

Takács Tamara

**Közösségi kötődés
és identitás
egy határmenti
felsőoktatási térségben**

Jelen kötet tárgya az ifjúság-, a közösség- és a kisebbségpszichológia határvonalain helyezkedik el. A kisebbségi létben született anyanyelvű felsőoktatásban – akár a szülőföldön, akár az anyaországban – tanuló ifjúsági korosztályok élethelyzetével foglalkozik. Számba veszi az idegen nemzetek közé rekedt kisebbségi közösségek sajátosságait, az összefogásban rejlő túlélési – identitásmegőrző stratégiákat. Kulcsüzenetében felhívja a figyelmet arra, hogy az anyanyelvű felsőoktatás elengedhetetlen szerepet tölt be a kisebbségi értelmiség utánpótlásában és szülőföldön maradásában, ezért nélkülözhetetlen a kisebbségi tagok érdekérvényesítésének és fennmaradásának szempontjából.

A kutatási alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köre csoportosul. A vizsgálat igyekszik átfogó képet adni a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban – a vonzások és taszítások tényezőit feltárni ezen a speciális területen, ahol a világtrendek és a kisebbségi lét ütközőzónájában élnek a diákok. A megkérdezettek különböző módon élik meg a szülőhelyükről való kimozdulást, az elvándorlást befolyásoló, ellentétes irányú erők hatását. Saját sorsukba ágyazva magyarázzák döntéseiket. A kötetben szereplő empirikus vizsgálat a diákok interjúinak tartalomelemzése által keresi a választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira. Feltérképezi a választás személyiség- és sorformáló hatásait, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit. A kötet szól mindazoknak, akiket érdekel vagy érint a határon túli magyarság ügye.

**Közösségi kötődés és identitás egy
határmenti felsőoktatási térségben**

TAKÁCS TAMARA

**KÖZÖSSÉGI KÖTŐDÉS
ÉS IDENTITÁS
EGY HATÁRMENTI
FELSŐOKTATÁSI
TÉRSÉGBEN**

BELVEDERE
MÉRIDIONALE

2017, Szeged

A könyv megjelenését támogatta:

Lektorálta:

Prof. dr. Brezsnayászky László

Borítóterv:

Majzik Andrea

ISBN 978-615-5372-70-4 (print)

ISBN 978-615-5372-71-1 (online PDF)

© Takács Tamara, szerző, 2017

© Belvedere Meridionale, kiadó, 2017

TARTALOM

I. Bevezetés	7
II. Európai Paradigma	9
II. 1. Oktatási mobilitás, avagy az európai felsőoktatás átjárhatósága	10
II. 2. A kisebbség anyanyelven való továbbtanulásának lehetőségei a vizsgált térségben	22
III. Az identitás fogalomköre	29
III. 1. Az identitás háttérváltozói	32
III. 2. Nemzetek együttélése	37
III. 3. A többség és a kisebbség kapcsolata a vizsgált térségben	42
IV. A határon túli magyar fiatalok élethelyzetének főbb dimenziói a háttérkutatások eredményei alapján	49
IV. 1. Oktatás	50
IV. 2. Külföldi munkavállalás	51
IV. 3. Médiahasználati szokások	52
IV. 4. Vallás	57
IV. 5. Önmeghatározás	61
IV. 6. Értékrend	63
IV. 7. Összegzés	65
V. Választások vonzások és taszítások mentén	67
V. 1. A kutatás jellemzői	67
V. 1. 1. A kutatás célja	67
V. 1. 2. A kutatás főbb kérdései	68
V. 1. 3. A kutatás módszerei, az adatok forrása	69
V. 1. 4. A kutatás helyszínei	73
V. 1. 5. Az interjúk statisztikai adatai	78
V. 2. A kvalitatív kutatás eredményei	82
V. 2. 1. A minta kapcsolathálójának jellemzői	82

V. 2. 2. Egyetemi „közeg”	95
V. 2. 3. Kötődések	120
V. 2. 4. A főbb vizsgálati csoportok összehasonlítása	156
V. 2. 5. Az interjúkból kirajzolódó válaszadói típusok	163
VI. Következtetések	169
VII. Felhasznált irodalom	175
VIII. Ábrák jegyzéke	187

I. BEVEZETÉS

Jelen kötet tárgya az ifjúság-, a közösség- és a kisebbségszociológia határvonalain helyezkedik el. Ifjúságszociológia, hiszen a fiatalok felsőoktatásban töltött életmódjáról, ilyen tárgyú narratíváiról szól. Közösségszociológia abban az értelemben, hogy a közös azonosságtudat és a kisebbségi nyelv használata közösség-szervező erőként jelenik meg a narratívákban. A kisebbségszociológia kérdéseit is ilyen irányból kívánjuk tárgyalni. A kisebbség és a többségi nemzet együttélése kapcsán a kisebbségi tagok általános élethelyzetét kívánjuk elemezni. A megkérdezett interjúalanyok nemzeti identitását a funkcionális szociológia paradigmája szerint értelmezzük. Egy heterogén társadalmi mezőben az identitás közösség-szervező funkcióval bír. Az erdélyi magyar ifjúság a domináns-, a kisebbségi- és az anyaország kultúrája közötti vonzástérben mozog. Ebben a hármasságban egyéntől, élethelyzettől, családi háttértől és egyéb tényezőktől vezérelten különböző attitűdök alakulnak ki, melyek hatással vannak az identitáselemek és az egyének egymáshoz való kapcsolatára is. A kutatás végkicsengése szerint az így kialakult közösség életében meghatározó szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás, mely a saját értelmiségi réteg megteremtésének funkciójával bír. A hatékony önérvényesülés és közösségi érvényesülés magatartásmintáinak elsajátítását szolgálja.

II. EURÓPAI PARADIGMA

Beck, Ulrich és Grande, Edgar által meghatározott kozmopolita Európa fogalomkörének kontextusába ágyazva tárgyaljuk jelen kötetben felvetett kérdésköröket. Beck és Grande definíciója szerint Európa olyan politikai keret, amely változó viszonyokra épül. *„Európa nem egy rögzített konzervatív állapot. Európa egy más szó a változó geometriára, változó nemzeti érdekekre, változó érintettségre, változó külső és belső viszonyokra, változó államiságra, változó identitásra”* (Beck, Grande 2007:17). Mint a későbbiekben látni fogjuk ebben a változó miliőben találhatunk egy olyan hallgatói csoportot, mely ragaszkodik szülőföldjéhez, kultúrájához, identitásához. Mely a változásokra az állandóba való kapaszkodással reagál. Egy olyan kisebbségi csoportot, mely egy saját kultúrájától eltérő társadalmi mezőbe – vagyis a többségi nemzettel együtt élve – kialakított egy olyan attitűdöt, magatartásformát, életszemléletet, mely a változó Európára is önmaga állandóságával, szilárdságával, saját identitásába való kapaszkodásával reagál. Ebben a változó európai kontextusban megjelenik egy rögzített identitás a kisebbségi magyar értelmiség körében, ami a másság közegében szilárdult meg. Rögzített identitásnak neveztük el, hiszen a szülőhelyhez illetve az anyaországhoz köti a megfigyelt interjúalanyokat, akik az anyaország és a szülőföld vonzásának és megkötésének erőterében élik mindennapjaikat, mely erősebb a Nyugat-Európai országok gazdasági vonzerejénél is.

Míg Európát az állandóan változás dinamikájában, addig a „kozmpolita Európát” a sokszínűség, multikulturalitás utópikus eszméjeként határozzák meg a kutatók. Ebben az eszmében a másság elfogadása az uralkodó tendencia. Az egyediség olvasztótégelye helyett a sokféleség gyűjtőhelyeként értelmezhető a kozmopolita Európa. A hagyományos nemzeteket egységesítő, ezáltal nemzeteket uniformizáló Európa, Beck és Grande értelmezésében a nemzetek egyediségét megtartó európai szövetség utópikus elve jelenik meg követendő példaként (Beck, Grande 2007). Ezen értelmezés szerint a saját identitásához erősen ragaszkodó, európai kultúrkörbe tartozó kisebbség, már

nem az európai elvekkel szembenálló, hanem annak sokszínűségét, vagyis kozmopolita értelmezését támogató csoportként jelenik meg. Ebbe az értelmezésbe már beleillik az erdélyi magyarság szülőföldjéhez és identitásához való ragaszkodása, sőt az a törekvése is, amely szerint a kozmopolita, regionalitást hangsúlyozó Európától egyediségének megszilárdulását, területi autonómiájának megalapozását reméli.¹

Napjaink európai uniós tagállamaiban az oktatás és a kisebbség kérdésköre elválaszthatatlan az európai uniós tendenciáktól. Annak ellenére, hogy az Európai Unió a szubszidiaritás és a sokszínűség elvére hivatkozva igyekszik kevésbé beleszólni a kisebbségek ügyekbe (*Vizi 2005*). Kérdés, hogy a non-direktív eszközökkel hogyan képes befolyásolni a tagállamok állampolgárainak nemzeti identitását, hogy a szociális reprezentáció folyamatán keresztül a multimédia kommunikációs csatornái által milyen kép alakul ki az egyéneken belül a multikulturalizmus égisze alatt egybeolvadó globalizálódó Európáról és a saját identitásukról. A kisebbségi identitás tradicionális narratívái és a globalitás/europaizáció multimédia- közvetítette narratívái hogyan viszonyulnak egymáshoz a kisebbségi hallgatói közösség tagjainak gondolkodásában? A közösségi narratívumok formájában megalkotott reprezentációk hatása hogyan jelenik meg az egyéni identitásában? A globalizációs narratívák hogyan hatnak, mire hatnak? (*László 1999*)

II. 1. OKTATÁSI MOBILITÁS, AVAGY AZ EURÓPAI FELSŐOKTATÁS ÁTJÁRHATÓSÁGA

Az európai uniós politikában újra fontos kérdéssé vált a hallgatók tanulmányi mobilitása, amely lehetővé teszi, hogy a különböző országok diákjai nemzeti hovatartozástól függetlenül tanulmányokat folytassanak Európa különböző szintű és profilú oktatási intézményeiben. Ennek a folyamatnak az elősegítése érdekében jött létre a Bologna folyamat, amely az európai országok felsőoktatási intézményeit hangolja össze. Számos ösztöndíjprogram született, amelyek hozzásegítik a diákokat a külföldi egyetemeken képzéseikben való részvételhez. Lehetőségük van egy-egy szemeszter idejére beleszólni valamelyik

---

¹ Tudásalapú társadalom-politika az Európai Unióban, CA Konferencia, Nagyvárad, 2007. nov. 23-24.

külföldi egyetem világába. Illetve arra is, hogy Európa, más-más országában végezzék el a BA, az MA vagy a PhD-képzést.

Az 1988-as Magna Charta Universitatum, az egyetemek legfontosabb értékei közt említi a hallgatói és a tanári mobilitást. Az 1999-es Bolognai Nyilatkozat pedig már a hat alapelv közé sorolja azokat. A nemzetközi mozgás elősegítésének célja az európai elit kinevelése, a friss diplomások vonzásával tudja Európa ellensúlyozni demográfiai veszteségét, megőrizni hatalmi pozícióját (Hrubos 2011). -

Cél az egységes európai munkaerőpiac létrehozása, a munkavállalói mobilitás megteremtése (Pongrácz 2011). További közvetett cél a nemzetek közeledése egymáshoz. A külföldi képzésben részt vevő hallgatók, miközben bővítik nyelvismeretüket és szakmai kompetenciájukat, megismerhetik egy másik ország kulturális értékeit. A hazatérő diákok akár szakmai akár kulturális területen kamatoztathatják így szerzett ismereteiket. Ezzel az eszközzel az országok, nemzetek közötti ellentétek, előítéletek is nagymértékben tompíthatóak. *„Számos közvetett előnnyel számolhatunk: mint például a felsőoktatási intézmény elismertségének növekedése, képzési kínálat bővülése, fajlagos oktatási költségek csökkenése minőségre való egyidejű törekvéssel, a kapcsolati hálóak bővülése. A nyilvánvaló gazdasági előnyök mellett ugyanakkor számításba kell venni a mobilitásból potenciálisan fakadó migráció társadalmi költségeit, az eltérő kulturális háttérből származó integrációs feszültségeket”* (Hatos 2007:4).

A tanulmányi mobilitás oktatáspolitikai közege az Európai Unióban adott. Külön nyelvi illetve angol nyelven folyó szakmai kurzusokkal, részidejű, illetve teljes képzésekkel fogadják a külföldi országok diákjait. A külföldi képzésben való részvétel gondolata kecsegtető lehetőséget jelent a hallgatók számára, mégis csupán kisebb hányaduk vállalkozik rá. A fogadó ország nyitottsága mellett szükséges a felmerülő költségek fedezése is, melynek forrását az alacsony ösztöndíjak miatt elsősorban a család gazdasági tőkéje jelenti. *„A magasan képzett és/vagy tehetsős szülők gyermekei felülreprezentáltak a mobilitásban. Az Erasmus ösztöndíjasok esetében például a támogatás csak a megélhetési költségek valamivel több, mint 40%-át fedezi, a többit saját forrásból – jórészt családi segítség révén – teremtik elő az ösztöndíjasok”* (Hatos 2007:4).

A tanulmányi mobilitás, ahogy a mobilitás általában, több feltételhez kötött. A politikai és oktatásharmonizációs feltételek biztosítása nem oldja meg

a társadalmi hierarchián belül megjelenő anyagi és kulturális tőke egyenlőtlen elosztásából eredő problémákat. Ez visszatükröződik a külföldi képzésben résztvevő hallgatók összetételében is. Az oktatási mobilitás szereplői azok a diákok, akik a társadalmi hierarchián viszonylag magasan helyezkednek el. A mobilitás gyakorlati kivitelezéséhez több olyan kritérium szükséges, amellyel leginkább a magasan kvalifikált szülők gyermekei rendelkeznek. Az egyik ilyen kritérium az angol vagy a célország nyelvének ismerete. Fontos a jó önérvényesítő képesség, továbbá az oktatási mobilitásba való anyagi beruházás. A családok racionális döntésemélet útján mérlegelik, hogy érdemes-e az oktatási mobilitásba beruházni. A magasabban kvalifikált szülők látják annak későbbiekben bekövetkező hasznát. A külföldi nyelvgyakorlás, a szakmai és kultúrák közötti ismeretek bővülése a későbbi előmenetel szempontjából előnyt jelenthet. Így a társadalmi egyenlőtlenségek az oktatási mobilitáson keresztül újratermelődnek. Ugyanakkor az oktatás expanziójával párhuzamosan az oktatási mobilitás expanziója is várható, származástól függetlenül egyre szélesebb rétegeket bevonva. Ezzel a folyamattal párhuzamba állíthatóak az országok is. A gazdaságilag fejlettebb, magas egy főre jutó GDP-vel rendelkező országok nagyobb szerepet vállalnak az oktatási mobilitásban is. Ez elsősorban a diákok választásaiban jelenik meg, hiszen a fejlettebb országok a közkedvelt célországok.

A menetközi mobilitásban résztvevő hallgatók száma nagy mértékben emelkedett az új évezredben. 2010-ben világszerte a körül-belül 130 millió diákból 2,6 millió vesz részt a hallgatói mobilitásban. A vezető célországot az USA jelenti, ahol a mobil diákok 22 százaléka található. Ezt követi az Egyesült Királyság 14 százalékkal, majd Németország 10 százalékkal. Az életszínvonal mellett az angol és a német nyelvhasználat is hozzájárul a diákok vonzásához (Berács 2010).

Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Németország és Franciaország tradicionálisan sok hallgatót vonz. A mobil diákok 72 százalékát a nyolc legnépszerűbb ország fogadta: Egyesült Államok (20%), Egyesült Királyság (13%), Németország (8%), Franciaország (8%), Ausztrália (7%), Kína (7%), Kanada (5%) és Japán (4%). A kibocsátást tekintve a legtöbb hallgatót a kelet-ázsiai és az európai országok küldik, ők teszik ki a mobil diákok 29 százalékát. Kína dobogós helyen áll 15 százalékkal, melyet India, Dél-Korea, Japán és Németország követ. Afrika átlag feletti eredményeket ért el ezen a téren 6 százalékkal. A legkevesebb diákot, alig fél (0,4) százalékot Amerika küldi (Bhandari,

Blumenthal 2009). 2010-ben a kibocsátás tekintve továbbra is dobogós helyen áll Kína ahol a diákok 19 százaléka vesz részt a nemzetközi mozgásban. Ezt követi India 7 illetve Korea 5 százalékos részvétellel (Derényi 2014). A legnépszerűbb fogadó országok 2011-ben is tartják pozíciójukat a következő sorrendben: Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Ausztrália, Franciaország és Németország (Kasza 2014).

Az Amerikai Egyesült Államok világviszonylatban kevés hallgatót bocsát külföldi tanulmányútra. Azonban az amerikai hallgatók tanulmányi mobilitása is jelentősen emelkedett az utóbbi években. 1985-ben még csak hozzávetőlegesen 50 000 diák, míg 2005-ben már 205 983 diák vett részt a nemzetközi diákcsereben. Hatvan százalékuk nyugat-európai országokat látogatott meg. Ezen belül is a leginkább preferált országok sorrendben a következők: Anglia, Olaszország, Spanyolország és Franciaország (Obst et al. 2007).

A Bologna reformok versenyképesebbé és vonzóbbá tették az európai felsőoktatást az Európán kívüli országok számára is, azonban azt megelőzően is népszerű volt. Ide érkezett és érkezik világszinten a legtöbb diák (Wachter 2009). 2003-ban a 32 EURODATA országban² 1,1 millió külföldi diák tanult. Negyvenhárom százalékuk (470.000 fő) EURODATA övezetből, nyolc százalékuk más európai országból, míg negyvenhat százalékuk (510.000 fő) a kontinensen kívülről érkezett. Huszonegy százalékuk Ázsiából, melyből hat százalék Kínából, tizenhét százalékuk Afrikából, három illetve négy százalékuk pedig Észak és Latin Amerikából. Ha országonkénti bontásban nézzük, a legtöbben Kínából érkeztek (6%), melyet sorrendben a következő országok követnek: Németország (5%), Görögország (4%), Franciaország (4%), Olaszország (4%), Törökország (3%), Spanyolország (2%), Lengyelország (2%). Az EURODATA országok diákjai ugyanebben az évben főképp németországi és angliai tanulmányutakon vettek részt. Huszonegy százalékuk Németországot, tizenkilenc százalékuk Angliát, nyolc százalékuk Franciaországot, öt százalékuk Spanyolországot, tizenhárom százalékuk pedig Amerikát választotta tanulmányai helyszínéül. Érdekes hogy az EURODATA országokon kívül eső európai országokba szinte nem is mentek (Lanzendorf 2006).

---

² A tanulmány a következő országokat sorolja az EURODATA országok körébe: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein Hercegség, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Törökország

A fenti adatok alapján azt mondhatjuk, hogy az Európai Unió igen sikeresen kerül ki a hallgatókért vívott nemzetközi versenyből. Továbbá hogy az európai diákok Európán belüli mozgása is igen jelentős. Tehát az Európai Unió az Európán belül és kívül történő mozgásokat tekintve egyaránt élvonalban jár. Az Európán belüli országok azonban nem egységesek, jelentős eltéréseket találunk országonként. Anglia, Franciaország és Németország fogadja a diákok kétharmadát. Belgiumban és Romániában igen alacsony a külföldi hallgatók aránya (Wachter 2009).

A demográfiai csökkenés miatt a külföldi diákok, a fogadó országok számára jelentős hallgatói bázist jelenthetnek a jövőben. Képzésük által az egyetemeken sikerrel küzdenek a fennmaradásért. További előnyt jelent, hogy a fogadó ország intézményeiben képzett, és kulturálisan szocializált munkaerőre tehetnek szert. A demográfiai csökkenés zsákutcájából kivezető utat a külföldi hallgatók felé való nyitás és a felnőttképzés jelentheti (Polónyi 2011b).

A fogadó ország szempontjából az oktatási mobilitás további haszna, hogy az odaérkező hallgatók bekapcsolódnak a fogyasztók körébe. Tandíjat fizetnek, ami a célország számára gazdasági előnyökkel jár. *„Ha a rendszerszintű hasznosulást vesszük számításba, gazdasági és emberi erőforrás gazdálkodási szempontból közvetlenül azon országok járnak jobban, ahol a fogadott hallgatók aránya magasabb, mint a külföldön tanuló hallgatóké. A közvetlen gazdasági előnyök mellett – belső fogyasztás növekedése, szolgáltatások iránti kereslet növekedése, tandíj bevételek”* (Hatos 2007:4).

Sok esetben a tanulmányi mobilitás végleges letelepedéssel zárul, ebben az esetben beszélhetünk oktatási migrációról. Ez munkaerőpiaci szempontból hasznos a csökkenő születésszámmal küzdő országok számára. Így kvalifikált, fiatal munkaerő kerül be az országba. Ez a mozgás a fejletlenebb országok felől a fejlettebb országok felé irányul, és hozzájárul a célország demográfiai mutatóinak javulásához (Kovács 2004). Az oktatási mobilitáson keresztül letelepülők társadalmi beilleszkedése is könnyebb, hiszen az egyetemi évek lehetőséget kínáltak a nyelv és a kultúra alapos megismerésére, a kapcsolatháló kiépülésére, egyszerűen a társadalmi beilleszkedésre. A fogadó ország ingyen jut hozzá a humán tőkéhez. A felsőoktatáson keresztüli munkaerő elszívása minimális képzési költségekkel jár.

A bevándorlási politika terén szigorú Amerikai Egyesült Államok is engedményeket tesz, hogyha a képzett munkaerő befogadásáról van szó. Obama Befektetés Amerika jövőjébe című írásában hangsúlyozza, hogy

vízumkedvezményrel szeretné vonzóbbá tenni Amerikát a friss diplomások, a hallgatók és az egyetemi oktatók számára (Polónyi 2011a). Ez annak köszönhető, hogy letelepedésük esetén pozitív hatások prognosztizálhatóak. Az eddigi kutatási eredmények szerint bevándorlók gyermekei nagyfokú érdeklődést mutatnak a tudományok és a technológia iránt. 2005-ben a bevándorlók amerikai születésű gyermekeinek 50%-a doktori diplomát szerzett. Az amerikai középiskolákban a legjobb eredményeket elért diákok 60%-a második generációs bevándorló. 1995 és 2005 között keletkezett műszaki cégek negyedét bevándorlók alapították. Főleg indiai, angolai, kínai, taiwani és japán migránsok. 450 000 embernek adnak munkát, és 52 billió dollár össz-bevétele tesznek szert (Bhandari, Blumenthal 2009).

A kibocsátó ország szempontjából a mobilitás sok esetben károkat és veszteséget okoz. A gazdasági élet tekintetében pénzmozgás kifelé irányul. A diákok külföldi országokban költik el ösztöndíjukat és egyéb hazai területről származó pénzforrásaikat. A migráció során éppen a szakképzett, fiatal, tehetséges munkaerő kerül ki. Kelet-Európa, közelebbről tekintve Magyarország is elsősorban kibocsátó országnak számít. Ezt a folyamatot erősíti, hogy ez a terület belépett a demográfiai csökkenés zsákutcájába. A fiatal és képzett munkaerő-elvonás nem csupán gazdasági, hanem demográfiai hátránnyal is jár. A magyarországi bevándorlás alacsony intenzitású. Magyarország nem jelent vonzerőt sem az alacsonyabb, sem a képzettebb rétegek számára (Melegh 2011).

A fenti tendenciákat figyelembe véve, felmerül az a kérdés, hogy a külföldön tanuló diákok visszatérnek-e a hazájukba? Ők rendelkeznek a külföldi országban szerzett szaktudással, nyelvtudással és kulturális ismeretekkel, így nagyobb eséllyel indulhatnak a munkakeresés útján, és gazdagítják a hazai kutatásokat. Visszatérésük esetén a kedvező hatású, gazdaságot serkentő agycseréről, míg elvándorlásuk esetén agyelszívásról beszélhetünk. Az elmecsere fogalmát Bhandari és Blumenthal (2009) vezette be a kutatói közgondolkodásba. A „*brain drain*” (agyelszívás)³ és „*brain gain*” (agy haszon, nyereség) fogalmak mentén bevezetik a „*brain circulation*” (elme forgalom, keringés) és „*brain exchange*” (elmecsere) kifejezéseket. Mely fogalmak utalnak a mobilitás sokszínűségére. Számos ország erőfeszítéseket tesz azért, hogy külföldön tanult diákjait hazavonzza, annak érdekében, hogy a globális

---

³ Fordítás a szerzőtől.

mobilitás nyertesei legyenek és részesüljenek a „*globális tudásból*”. Taiwan ezt a gazdasági és politikai reformokból adódó gyors gazdasági fejlődéssel érte el. Malaysia adómentességgel kompenzálja az alacsony jövedelmet a külföldről hazatérők esetében. Hiszen az „*agycsere*” gazdasági haszonnal és az ország nemzetközi versenyképessé tételével jár (Bhandari, Blumenthal 2009). Bár ebben a fogalomban kétségtelenül benne foglaltatik, az hogy a kimenő diákokat felváltják más, külföldről érkező hallgatók. Így a mobilitás által ténylegesen megvalósul a sokszínű „*elmecsere*” és „*keringés*”.

További tényező, hogy a globalizáció kontextusában a felsőoktatás piacvezérelt, ahol a termék a tudás. A profit a nemzeti és multikulturális végzettségek közti nyereség. A fejlődő országok intézményei között verseny folyik a tanárokért és a diákokért. Diákok, tanárok, intézmények, programok nemzetközi mozgását teszik lehetővé. Az oktatás a szolgáltató szektor része lett, amely nemzetközi piacra is termel, importál, exportál (Varghese 2009). A felsőoktatásban megjelenő hallgatói mozgás mindenképpen üzlet (Polónyi 2011a). A nemzetközi versenyben a küzdelem eszköze a reformpedagógiai módszerek bevezetése, az oktatás versenyképessé tétele, továbbá az állami pénzeszközök növelése, a költséghatékony oktatás megteremtése. A nemzetközi mobilitás fő kihívásai közé tartozik a külföldi hallgatók számára vonzóvá tenni a felsőoktatást, továbbá a külföldön tanuló diákokat hazahívni (Bhandari, Blumenthal 2009).

2000-ben 6987, 2010-ben pedig 8079 magyarországi hallgató tanult valamelyik külföldi intézményben. A magyar hallgatók által legközkedveltebb célországok 2000-ben: Németország, Egyesült Államok és Ausztria. 2011-ben pedig Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság (Kasza 2014). Témánk szempontjából relevánsabb kérdés, hogy Magyarország milyen szerepet vállal a nemzetközi oktatási mobilitásból. A nemzetközi szintéren mozgó hallgatók alig több mint fél (0,6) százaléka vesz részt a magyarországi felsőoktatásban (Berács 2010). 2006-ban az összes Magyarországon tanuló diák három és fél százaléka külföldi. Ez az arány beleilleszkedik az európai országok átlagánál alacsonyabb kelet-európai országok sorába. Csehországban (7%) magasabb, míg Romániában és Szlovákiában alacsonyabb, egy-egy százaléknyi a külföldi hallgatók aránya (Kasza 2011).

A hallgatói mobilitás Polónyi (2011b) megközelítésében a következőképpen csoportosítható: rész illetve teljes képzésben tanuló diákok. Mindkét csoport esetén beszélhetünk nemzetiségi alapú hallgatómozgásról, amely

alatt az anyaország illetve a volt gyarmattartó ország felé irányuló mozgást értjük. Az anyaországban továbbtanuló kisebbség számára a nyelv jelenti a fő vonzerőt és kapcsolódási pontot. Ennek következtében, mind Romániát mind Magyarországot elsősorban a határ menti kisebbségi tagok választják, akik egy külföldi országban, mégis a saját anyanyelvükön folyó képzésben vehetnek részt. Nem kell számukra külön idegen nyelvű kurzusokat hirdetni, bekapcsolódhatnak a hazai oktatásba. Ez jelentős könnyebbséget jelent a fogadó egyetemeknek.

A képzés színvonala mellett a képzés nyelve is hozzájárul a célország kiválasztásához. Ebből a szempontból a határon túli magyarok számára Magyarország az egyik kiemelt célterület. A magyarországi részképzésben „gyakorlatilag a határon túl élő magyar ifjúság” vesz részt (Berács 2009:14), „jelenleg nincs nagy igény a külföldi hallgatók részéről magyar nyelvű képzés iránt, egyedül a határon túli magyarok jelentenek kivételt” (Hubert 2009:29).

„A legtöbb hallgató, (54%), a szomszédos országokból származik, és gyakorlatilag a határon túl élő magyar ifjúságot jelenti, Ausztriát leszámítva. Ők természetesen magyar nyelven tanulnak, és létszámuk tükrözi az adott országban lévő magyar ajkú kisebbség nagyságát” (Berács 2009:14). Hatos Pál így ír erről: „a Magyarországon tanuló külföldi hallgatók aránya 2003/2004-es tanévben az összes hallgatói létszám 3,2 százalékát (mintegy 13 000 hallgató) tette ki. A külföldi hallgatók közel 60 százaléka, a környező országokból érkezik és magyar nyelvű képzésekben vesz részt. Ők szinte kizárólag határon túli magyar közösségekből érkeznek” (Hatos 2007:1). Magyarországon a határmenti hallgatókat követően az orvosképzésre érkező diákok jelentik a mobilitás következő fő bázisát. Mindkét csoport jelentős része a Debreceni Egyetemen tanul (Polónyi 2011b).

A Bologna Füzetek statisztikai adatai alapján a 2007/2008-as tanévben a magyarországi képzésben részt vevő külföldi hallgatók részaránya a következő megoszlást mutatja: a szomszédos országokból érkezik a hallgatók ötvennégy százaléka, azaz 8236 fő, a többi európai országból a hallgatók 23,8 százaléka, azaz 3579 fő, más földrészekről pedig a hallgatók 16,8 százaléka, azaz 2467 fő. A szomszédos országokból érkező hallgatók országonkénti bontása pedig a következő megoszlást mutatja. Romániából 3133 fő, Szlovákiából 2178 fő, Ukrajnából 1372 fő, Szerbiából 1310 fő érkezik hazánkba (Berács 2009:16). Jávor András szerint a Debreceni Egyetemre 2980 külföldi hallgató jár. Valamivel több mint 2000 fő angolul tanul, 7-800 fő pedig magyarul.

A 2010-es jelentkezői arány a következő megoszlásokat mutatja: 136 819 fő (97,5%) magyar, 3129 fő (2,3%) szomszédos ország, 317 fő (0,2%) más ország. Botos Máté eredményei szerint a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen körülbelül négy százalékra, míg Kerülő Judit szerint a Nyíregyházi Főiskolán négy-öt százalékra tehető a határon túli hallgatók aránya. Jávor felhívja a figyelmet arra, hogy számuk csökkenő tendenciát mutat a határon túli, elsősorban romániai magyar nyelvű egyetemek erősödésének következtében (Fábri 2011).

A 2009-es UNESCO jelentés szerint elsősorban az a diák tekinthető mobilnak, aki nem állampolgára annak az országnak ahol tanulmányait átmeneti jelleggel folytatja (Motivans 2009). Kérdés, hogy ezen túl az állampolgárságot igénylő határon túli magyar hallgatók miként jelennek meg a készülő statisztikai adatok közt. Hiszen igaz, hogy más országból érkeznek, de azonos állampolgársággal rendelkeznek. Amennyiben nem a földrajzi mozgás, hanem az állampolgárság a fő csoportosító elv a mobil diákok szelekciójánál, úgy a Magyarországra érkező hallgatók létszáma jelentős mértékben zsugorodni fog a közeljövőben.

A nemzetközi mozgásban résztvevők körét leszűkítve kutatásunk alanyaira, a határ menti régiókból érkező diákokra, a következő két alapesettel találkozhatunk: Az egyik Magyarországon kezdi meg egyetemi éveit, és ott is fejezi be. Diplomáját valamely magyarországi egyetemen szerzi meg. A másik csoport tagjai Magyarországon ideiglenesen, egy vagy több szemeszterig vannak jelen. A kibocsátó ország valamelyik intézményének hallgatója, tanulmányait vagy az anyanyelvén, vagy az ország hivatalos nyelvén folytatja. A hallgatói mobilitást követően visszatér, és hazájában fejezi be egyetemi éveit. Diplomáját a kibocsátó ország valamely felsőoktatási intézménye állítja ki.

Amennyiben a tanulmányi mobilitás célja a letelepedés, úgy a határ menti régiókból érkező hallgatók nem rész-, hanem teljes egyetemi képzésen vesznek részt. Ebben az esetben a diploma megszerzését követően dől el, hogy oktatási mobilitásról vagy migrációról beszélhetünk. Az előbbi azt jelenti, hogy a hallgató csupán tanulmányainak idejét tölti külföldön. Azt követően hazájában illeszkedik be munkaerőpiacra és alapít családot. Az oktatási migráció esetében a tanulmányi mobilitás jelenti a migráció csatornáját. Célja a választott ország társadalmába és munkaerőpiacába történő beilleszkedés. Megkülönböztethetünk egy harmadik lehetőséget is,

amelyben a végső letelepedés egy harmadik országban történik meg. Ezt a lehetőséget teremti meg a közös európai szellemiség, az országok oktatási rendszereinek harmonizálásával, a közös európai oktatáspolitikai kialakításával. A mobil hallgatók bátrabb és merészebb életstratégiával rendelkeznek. Külföldi tanulmányútjaik során megtanulnak beilleszkedni egy új élethelyzetbe, alkalmazkodóbbakká válnak. Megjelenik esetükben a kettős kötődés, a kibocsátó és a fogadó ország iránt egyaránt elkötelezettek. Az informális csatornákon keresztül kialakult baráti kapcsolatok a későbbiekben lehetőséget jelentenek a fogadó intézmény környezetében való letelepedésre (Pusztai, Nagy 2005). Ezt a tendenciát erősíti az, hogy az anyaországban szerzett diplomát, a kibocsátó országok sok esetben nem ismerik el. Az ország hivatalos nyelvén újból állam-, illetve különbözeti vizsgát kell tenni a hazai bizottság tagjai előtt.

Az anyaországba érkező diákok anyanyelve és nemzetisége megegyezik a fogadó országéval, de eltér a kibocsátó ország többségi népességétől. Ennek ellenére a kibocsátó országban szerveződő kisebbségi közösségek jelentik azt a társadalmi mezőt, ahol igazán otthonosan mozognak. A tényleges beilleszkedés a kisebbségi szubkultúrák csatornáin keresztül, az eredeti lakóhely társadalmába történik meg. A szomszédos országokból érkező magyar diákok oktatási mobilitása mégis magában rejti a végleges letelepedés lehetőségét. Ez többek között visszavezethető arra, hogy a magyar nyelvű szakismeretek kevésbé kamatoztathatóak a kibocsátó ország munkaerőpiacán. A Magyarországon tanuló határon túli hallgatók egyharmada tervezi, hogy választott intézménye helyszínén kapcsolódjon be a munkaerőpiacba, egy-egy tizedük szeretne hazájába visszatérni vagy egy harmadik országban letelepedni. További egyharmaduk a bizonytalanok csoportját gazdagítja. A szülőföldön továbbtanulók 36 százaléka tervezi a további helyben maradást, 8 százaléku külföldi munkahelykeresésben gondolkodik, egyenyedük azonban bizonytalan azzal kapcsolatban, hogy hol szeretné leélni az életét (Pusztai, Nagy 2005).

A fentiek alapján Magyarország szempontjából Románia tekinthető az egyik fő kibocsátó országnak. Ezért szeretnénk betekintést nyújtani Románia helyzetébe, hiszen adatközlőink többsége jelenleg is itt él. *Roman, Monica* és *Suciu, Christina* eredményei szerint mind Magyarországra, mind Romániába elsősorban a környező határ menti településekről érkeznek, saját kisebbségi tagjai a felsőoktatásba, cserediákként. A különböző kelet- és

közép-európai országokból 9730 diák tanult Romániában. Köztük jelentős részarányt képvisel a Moldvai Köztársaságból érkező több mint 4200 diák. További hasonlóság, hogy mindkét ország esetében nagyobb a kimenő, mint a bejövő mobilitási arány (*Roman, Suciu 2007*).

A rendszerváltozást megelőzően a szovjet rendszer hatása érvényesült a romániai pedagógiai gyakorlatban. A leendő értelmiség vezető rétegének képzése Moszkvában történt (*Ortan 2004*). Ez is kifejezi, hogy az oktatási mobilitás során tanulmányi okból meglátogatott célország nagy hatást fejt ki a kibocsátó ország tudományos életére, s már a rendszerváltás illetve a globális folyamatok térnyerése előtt is meghatározó jelenségnek számított. A romániai totalitárius rendszer bukását követően Románia is beléphetett a nemzetközi színtérre. Az addig lezárt határok megnyíltak, lehetőséget teremtve a diákok a földrajzi mozgásának. Ebből a szempontból nem elhanyagolható Románia csatlakozása az Európai Unióhoz. Az azt megelőzően vízumköteles ország állampolgárai ma már személyi igazolvánnyal utazhatnak a többi európai uniós országba. Diákjai számára elsődleges célországnak a nyugat-európai országok számítanak, hiszen a tengerentúlra még nem utazhatnak szabadon. Évente több száz diák és oktató vesz részt a különböző csereprogramokban (*Roman, Suciu 2007*). A külföldi ösztöndíjak során felmerülő költségek nagy részét a diákok szülei fizetik. Míg a magasan kvalifikált szülők megengedhetik maguknak, hogy biztosítsák gyermekeik számára a külföldi ösztöndíjprogramokban való részvétellel járó anyagi költséget, addig a hátrányos helyzetű szülők gyermekei kizorulnak az európai mobilitási lehetőségekből (*Dobre 2007*).

A romániai diákok oktatási mobilitása a legtöbb esetben migrációban teljesedik ki. A célországban vállalnak munkát és telepednek le. Így a romániai cserediákprogramok tovább erősítik az agyelszívás jelenségét. A diákok által közkedvelt célországok fiatal és képzett munkaerőt vonzanak el a kelet-európai térségből. Ezt a veszteséget növeli a külföldi családalapítás által fokozódó demográfiai veszteség. A nyolcvanas éveket követően folyamatosan növekszik azoknak a romániai hallgatóknak az aránya, akik az oktatási mobilitás csatornáján keresztül Nyugat-Európába vándorolnak. Az itt élő magyar ajkú kisebbség számára Magyarország, míg a román nemzetiségű diákok számára Nyugat-Európa jelenti a fő vonzerőt. 2004-ben a romániai hallgatók 2,4 százaléka vett részt az európai mobilitási programokban, meghaladva ezzel a 2,2 százalékos európai átlagot. Legkedveltebb célországok

közé tartozik Franciaország, Németország, Magyarország és Olaszország. Nem elhanyagolható részarányuk ment az Amerikai Egyesült Államokba. Az OECD adatai szerint 2004-ben, a romániai hallgatók 4474 fővel Franciaországban, 4220 fővel Németországban, 3320 fővel az Amerikai Egyesült Államokba, 3147 fővel Magyarországon és 1225 fővel Olaszországban képviseltették magukat.

Románia esetében a kimenő mobilitási arány 3,2 százalékos, amely az 1,5 százalékos bejövő mobilitási aránnyal párosulva 1,7 százalékos nettó mobilitási veszteséget eredményez. Ez a helyzet azonos a legtöbb közép- és kelet-európai országban, hiszen a fő vonzerőt Nyugat-Európa és az Egyesült Államok jelentik, ahol a nettó áramlás pozitív. Fiatal és képzett illetve képzést folytató lakosságot integrálhatnak így. A fogadó országok részesülnek a külföldiek tehetségéből, ami Románának mint kibocsátó országnak veszteség, hiszen elvándorló fiataljai hozzáadott értéket jelenthetnének a társadalom fejlődésében (*Roman, Suciu 2007*).

Roman, Monica és *Suciu, Christina* 2004-es adatfelvétele során a romániai diákok ötvenöt százaléka úgy nyilatkozott, hogy elsősorban a jobb életszínvonalbeli kilátások miatt költözne el. Tehát az életszínvonalbeli különbségek teszik Romániát kibocsátó országgá, meghatározva ezzel a migráció fő mozgatórugóját. A megkérdezettek csupán huszonhárom százaléka nyilatkozott úgy, hogy nem szeretné elhagyni az országot, amelyben él. Az elvagyódók ötvenhárom százaléka egy nyugat-európai országban, húsz százaléka az Amerikai Egyesült Államokban szeretné leélni életét (*Roman, Suciu. 2007*).

A fenti adatok ellenére jelen kutatásunk egyik fő eredménye az, hogy az erdélyi magyar fiatalok jelentős része a szülőföldön szeretne maradni. Felmerül a kérdés, hogy vajon a kisebbségben élő magyarok jobban ragaszkodnak-e Romániához, mint a többségben élő románok? Vagy inkább arról van szó, hogy a rendszerváltozást követően az elvagyódó magyar kisebbség gyorsabban telepedhetett le az anyaországban, mint az elvagyódó románok, akiknek nyelvi és kulturális különbségekkel kell egy választott célországba érkezniük? Ez lehet az oka, hogy a mintában szereplő – hazai egyetemeken tanuló – diákok már az otthonukhoz erősebben ragaszkodóak köréből kerültek ki? A kutatás kvalitatív jellege miatt ezt nem jelenthetjük ki kategorikusan, azonban a fenti jelenség mindenképpen figyelemre méltó.

II. 2. A KISEBBSÉG ANYANYELVEN VALÓ TOVÁBBTANULÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A VIZSGÁLT TÉRSÉGBEN

A következő fejezetben sorra vesszük azokat az intézményeket, amelyekből az erélyi ifjúság választhat, amennyiben a hazai anyanyelven folyó oktatásban szeretne részt venni. Az 1860-tól működő romániai egyetemek a romániai rendszerváltás után váltak ideológiamentessé. Ekkor állt helyre az egyetemek autonómiája is. A romániai felsőoktatásnak mára négy ágazata lett: egyetemek, politechnikák (műszaki egyetemek), speciális szakintézmények és felsőfokú intézmények, melyek műszaki képzést folytatnak nem egyetemi szinten.

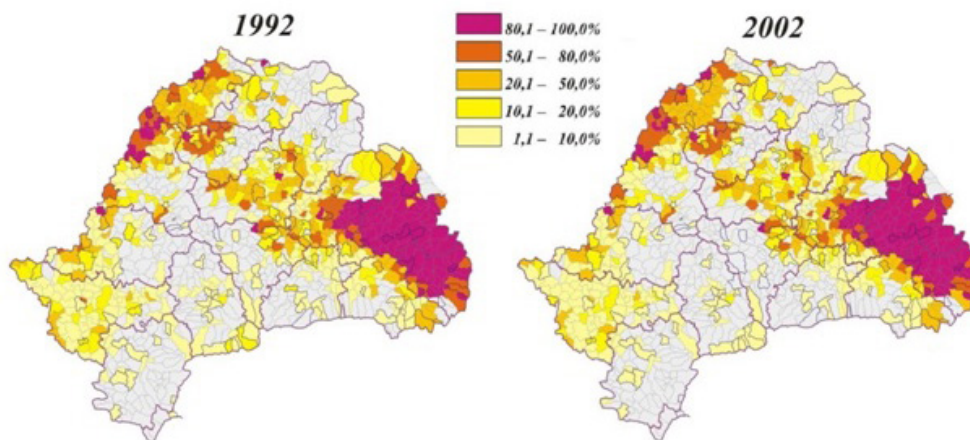
A romániai felsőoktatást sem kerülik el az európai hatások, mint például az expanzió, az oktatási mobilitás és a Bologna reform egységesítő folyamata. Az 1995-ös Tanügyi Törvény a korábbi öt éves képzést rövid, négy évig tartó és hosszú, 4-6 évig tartó egyetemi képzésekkel váltotta fel, melyeket a posztgraduális képzések követnek. Ez bizonyos értelemben megnehezítette a romániai felsőoktatás három plusz két éves ciklusokra való bontását. Viszont az uniós országokat érintő Bologna reformokra a romániai felsőoktatásnak is reagálnia kellett, így a négy éves egyetemi képzések Bachelor szakokká váltak, melynek következtében a Master képzések tartalmilag hiányosak. Minden képzési anyag megtalálható a Bachelor fokozaton, ezért sem a hallgatók, sem a munkaerőpiac nem tanúsít különösebb érdeklődést a Master szakok iránt. A romániai felsőoktatás nem volt duálisnak tekinthető a Bologna reformokat megelőzően, éppen ezért az átalakítása is nehézkes, hosszú időt igénylő folyamat. Ehhez társul az is, hogy a romániai felsőoktatás aktorai kételkedve fogadták a reformokat, hiszen szerintük a három éves képzések nem felelhetnek meg az egyetemi tudományosság kritériumainak (*Hrubos et al. 2003*).

2005-ben még a román alkotmány garantálja a kisebbségek kulturális és nyelvi hovatartozásának ápolását, viszont kizárja velük szemben a pozitív diszkrimináció lehetőségét. Eszerint egy magyar nyelvű iskola működtetése a román nemzetiségűekkel szembeni hátrányos megkülönböztetésnek tekinthető, amit csak az oldhat fel, ha román tagozatot is működtetnek benne. A felsőoktatás és a szakoktatás döntő része román nyelven folyik, az anyanyelven folyó oktatás lehetősége korlátozott a harmadfokú képzésben (*Kozma 2005*). Ennek ellenére a határon túli magyar felsőoktatás tekintetében a romániai

intézményhálózat tekinthető a legkiterjedtebbnek. A romániai felsőoktatásban magyar nyelvű képzésre van lehetőségük a diákoknak a következő oktatási egységekben: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű képzést nyújtó karain, melyek földrajzilag a következő városokat érintik, Kolozsvár, Gyergyószentmiklós, Nagygyed, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy. Nyárádszeredán a Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar Határon Túli Levelező Tagozatán. Kolozsváron az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetben. A Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar Marosvásárhelyi Kihelyezett Tagozatán. A Marosvásárhelyi Orvos és Gyógyszerészeti Egyetemen. A Marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetemen. A Modern Üzleti Tudományok Főiskolája Székelyudvarhelyi Képzési Központjában. A Nagyvárad Egyetem Társadalomtudományi Karán. A nagyvárad Partiumi Keresztény Egyetemen. A marosvásárhelyi Református Asszisztens Képző Iskolán. A gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskolán. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem keretében Csíkszeredán, Kolozsváron és Marosvásárhelyen. A Szent István Egyetem Kertészettudományi Karának nyárádszeredai kihelyezett képzésén. A kézdivásárhelyi főiskolán tanító-angol szakot (*Felsőoktatási műhely 2010:82*).

1. ábra: A romániai magyarok népességén belüli aránya.

(Forrás: Sebők László és Kiss Tamás térképgyűjteménye In: Erdélyi magyar adatbank)

Gereben Ferenc (1999b) szerint az ennél kiterjedtebb magyar nyelvű képzést adó intézményhálózatnak már nem lenne elegendő hallgatói bázisa. A harmadfokú képzésben már kevesebben tanulnak anyanyelvükön, mint a korábbi szinteken, és azoknak is az egy része Magyarországon tanul. Az 1. ábrán látható nemzeti hovatartozás térképéből kiderül, hogy nem véletlen a székelyföldi egyetemek felülreprezentáltsága az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatásban, hiszen a magyar ajkú kisebbség ezen a területen képviselteti a legnagyobb számban magát. A határ mentén található szórványmagyarság alacsonyabb lélekszámának felsőoktatásra gyakorolt hatását erősíti az anyaország vonzása. A magyarországi felsőoktatásba nagyobb valószínűséggel kapcsolódnak be a határmenti, mint a belső-erdélyi magyar fiatalok (Dániel 2013).

Kutatásunk két kiemelt romániai intézménye: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem. Magyarország második egyeteme, mely Kolozsváron nyithatta meg kapuit 1872. november 10-én. Kezdetben a Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem nevet viselte (Gaal 2001). 1944-ben a szovjet csapatok bevonulásának következtében az egyetem Kolozsvári Magyar Tudományegyetem nevet kapta, hiszen az új ideológia hatalma alatt, névadója már nem lehetett egy császári-királyi fenség. 1945. március 13-tól Petru Groza akkori miniszterelnök elérte, hogy Észak-Erdély újra román közigazgatás alá tartozzon. A román oldalról újból felmerült a román nyelvű egyetem igénye, melynek megvalósításához azonban épületekre és eszközökre volt szükség. Ezért 1945. június 1-i hatállyal egy új magyar nyelvű állami Tudományegyetemet hoz létre, mely december 11-én megkapta a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem nevet. 1959-ben pedig összeolvastották a román Babeş Tudományegyetemmel, s ezzel Kolozsváron és Erdélyben megszűnt az önálló magyar nyelvű felsőoktatás, melynek revíziójára azóta sem került sor (Gagyí 1999).

A Partiumi Keresztény Egyetem 1990 óta működik a Sulyok István Református Főiskola helyén. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet kihelyezett karaként jött létre, majd attól leválva 1999. október 1-jén kezdhette meg önálló egyetemenként való működését. Alapítója Tőkés László, a magyar egyházpolitika egyik vezéralakja. Az egyetemet kisebbségi forrásokból finanszírozzák, és magánoktatás keretében működik, hiszen az egyházi alapítású oktatási intézmények gyakorlatilag a magánoktatáshoz fogalomkörébe tartoznak. Az állami támogatás hiánya veszélyezteti az intézmény fenntartását, zavartalan működését. Az egyházi alapítású intézmények szemben a magánoktatással

nem tandíjkötelesek, a finanszírozás kérdését illetően mégis az állami fenntartást nélkülöző magánegyetemek körébe tartoznak (Szűcs 2003).

Az intézmény finanszírozását a Sapientia Alapítványon keresztül a magyar állam költségvetése biztosítja. Az alapítvány osztja el a kapott összeget a csíkszeredai, a nagyváradai, a marosvásárhelyi és a kolozsvári campusok között. További anyagi forrást jelentenek a különböző pályázatok során nyert pénzüsszegek, illetve a tandíjak. Az egyetem működésének anyagi oldalához tartozik, hogy az épületeket ingyenesen használhatja az egyetem az oktatás tevékenységéhez, melyeket a Királyhágómelléki Református Egyházkerület biztosít. Az egyetem küldetésnyilatkozatában kijelenti, hogy célja a magyar nyelvű értelmiség utánpótlásának biztosítása, magasan képzett szemberek által (Szolár 2008b).

Az anyanyelvű felsőoktatás területén, az egyházi, a magán és az állami intézmények között egyfajta lyuk tátong. A magyarországi alapítású magán és egyházi, az állami de mégsem önálló felsőoktatási intézmények között, az állami alapítású és finanszírozású magyar egyetem hiánya jelenti azt a betöltendő űrt, melynek betöltését a hazai értelmiség célul tűzte ki. Az erdélyi magyar értelmiség saját felsőoktatás megteremtésével kapcsolatos igénye a felső vezetés akadályaiba ütközött. A többségi hozzáállás a kisebbség hétköznapi életében is a hivatalos nyelvet tekinti az eligazodás, a munka világában pedig az önérvényesítés eszközének. Viszont az államnyelven való továbbtanulás – mellyel együtt jár az egyetem informális közegén belül a hivatalos nyelven történő kommunikáció – eleinte kétnyelvűséghez, majd annak egyre jobb elsajátítása, kizárólagos használata pedig nyelvcserehez vezet. Mivel a nyelv az identitás egyik alapvető építőeleme, ez a folyamat identitásváltásban teljesedik ki, ami a magyar kisebbségi identitás eltűnését eredményezheti (Fóris-Péntek 2011). Az identitás megőrzése viszont a kisebbségi közösség fennmaradásának elengedhetetlen feltétele.

Nem véletlen, hogy az etnikai csatározások elsődleges célpontja a felsőoktatás, hiszen az értelmiségi réteg újratermelődésének elengedhetetlen színterét és a nemzeti büszkeség zálogát jelentik. Az anyanyelvű felsőoktatás az egyetlen biztosíték arra, hogy az anyanyelv használata a magánszférából a hivatalos szférába is áttérjedjen (Brubaker et al. 2011). Így megakadályozhatja a Péntek által ismertetett nyelvi leépülés folyamatát is.

Jelenleg a határon túli magyar közoktatást tekintve „az alapfokú oktatási intézményhálózat kiépültsége mondható általánosnak, a középfokú iskolák

elterjedtsége már érezhetően kisebb mértékű, a magyar nyelvű felsőoktatás pedig állandó alakulásban lévő, régióként eltérő képültséggel rendelkező elemét jelenti a határon túli magyar nyelvű oktatásnak” (Felsőoktatási műhely 2010:82).

A határon túli magyar nyelvű képzést nyújtó intézmények célja és feladata, „*a magyar nyelv és kultúra, a magyar nyelvű tudományosság ápolása” (Fábri 2001:136).* Továbbá a magyar nyelvű értelmiség és szakemberek utánpótlásának biztosítása, a kultúra, a tudomány, az oktatás, a közművelődési intézmények, a média és más szakmai területeken. Mindeközben kisebbségi léthelyzetből adódó nehézségekkel kell szembenézniük. A legitim működés érdekében, változó törvényi elvárásoknak kell megfelelniük abban az országban ahol működnek. Az anyaország felé pedig egyfajta szakmai igénynek kell eleget tenniük (Fábri 2001).

2010-ben még igaz az, hogy a felsőoktatási törvény, az oktatási rendszer egészét szabályozza, hiányoznak a kisebbségi felsőoktatást szabályozó rendeletek. Ennek következtében az erdélyi magyar nyelvű oktatást egyfajta „két-állam-közöttiség”, államnélküliség jellemezi. Ez a központi koordináció hiányához vezet, mely a gyakorlatban a szakkínálat aránytalanságaiban jelentkezik. A műszaki, zenei, képzőművészeti, az agrár, az erdőmérnöki és a jogi képzési kínálat hiánya, a társadalomtudományi szakokon pedig túlképzés a jellemző (Salat et al. 2010). A fenti probléma megoldását jelentheti a 2011-es oktatási törvény, melynek értelmében a román állam felszámolja az anyanyelvű oktatással kapcsolatos diszkriminatív intézkedések körét. Vélhetően a törvényalkotás során a törvényhozók számára iránymutató volt az Európai Unió kisebbséggel kapcsolatos koncepciója, így 2011-től a romániai anyanyelvű oktatással kapcsolatos törvények már beleillenek az Európai Unió oktatás- és kisebbségpolitikájába. Igaz, hogy a törvény komoly ellenállás mellett született, mégis a 1/2011-es tanügyi törvény válasz a Romániában élő anyanyelvi beszélőközösségek igényeire. Az új törvény a következőképpen szabályozza a romániai anyanyelvű oktatást: 2011-től a magyar ajkú diákok számára biztosítani kell az anyanyelven való tanulás lehetőségét, és nem utolsósorban az anyanyelven való érettségi vizsga letételének lehetőségét. Az anyanyelvi beszélőket olyan pedagógusok oktathatják, akik maguk is ismerik a diákok anyanyelvét. Fontos változást jelent, hogy a magyar ajkú diákok, ezen túl a román nyelvet idegen nyelvként tanulhatják. A szabályozás a pénzeszközöket is érinti, hiszen az anyanyelven oktató intézményeknek nagyobb mértékű

normatíva jár egy-egy a kisebbségi diák után, sőt a szórványban alacsony csoportlétszám mellett is lehet anyanyelvű osztályokat indítani. Azok a diákok akik az anyanyelvű oktatás igénybevétele miatt tanulnak távol a lakóhelyüktől, támogatást igényelhetnek az utazási és a szállásköltségek finanszírozására. A törvény értelmében a felsőoktatás szintjén is biztosítani kell az anyanyelven való tanulás lehetőségét. Az anyanyelven tanuló kisebbségi hallgatók után magasabb támogatás illeti meg a kisebbségi egyetemeket, továbbá az oktatási intézmények vezetőségében biztosítani kell a kisebbségi oktatók számarányának megfelelő részvételét. Az empirikus fejezetben ismertetett kutatás egyik kiemelt helyszíne, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen szempontjából, érdemi változást jelent az, hogy 2011-től a magyar nyelvű tagozatok indítását törvény írja elő. Kiemelendő, hogy a törvény engedélyezi a szabad egyetemalapítást a hivatalos nyelvtől eltérő nyelvközösségek számára (*Papp 2011*). A fenti törvény mérföldkövet jelenthet a romániai magyar nyelvű oktatást biztosító intézmények számára, viszont az mindenképpen meg kell említeni, hogy interjúalanyaik még az új oktatási törvény előtt tanultak és válaszoltak kérdéseinkre.

III. AZ IDENTITÁS FOGALOMKÖRE

Ebben a fejezetben a kisebbség és az identitás fogalmát tekintjük át. Melyet követően ismertetjük a magyar társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgáló 2012-es TÁRKI kutatást. Tesszük mindezt azért, mert kutatásunk kiemelt vizsgálati pontja, az hogy hogyan alakul a megkérdezett interjúalanyok identitása adott társadalmi miliőben, adott nyelvközösségen belül, azaz az anyanyelven oktató egyetemek homogén közösségeiben illetve az anyaország felsőoktatásában.

A tradicionális társadalmakhoz képest a modern kor emberének identitása jelentős mértékben megváltozott. Míg a premodern társadalmakban, a pozíció mentén mintegy megkövült és életre szóló identitásról beszélnek a kutatók, addig napjainkban egyéenként és életkoronként változó, sőt szabadon választható identitástudatról beszélnek. Az egyéni választás meghatározó, ami megnövekedett felelősséget tesz a személyek vállára. Kutatásunk szempontjából ez a választás jelentheti az oktatás és a privát szféra nyelv választását éppúgy, mint a barátok megválasztásának etnikai színezetét. A közös választások mentén kialakuló csoportokból lesz a 'mi' tudattal rendelkezők beszélőközössége, mely jelentős mértékben különbözik a többi csoporttól. Ez a különbség és elkülönülés adja a nyelvközösség belső kohéziójának erejét, amely a szabad kapcsolatválasztás mentén alakul ki. Az azonos identitással rendelkező emberek csoportja mentén pedig kialakul a szociális identitás. A határvonal az eltérő kultúrák és ideológiák mentén húzódik. Ezek a határok, az egyén társadalomra adott reflexióján alapulnak, és meghatározzák a közösséggé szerveződés folyamatát. Az egyéni választások társadalmi képződményekben manifesztálódnak. A kollektív identításban benne foglaltatik az egyéni identitás, ugyanakkor az egyén több egy csoport tagjánál. A közösség pedig több a szerepelvárások halmazánál. Gondolkodó személyek halmaza, akiknek gondolkodása meghatározza a társadalmi karaktert. Ezért az egyének tanulmányozása elengedhetetlen feltétele a társadalom megismerésének (Cohen 1994). A nyelv az, amely megkülönbözteti az emberiséget a

többi élőlénytől, és amely kisebbségi létének és identitásának meghatározó és kifejező eszköze. Az identitás társadalmilag meghatározott jelenség, egyéni és személyes elemekből illetve a „mi”, kollektív tudatából tevődik össze. Az egyéni értelmezésben a biológiai test és annak jellege jut kifejeződésre. A személyes identitásba már beletartoznak az egyén szerepei, szociális lények, melyek normák és elvárások formájában közvetítődnek felé a szociális interakciók révén. A kollektív identitás az azonos identitással rendelkező tagok összességét jelenti, akik elfogadják az anyanyelvi közösség normáit (Assmann 1999).

Ludassy Mária (1998) kétfajta nemzeti tudatról beszél, melyek az önkéntesség alapján különíthetők el egymástól. Az egyik nemzetfelfogás szerint a nemzethez való tartozás tudatosan, akaratlagosan választott. A másik nemzetfelfogás szerint a nemzethez való tartozás a sorsszerűség, a nemzetbe való beleszületés determinisztikus útja által jön létre. Lényegileg minden ember beleszületik egy népcsoportba, egy társadalmi helyzetbe, ahol az egyén a nevelése által meghatározott, ugyanakkor mégis a saját választásai nyomán kialakult életutat jár be. Azonban a közösségek életképességének megtartása érdekében ki kell alakulnia a kollektív identitásnak, mely több az egyének egymás mellett élésénél. A közös tradíciók, a hagyományok, a szokások valamint az újtól és az idegentől való tartózkodás tapasztalatai teremtik meg. Az így kialakult közös 'nemzeti karakter' a záloga az adott népcsoport fennmaradásának. Több ez azonos identitások gyűjtőhalmazánál. Az azonos nemzeti identitású emberek az egymással való interakciók nyomán megteremtik saját nemzeti karakterüket, kollektív, vagyis szociális identitásukat. Témánk szempontjából kiemelt fontossággal kezelendő a nemzeti és a szociális identitás. *Nemzeti identitás* alatt az etnikai csoporthoz való hovatartozás-tudatot értjük. *Szociális identitáson* pedig azt a szűken értelmezett társas mezőt, ahol az egyén megéli nemzeti identitását, kapcsolatai szerveződnek, melyeken keresztül tovább erősödik nemzeti identitása. Az identitástudat az ön identifikációt követően a szociális interakciók során nyilvánul meg. A környezethez és a csoporthoz való viszony alapján alakul ki. Ezért nem különíthető el attól a környezettől, amelyben az egyén él. Az identitás a másokkal való interakció során nyer teret. Értelme és funkciója a csoporton belüli viszonyokon alapul (Veres 2005). A kutatás során ennek a két főbb identitástudatnak az elemeivel foglalkoztunk, továbbá azokkal a háttérváltozókkal, amelyek a nemzeti és a szociális identitás karakterisztikusságára és erősségére hatással bírnak.

Az ember a viselkedésén keresztül fejezi ki nemzeti hovatartozását. A nemzetet a nyelv, az eredet, az erkölcs és a szokások különböztetik meg a többi néptől. Az identitást tudati, érzésbeli és cselekvési dimenziók alkotják (Pataki 1997). Formálódásában meghatározóak a közös törekvések, a közös ideálok, a geopolitikai helyzet, a történelmi emlékezet, a közös múlt. Tehát minden területen az, ami közösnek tekinthető (Kiss 2005). A közösségi identitás szervező elemei a közös kollektív tudat és tapasztalat, melyek megélésében nélkülözhetetlen szerepet tölt be a közösség, a kulturális szimbólumok (Bakk 2008).

Etnikai csoportnak nevezzük azt az embercsoportot, amelyet nemzeti és kulturális sajátosságai alapján önmaga vagy mások külön közösségként határoznak meg. Sajátos kultúra jellemzi, mely megjelenhet a nyelvhasználat, a vallás, az öltözködés, a szokások és az ünnepek terén is. Jellemzi még, az etnocentrizmus érzete, a születésből adódó tagság, a területiség, az azonos történelmi múlt, a közösséghez való tartozás (Kendall 2003). Pataki Ferenc az identitástudat következő definícióját tárja elénk: „*A nemzeti identitás érendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz való tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben*” (Pataki 1997:177). Gereben azt is hozzáteszi, hogy „*a szellemi kultúra értékeiből, az emóciókból és a vállalás etikai tartásából*” épül fel (Gereben 1999b:3). Nagy-Britannia az „*egymást sokszorosán átfedő identitások*” tipikus országa, ahol viszonyítástól függően számos önazonosságra láthatunk példát. Európai tagsága miatt megjelenik az európai hovatartozás tudat, az iraki konfliktus vonatkozásában pedig az atlanti identitás. Az angol nyelvű népek országához is sorolható. Akárcsak a külső, a belső részleges önmeghatározások terén is igen sokszínű. Angol, skót, walesi és ír nemzeti identitás tarkítja (Kiss 2005:22).

A korábban bemutatott európai egységesítési irányvonalak – melyek az oktatás tekintetében a Bologna folyamatban teljeseznek ki – hatással vannak az identitás alakulására is. A szubszidiaritás elvének követése, a Régiók Bizottságának működése, továbbá a regionális fejlesztések utalnak a regionális gondolkodás erősödésére. Előtérbe kerülnek a regionális identitások és háttérbe szorul az egységesnek tekinthető európai önazonosság. Az uniós törekvések a regionális identitások térhódítását eredményezik (Kiss 2005). A globalizáció erősíti a regionalizmust, ezen keresztül pedig a lokális identitás fontosságát. A globális gondolkodás lokális cselekvési térben fejti ki hatását,

a helyi közösségekben végzett tevékenységeken keresztül. Az európai identitás nem nemzeti, hanem regionális identitások gyűjtőhalmaza. A területi identitás szempontjából meghatározó az egyént körülvevő társadalmi mező, földrajzi tér és infrastruktúra. A táj által kiváltott érzések és az ahhoz való ragaszkodás. Az adott területen működő közösségek, melyekben az egyén megéli mindennapi életét és identitását. Tehát a globalitás folyamatában felértékelődik a lokalitás, ami a kozmopolitizmus egyik feltétele. Sőt a nemzeti identitásnak is fontos alkotóeleme a lokalitás, hiszen annak a kulturális összetevők mellett a szülőföldre való kötődés is szerves építőeleme (*Bugovics 2007*). Nagy-Britannia példájához hasonlóan kutatásunk alanyainak identitása is „*egy mást sokszorosan átfedőnek*” tekinthetőek. Esetükben beszélhetünk európai, magyar, határon túli magyar romániai magyar, erdélyi, partiumi, székely, kárpátaljai, felvidéki, vajdasági önmeghatározásokról. A megkérdezettek identitásának vizsgálatára a kötet empirikus részében kerítünk sort.

A romániai identitásvizsgálatok szerint 2001-ben a magyarok negyvenhárom százaléka egyszerűen magyarnak, negyvenkét százaléka erdélyi magyarnak, hat százaléka erdélyinek, öt százaléka romániai magyarnak, három százaléka pedig román állampolgársággal rendelkező magyar nemzetiségűnek tartotta magát. A románok döntő többsége, hetven százaléka egyszerűen román identitással rendelkezett. Huszonnyolc százalékuk hangsúlyozta a regionális identitást. Kevesebb, mint egy százalékuk (0,6%) európaiként, kevesebb, mint fél százalékuk (0,4%) pedig kelet-európaiként tekintett önmagára (*Paul et al. 2005*).

III. 1. AZ IDENTITÁS HÁTTÉRVÁLTOZÓI

A kisebbségi identitás szempontjából meghatározó tényező a többségi nemzettel való találkozás. Az egymás mellett élő nemzetek konkurálása által, válik hangsúlyossá egy-egy nép életében. Más nemzetekkel konfrontálódva megerősödik, tehát szükséghelyzetben úgymond az etnikum fennmaradásának védőbástyájává válik, ellenállva a többségi nemzet beolvasztó erejének. A kisebbségben élőket megvédi az asszimilációtól, és segíti a kisebbségi kultúra továbbadását. Az identitás ereje szükséghelyzetben megnő, és önvédelmi mechanizmust tölt be. Ezért a Magyarországon élő magyarok nemzeti

identitástudata kevésbé kiforrott és erős, mint a határon túli magyaroké, akiknél az identitástudat fontos nemzetmegtartó funkcióval bír (*Gereben 1999a*).

A határon túli fiatalok nem születnek eleve erős identitástudattal, az a későbbi tapasztalataik során, a kisebbségi létformából adódóan épül ki bennük. Ezt a folyamatot igazolja az a megfigyelés, mely szerint azok a megkérdezettek, akiket nemzeti hovatartozásuk miatt korábban értek negatív, diszkriminatív sérelmek, erősebb identitástudattal rendelkeznek azon társaiknál, akiknek még nem volt részük negatív diszkriminációban. Az identitástudat meghatározó építőeleme a fennmaradásra való törekvés, az értékek megőrzése, mely egyfajta konzervatív szellemet és jegyet is magán hordoz. A nemzeti identitás, mint ilyen, értékmegőrző szereppel bír. Hatása továbbterjed az önanazonosság meghatározásán, és egyéb tényezőkkel kapcsolatba lépve bonyolult láncolatot alkot. Szoros kapcsolatban áll a vallásossággal, az iskolai végzettséggel és az olvasási szokásokkal. Ezen tényezők erősítik az identitást. Az erős identitástudat pedig befolyásolja az oktatás anyanyelven történő igényét, a vallásosság intenzitását, illetve az anyanyelven való olvasás gyakoriságát. Gereben Ferenc kutatásai szerint a határon túli magyarok közel fele két nyelven, negyven százaléka az anyanyelven, öt és tíz százalék közötti arányuk pedig az adott ország hivatalos nyelvén végzi tanulmányait (*Gereben 1999a*). Ehhez a témakörhöz kapcsolódik az a folyamat, melyet Péntek János (2005) a nyelvi regiszterek leépülésének nevez. Erdély területére jellemző az aszimmetrikus kétnyelvűség, amely a nyelvi kontaktzóna területén érvényesülő hivatalos nyelvi dominancia nyelvcserehez vezet, ezt követi a nemzeti identitás, majd a felekezeti hovatartozás váltása. Ez a háromlépcsős folyamat mutatja, mennyire szilárdan épül bele a hovatartozás tudatba a nyelv, és mennyire szoros a kapcsolatuk a vallásossággal, mely változó szintén erős hatást gyakorol a tanulmányi előmenetelre. A XX. század végén azonban kedvező hatások érvényesülnek a romániai magyarság anyanyelvével kapcsolatban. Egyre inkább előtérbe kerül a nyelv revitalizációja, a kodifikáció kiterjesztése. A nyelvvel kapcsolatos kedvező hatások a növekvő mozgástér és a média elérhető műsorai mellett elsősorban az anyanyelvű oktatás és tudományos képzés (*Péntek 2005*).

Az identitás összetevőit puha és kemény változókra lehet bontani. A kemény változókhöz sorolhatóak a személyes hozzáállástól független tényezők, mint például a születés vagy a lakóhely, az állampolgárság, a nyelv és a vallás. Puha változónak tekinthetők a szubjektív illetve a kulturális tényezők, a

személyes hozzáállás, az érzület és az etnikai csoport szokásainak tiszteletben tartása. Romániai kutatások rámutatnak, hogy a románok számára a kemény, míg a magyarok számára a puha változók jelentenek elsődleges fontosságot. A románok szerint, saját identitásuk szempontjából meghatározó a születés helye, az állampolgárság és az anyanyelv, míg a magyarokkal kapcsolatban a fenti három tényezőt kiegészítik a nemzeti érzülettel. A magyarok ezzel szemben azt gondolják, hogy a magyarság elsődleges meghatározói a nyelv, a nemzeti érzület, a szülők hovatartozása és a magyar templomban történt keresztség. Szerintük a románok esetében identitást formáló erővel bír a nyelv, a születés helye, a nemzeti érzület, a szülők önmeghatározása és az állampolgárság. A románok számára a nemzeti és az állampolgári identitás egy és ugyanaz. Kemény változók mentén definiálják önmaguk és a másik csoport identitását egyaránt. Ezzel szemben a magyarok érzékenyebbek a puhább változókra, de a többségi nemzet keményebb változók mentén történő ön identifikációját is érzékelik. Az identitás típusait tekintve állampolgári és nemzeti identitásról beszélhetünk. Ezek ötvözetét 'mix' identitásnak nevezik a kutatók. Ide sorolják azt az esetet, amikor a magyar kisebbség tagjai önmagukat romániai magyarként határozzák meg, vagy román állampolgársággal rendelkező magyarnak. Alternatív identitásnak tekintik a lokális, a regionális és az európai identitásokat (Soreanu 2005).

Az amerikai szociológia képviselői szerint az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt fehér etnikum két-három generáció alatt asszimilálódik, miközben a kínai, japán és koreai bevándorlók erősen ragaszkodnak nemzeti hovatartozásukhoz. Az indiánok és a színes bőrűek az őket ért negatív megkülönböztetés ellenére szilárdan tartják identitásukat. Itt térünk vissza ahhoz a gondolatmenethez, mely szerint az identitás a mássággal való találkozás során válik meghatározóvá. Melyhez társul az emocionális dimenzió, amikor az újonnan érkezett bevándorlók marginalitásukkal szembesülve egyfajta érzelmi válságot élnek át (Parrillo 1987).

Az identitás legfőbb magyarozó változói közé sorolható a közösség, a vallás és az asszimiláció mértéke. Will Herberg szerint az Amerikai Egyesült Államokba érkezett bevándorlók harmadik generációjánál a vallás válik az identitás fő meghatározó tényezőjévé. Az első generáció eredeti hovatartozása alapján definiálja önmagát, a második generáció igyekszik beilleszkedni és elhagyni származásából eredő ön identifikációt. A harmadik generáció pedig teljesen amerikanizálódik, vallásához viszont ragaszkodik és újraértékeli

annak fontosságát. A származás és a vallás fontosságának hangsúlyozásával Nathan Glazer és Daniel P. Moynihan négy csoportot különböztet meg az amerikai társadalomban. A katolikusok, a zsidók, a protestánsok és a színes bőrűek társadalmát. Szerintük az amerikai identitás még kiforratlan, kialakulása még folyamatban van.

Milton Gordon szerint a társas kapcsolatok határozzák meg elsősorban az identitást, melynek kérdése migráció következtében válik aktuálissá. Megkülönbözteti az osztályidentitást az etnikai identitástól. Szerinte ezek kapcsolata meghatározó. Az osztályidentitás a társadalmi hierarchián való alá-fölérendeltség mentén, az ebből eredő társas napi és üzleti kapcsolatok talaján szerveződik. Gordon az asszimiláció folyamatának hét állomását különbözteti meg: kulturális, strukturális asszimiláció, vegyes házasságok számának növekedése, asszimiláció az önmeghatározás, az attitűd, és a magatartásformák mentén, végül a teljes mértékben való polgárrá válás (*Fitzpatrick 1987*).

Amennyiben a kisebbségben élő csoport erős kohéziós erővel, ideológiával vagy vallással rendelkezik, akkor megőrizheti kulturális identitását és egyfajta pozitív önazonosságot alakíthat ki. Ez jellemzi például az Amerikai Egyesült Államokban élő zsidókat. Amennyiben az anyanyelvi beszélőket negatív tapasztalatok érnek, és folyamatos diszkriminációnak vannak kitéve, például a bőrszín miatt, akkor egyfajta negatív önazonosság alakul ki körükben (*Parrillo 1987*). A kutatás bemutatása során látni fogjuk, hogy a megkérdezett interjúalanyokat elsősorban a pozitív önazonosság, a nemzeti büszkeség jellemzi.

Az identitás és az előítéletesség elválaszthatatlan fogalompáros, hiszen kölcsönösen erősítik egymást (*Murányi 2005*). A többi csoporttól való elhatárolódás erősíti a saját csoporton belüli kohéziós erőt. Ezért az előítéletes attitűd a saját csoporthoz való hovatartozás védőbástyájaként jelenik meg. Így jutunk el a többségi nemzet *agresszív*, a kisebbségi magyarok *védekező*, és az anyaország lakóinak *közömbös* identitástudatának meghatározásához (*Péntek 2007*). Kérdés, hogy vizsgálatunk alanyait mennyire jellemzi a védekező identitástudat? Ennek megválaszolására az empirikus fejezetekben vállalkozunk. Nem elhanyagolható körülmény, hogy interjúalanyaink az anyanyelvű felsőoktatási intézmények hallgatóságából kerültek ki. A képzőhelyek megteremtik azokat a magatartásmintákat, melyek által a hatékony önérték érvényesítés, a többségi nemzettel való kommunikáció, együttműködés, félelemmentes együttélés valósítható meg. Így a védekező identitás átalakulhat.

Ezt önmegvalósító identitástípusnak neveztük el, hiszen a kisebbség tagjai szülőföldjükön, az anyanyelvükön érvényesülhetnek. Előrebocsátjuk, hogy megkérdezettjeink választott felsőoktatási intézményükben egyre inkább orientálódnak az önmegvalósító identitás típusa felé.

Miért fontos az, hogy az azonos társadalmi milióban született emberek mi-ként határozzák meg önmagukat? Vajon ha két eltérő nemzeti identitást az önmeghatározás két szélsőséges végpontjára helyezünk, akkor arra vagyunk-e kíváncsiak, hogy ezen a szakaszon hol helyezkednek el az egyének? Vagy arra, hogy a kisebbségben élők milyen arányban és ütemben közelítenek a többségi tagok identitásához? Netalán az identitások sokszínűsége egy teljese-n változatos képet fest az adott nemzeti karakterről?

Ahogy a konzervatívabb, tradicionális társadalmak felől közelítünk a posztmodern társadalmak felé, észrevehető az egyéni választás és szabadság drasztikus növekedése az élet minden területén. A nemi szerepektől kezdve a foglalkozás megválasztásán át a szabad vallásgyakorlásig. Ez a tendencia hatással van az identitásra is. Azonos társadalmi milióbe született, azonos családi háttérrel rendelkező egyének szabadon választhatnak és válthatnak identitást élethelyzettől függetlenül, egyéni preferenciáktól vezérelve. Sem az ország, sem a nemzet nem jelent életre szóló szilárd megkötöttséget az önmeghatározás területén. Sőt ezekben a modern társadalmakban már nem a vegyes házasság az egyedüli kiút egy adott közösségből, és belépő egy idegen közösségbe. A házaspárok egymástól függetlenül is meghatározhatják önazonosságukat, avagy származástól függetlenül fölvehetik házastársuk identitását is (*Baumeister, Muraven 1996*). A vegyes házasságban született gyermekeknek némi zavart jelenthet ez a helyzet, mely adott esetben az identitások plasztikus átfedéshez vezethet. Ahogy azt a kutatás során látni fogjuk a vegyes házasságban született egyének identitásának esetében meghatározó a társadalmi mező, amelyben élnek, kiváltképp az iskola. Esetükben a korábban említett szakasz tökéletes középpontján való elhelyezkedés, azaz az identitások tökéletes párhuzamos megélése mellett beszélhetünk valamelyik identitás dominanciájáról, azaz a kettős identitás megéléseinek aszimmetrikus voltáról.

A fenti tendenciák talán adnak némi magyarázatot arra, hogy miért került az identitás vizsgálata a jelenkori, társadalmi kutatások fókuszába. Az egyéni szabadság térnyerésével párhuzamosan egyre fontosabbá válik az azonos nemzetiséggel rendelkező egyének önazonosságának alakulása. Mely nem

csupán személyenként lehet eltérő, hanem egy egyén élete során is változhat, különösen abban az esetben, hogyha kisebbségként él valaki egy többségi társadalomban. A Románia területén élő magyarok identitását hármias hatás éri. Egyrészt maga a kisebbségi közösség, másrészt az ország amelyben élnek, harmadrészt pedig az anyaország (*Brubaker et al. 2011*). Ebben a hárompólusú erődimenzióban méltán kelti fel a társadalomkutatók érdeklődését, hogy hogyan alakul és változik a nemzeti karakter, mennyire erős a többségi nemzet olvasztóhatása, vagy mennyire éli túl ezt a hatást és tartja meg eredeti patternjét a nemzeti karakter. Az iparosodás előtti társadalmakban élő emberek elsődleges kérdése a túlélés volt. A háborúk, a járványok, a gyermekágyi halál rövidebb várható élettartalomban manifesztálódott. A mai kor emberét főként a fejlett társadalmakban ezek a problémák jórészt elkerülnek. Az emberek hosszabb élettartalomra számíthatnak, kedvezőbb anyagi, infrastrukturális és higiénés feltételek között élhetnek. Ezért számukra a központi problémát az önmegvalósítás, a tehetség és a személyiség kibontakozása jelenti. Kutatásunk területén – a romániai rendszerváltozást követő '90-es években – az identitás szempontjából is előtérbe került a személyiség jegyeknek megfelelő szabad választás.

III. 2. NEMZETEK EGYÜTTÉLÉSE

A többség és a kisebbség egymáshoz való viszonya, mint minden kapcsolat kétoldalúan működik, azonban jellegét elsősorban a többség hozzáállása befolyásolja. Többségnek, domináns csoportnak tekintjük, azt a csoportot, amelyiknek előnyei vannak a másik csoporttal szemben az erőforrások és a jogok terén. Kisebbségi csoportnak tekintjük azt, amelyik fizikai vagy kulturális jellemzői miatt a domináns csoport által kirekesztettek és egyenlőtlen bánásmódban részesülnek (*Kendall 2003*). Bár Diana Kendall szerint az egyenlőtlen bánásmód a kisebbségbe való besorolás kritériuma, az amerikai kisebbségsszociológia képviselői szerint öt fajta tipikus hozzáállás különíthető el a többségi illetve a fogadó nemzet részéről. Első típus az *elfogadás*, melyet tolerancia és a vendégszeretet jellemez. Egyfajta pozitív hozzáállás az újonnan érkezőkkel szemben, mely egy békés egymás mellett élést eredményez. Az *elkerülő* magatartást gyakorlók elhatárolódnak a nemkívánatos idegenektől. A *kizsákmányoló* attitűd képviselői pedig a haszonszerzés céljából, olcsó munkaerőként tekintenek

a bevándorlókra. A *paternalista* magatartás, gondoskodó apaként óvja a migránsokat. A *leigázó* törekvés pedig az eredeti lakhelyen kívánja őket tartani (Parrillo 1987). Az elfogadó magatartás végeredménye multikulturalizmushoz vezet, az elutasítás szélső pontja pedig háborúhoz. A fenti csoportosítás nem jelenik meg tisztán egy-egy társadalomban. Sik Endre és Simonovits Bori által szerkesztett *Migráns esélyek és tapasztalatok* című tanulmánykötetben megjelent, a TÁRKI⁴ által végzett kutatások eredményei százalékos bontásban tárják eléink a magyarországi társadalom ezzel kapcsolatos attitűdjét. A későbbiekben TÁRKI kutatásként hivatkozunk a fenti kötetben publikált vizsgálatokra.

A szociálpszichológia fogalomkörébe tartozó előítéletességet Aronson a következőképpen definiálja: „*ellenséges vagy negatív attitűd valamilyen csoporttal szemben – olyan attitűd, amely téves vagy nem teljes információkból származó általánosításokon alapul*” (Aronson 1996:212). Az előítéletesség fő jellemvonása, az általánosítás, amely gyakran nem saját tapasztalatokon, hanem másoktól szerzett információkon alapul. A sztereotipizálás szerint az egyéni jellegzetességeket figyelmen kívül hagyva a csoport minden tagja ugyanazt a stigmát viseli magán, cselekedeteitől függetlenül. Kutatásunk eredményei alapján, a határon túli kisebbségek esetében kiemelten találkozhatunk ezzel a jelenséggel, hiszen a kisebbségi létben élők saját kisebbségi csoportjuk támogatása nélkül a többségi nemzetiséghez tartozókkal szemben erős identitásvesztésbe és bizonytalanságérzésbe kerülhetnek. Emiatt megerősödik a csoporthoz való tartozás szükségessége, ami a csoporttal való azonosulást, így a csoport értékeinek feltétlen elfogadását eredményezi. Amennyiben a csoport normái között más nemzetiségekkel szemben tanúsított előítéletesség előtérbe kerül, akkor a csoport tagjai identitásuk és csoporttudatuk megőrzése érdekében hajlamosak az előítéletesség normáinak elfogadására, ami cselekvéseikben ölt testet.

Az előítéletes magatartást sok esetben a félelem motiválja. A magyarországi lakosság az Európai Unió országai közül a leginkább elutasító az idegennel szemben. A kutatók, Krekó Péter és Juhász Attila ezt a munkahely és a közbiztonság féltésével magyarázzák. A magyarországi bevándorlók összlakosságon belüli aránya körül-belül 2 százalék. A magyar lakosok azonban jelentősen felülbecslik őket minden egyes csoportban. Összességében 48,8 százalékra teszik a magyarországi bevándorlók számát (Krekó, Juhász 2012:10).

---

⁴ A tanulmánykötet 3000 kérdőíves és 31 interjú adatfelvétel eredményeire támaszkodva elemzi a magyarországi lakosok viszonyulását a bevándorlókhoz és a bevándorlási politikához.

Amely 2001-ben 110 000 fő, 2009-ben pedig 184 000 fő volt (Bernát et al. 2012). A válaszadók 58 százaléka számít arra, hogy a jövőben is közkedvelt célország lesz Magyarország. 81 százalékuk éppen ezért tovább szigorítaná a letelepedéssel kapcsolatos jogszabályokat, melyek eddig is Európa legszigorúbb törvényi szabályozással rendelkező országgá tették Magyarországot ezen a téren (Krekó, Juhász 2012). A megkérdezettek 36 százaléka pedig egyetlen bevándorlót sem engedne be az országba (Bernát 2012).

A bevándorlókkal kapcsolatban leginkább előítéletesek az idősek, legkevésbé a fiatalok, ezen belül is elsősorban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (Krekó, Juhász 2012). A felsőoktatásban való részvétel minimálisra redukálja az előítéletes attitűdöt. Az oktatás expanziója miatt a fiatalabb korosztályok magasabban iskolázottak az idősebbeknél. A vallásosság és a kor növekedése fordítottan arányos a mássággal szembeni toleranciával (Szalai, Simonovits 2012). Murányi 10-17 évesek körében végzett országos reprezentatív vizsgálatának eredményei szerint, az adott korcsoporton belül az életkor növekedésével nő az elutasítók száma, azonban a vallásosság csökkenti azt (Murányi 2006).

A magyarországi középiskolás korosztályt ebből a szempontból vizsgálja Szabó Ildikó és Örkény Antal kutatása. A középiskolások nagy részének a határon túli magyarokról elsősorban Erdély jut az eszébe. A gimnazisták a szakmunkástanulókhoz képest árnyaltabb és pontosabb ismeretekkel rendelkeznek a szomszédos országok magyar lakosainak számarányával és területi elhelyezkedésével egyaránt. Ugyanakkor többségi nyelvként a középiskolás diákok zöme a magyart jelölte meg. A TÁRKI kutatás eredményeihez hasonlóan a középiskolások is egy nemzettestként tekintenek a határon túli magyarokra (Szabó et al. 1998).

A bevándorlók származás szerinti csoportosítását tekintve a határon túli magyarokat szinte teljes mértékben elfogadja a magyarországi társadalom. 80 százalékuk a Bogardous skála minden egyes szintjén elfogadná őket. A romákkal szemben pedig a leginkább távolságtartó a társadalom (Szalai, Simonovits 2012). Az, hogy mennyire elfogadó a magyarországi társadalom a határon túli magyarokkal szemben a kutatás azon szegmense is bizonyítja, melyben különböző származású bevándorlók fiktív, fényképes önéletrajzát mutatták meg egy-egy fiktív munka- illetve lakáspályázat esetében. A válaszadók négyötöde határon túli magyart alkalmazna, vagy neki adná ki elsősorban lakását, hogyha csak külföldiek közül kellene választaniuk. A kutatás

eredményei szerint a határon túli magyarokkal szinte teljes mértékben elfogadó a magyarországi társadalom. Éppen ezért a vizsgálat során „*határon túli magyar*” és „*más külföldi*” kettős bontásába csoportosították az összes külföldit. Előítéleteseknek azokat tekintették, akik más külföldiekkel szemben elutasítóak. Tehát a kutatás során a határon túli magyarokat a magyarországi magyarokkal majdhogynem egységes csoportba sorolták (*Simonovits 2012a*). A fenti vizsgálat alapján megkérdezett interjúalanyaink azon véleménye, mely szerint előítéletes velük szemben a magyarországi társadalom, nem bizonyul igaznak. Bár ez az eredmény akkor lenne igazán releváns, hogyha magyarországi magyar is szerepelne a fiktív pályázók között, és hozzájuk viszonyítva derülne ki a kisebbségi csoportok elfogadottsága. Felmerül azonban a kérdés, hogy az azonos bőrszínnel, külsővel, nyelvhasználattal, kultúrával rendelkező és 2010 óta magyar állampolgárságot is igényelhető határon túli magyarok mennyire tekinthetők külföldieknek. A társadalomban végbe menő társadalomlélektani változások azonban mindenképpen hosszabb időt igényelnek a törvényi módosításoknál. Brubaker, Rogers; Feischmidt Margit; Fox, Jon és Grancea, Liana 2011-es kolozsvári, kvalitatív módszerrel végzett vizsgálatának alanyai saját megkérdezettjeinkhez hasonlóan a romániai és a magyarországi viszonyrendszer között megrekedve érzik magukat, mind az elfogadás, mind az azonosulás terén. Úgy gondolják, hogy románok magyarnak tekintik őket, a magyarországi magyarok pedig románoknak, éppen ezért egyfajta talajvesztettséget és bizonytalanságot éreznek, a sehova nem tartozók közösségeként (*Brubaker et al. 2011*).

Az empirikus kutatásunkban megkérdezett interjúalanyok a legtöbb esetben úgy vélik, hogy a magyarországi társadalom előítéletes attitűdöt tanúsít irántuk. A TÁKI kutatás eredményei szerint azonban a magyarországi társadalom elfogadó velük, és jóval elfogadóbb, mint más külföldiekkel szemben. Ennek hátterében vélhetően Parrillo (*1987*) által bemutatott negatív önazonosság állhat. Igaz ugyan, hogy hazai környezetben egyfajta nemzeti büszkeség, pozitív önazonosság jellemzi a megkérdezetteket. Az anyaországaikkal szemben, úgy tűnik mégis inkább egyfajta kisebbségérzet, negatív önazonosság kerül fölénybe. Ezt támasztja alá Biró A. Zoltán (*1996*) tanulmánya is. Az általa vizsgált székely fiatalok, a magyarországi munkavállalást követően „*saját világukban*” való visszatéréskor, hazai környezetben, a kilépés során szerzett negatív tapasztalatokat emelik ki. Ezzel életbe tartva otthoni környezetük kulturális patternjét.

A fenti eredmények ellenére a magyarországi társadalom elfogadó a határon túli magyarokkal kapcsolatban. Az istentiszteletre járás gyakorisága és a vallásosság intenzitása növeli a határon túli magyarok előnyben részesítését más külföldiekkel szemben. Minél fiatalabb és iskolázottabb valaki, annál inkább elfogad más külföldieket is a határon túli magyarok mellett. A vallásosság és az életkor növekedése növeli az előítéletességet más külföldiekkel szemben (*Simonovits 2012b*). A magyarországi bevándorlók zöme határon túli magyar. A 2012-es TÁRKI kutatás az ő társadalmi beilleszkedődésüket zökkenőmentesnek tartja az azonos megjelenés, kultúra, nyelvhasználat és nemzeti hovatartozás miatt. Ezért kutatásuk kvalitatív részében csak más országból érkezett bevándorlókat kérdeztek meg. A kutatás során 21 interjút készítettek. Az ő esetükben, a beilleszkedés során nagy gondot jelent a magyar nyelv ismeretének hiánya, és a munkaerő piaci diszkrimináció. A másodig generációt már, az oktatási intézmények integrálják. Az első generációs szülők azonban keveset tudnak mind az oktatási mind a szociális intézményekről és az őket megillető támogatásokról. Ez szintén visszavezethető a nyelv problémájára. A kelet-ázsiai bevándorlókat a magyarországi piac vonzza, az afrikaiakat pedig az otthoni körülményeik ellehetetlenülése. Míg a kelet-ázsiaiakat korábban migrált családtagjaik fogadják és szervezik meg érkezésüket, addig az afrikai bevándorlók rendszerint egyedül érkeznek. A kínaiak hazavágyódnak, az arabok nem, az afrikaiak pedig körülményeik miatt ritkán látogatnak haza (*Bernát et al. 2012*).

A fenti vizsgálattal összehasonlítva, az empirikus kutatás során megkérdezett interjúalanyok mobilitásának elsődleges mozgatórugója a nyelv, a nemzeti identitás és az oktatás. Kapcsolataikat tekintve ismerősökkel is és rokonokkal is rendelkezhetnek az anyaországba. Sok esetben azonban önállóan érkeznek. Vallásuk, értékrendjük, szokásaik megegyeznek a fogadó ország lakosaival, azonban a kínaiakhoz hasonlóan hazavágyódnak és sokszor látogatnak szülőhelyükre. Válaszaikból kiderül, hogy az azonos nyelvi és kulturális dimenzió ellenére, egyéb puha változókkal mérhető beilleszkedési nehézségekkel találkozhatunk esetükben, melyek részletes ismertetésére az empirikus kutatásban térünk ki.

III. 3. A TÖBBSÉG ÉS A KISEBBSÉG KAPCSOLATA A VIZSGÁLT TÉRSEGBEN

Vegyük szemügyre hazai közegben a többség és a kisebbség kapcsolatát, hiszen ez a tényező jelentősebb befolyásolja a vizsgált beszélőközösség helyzetét. Számos kutatás foglalkozik a románok és a magyarok viszonyával, Hunyady György (2010) nyolcvanas és kilencvenes években végzett vizsgálatai nagyobb mértékű ellentétéről tanúskodnak, mint a legfrissebb 2000 utáni kutatások. Mind 1981-ben és 1991-ben, mind a román és a magyar oldalról, a saját nemzet megítélése némi kritikával fűszerezve a középmezőnyben, a másik oldal viszont a mezőny végén helyezkedett el. Mintegy tükörképként megjelenítve a két nemzet egymásról és önmagáról alkotott véleményét. S arra a kérdésre, hogy melyik ország jut eszükbe Európáról egyik nációs sem említette meg a szomszédos országot. Tehát sem a magyarok nem említették Romániát sem a románok Magyarországot ezzel a kérdéssel kapcsolatban (Hunyady 2010). Talán az sem mindegy, hogy melyik oldalról közelítjük meg a kutatási témát. Kérdés, hogy az ellentét idővel csökkent vagy a különbség arra vezethető vissza, hogy a későbbi kutatásokat elsősorban román nemzeti-ségű kutatók végezték? Erre enged következtetni Biró A. Zoltán (1996) elmélete is, mely szerint a kritikai észrevételeket az „idegen világban” nem, csupán a „saját világban” fogalmazzák meg az általa vizsgált székely fiatalok. E mellett valószínűleg az idő is szerepet játszik ebben a folyamatban, hiszen Bernáth Krisztina és Bögre Zsuzsanna 2011-ben publikált analízise, már egy-fajta békés elfogadásról számol be.

Románia területén élő többség és a kisebbség kapcsolatával foglalkozik Soreanu, Raluca tanulmánya (2005). Megvizsgálja, hogy mit gondolnak önmagukról és egymásról a romániai románok illetve a magyarok. Kutatásának eredményei alapján arra a konklúzióra jut, hogy mindkét csoport pozitív irányú elfogultságot mutat saját csoportjával szemben. A románok önmagukat rendesnek, vendégszeretőnek, intelligensnek és szorgalmasnak tartják. A magyarokat egységesnek, szorgalmasnak, civilizáltaknak és rendesnek látják, ugyanakkor büszkének és egoistának is. A magyarok önmagukra úgy tekintenek, hogy rendes, szorgalmas, vendégszerető, megbízható és becsületes állampolgárok. A románokat pedig rendesnek, vendégszeretőnek és vallásosnak tartják. A magyarok vallásosabb képet festenek a románokról, mint azok

önmagukról. A saját csoportról egyöntetűen pozitív a másik csoportról pedig árnyaltabb képet festenek a megkérdezettek (*Soreanu 2005*).

A két nemzet egymással szemben tanúsított hozzáállásával kapcsolatban a többségi nemzetnek mindig lesznek előnyei a kisebbségi nazzettel szemben, melyek a hivatalos nyelvből, a domináns kultúrából és a politikai hatalomból eredő önérdek érvényesítő képességből fakadnak. Ugyanakkor a romániai kisebbség legnépesebb csoportját alkotó magyarok, kifejezetten jól szervezett közösséget alkotnak. Robotin, Monica eredményei szerint az 1995, 1996 és 2002-es évben megkérdezett románok úgy látják a romániai kisebbség jogai teljes mértékben kielégítőek, míg a magyar megkérdezettek szerint a kisebbségi jogok bővítésre szorulnak. Mindkét csoport egyetért abban, hogy a romániai etnikumoknak lehetőségük van arra, hogy saját tradícióik szerinti életvitelt folytassanak. Érzékeny témát jelen az autonómia kérdése. Míg a román megkérdezettek 57,5 százaléka egyáltalán nem, 27,8 százaléka inkább nem ért egyet a többségében magyarok által lakott területek autonómmá válásával, addig a magyar megkérdezettek 75,4 százaléka teljes mértékben, 16,8 százaléka inkább egyet ért vele. A fenti két nemzet abban sem ért egyet, hogy a hivatali ügyintézés anyanyelven történjen-e. Míg a magyarok 86 százaléka szükségesnek találja, addig a többségi nemzet 65 százaléka ellenzi azt (*Robotin 2005*).

Ugyanez igaz a magyar nyelvű felsőoktatással kapcsolatban. A románok 37,5 százaléka nem ért egyet a magyar tannyelvű állami egyetem alapításával, 4,6 százaléuk viszont támogatja. Abban az esetben, hogyha az egyetem alapítását önerőből finanszíroznák a támogatók aránya 16,6 százalékra nő, magyarországi forrásokból történő finanszírozás esetén pedig 19,2 százalékra. Ezzel szemben a magyar megkérdezettek 61,3 százaléka szeretne magyar tannyelvű felsőoktatást. 26,4 százaléuk, úgy gondolja, hogy ez a román és a magyar állam együttes feladata lenne. 8 százaléuk szerint a román, 2 százaléuk szerint a magyar államnak, 1,7 százaléuk szerint pedig magán tőkéből kellene alapítani az egyetemet. A többségi nemzet tagjai az oktatás alap és középszintjén támogatják a kisebbségek anyanyelvű képzését, a felsőoktatás szintjén azonban már nem. Mindeközben a romániai magyarok az oktatás minden szintjén igényelnék az anyanyelvű képzést (*Robotin 2005*). Voicu, Alexandru F. ezt gazdasági megfontolásokkal magyarázza. Minél kevésbé terheli az állam kiadásait, annál inkább támogatják a többségi nemzet tagjai a magyar nyelvű egyetemeiket. Voicu elemzése kitér az állampolgársággal kapcsolatos hozzáállásra. A magyarok fele elfogadja, hogy román állampolgár, míg másik fele szívesebben

lenne más ország állampolgára. A románok 86 százaléka örül annak, hogy Románia állampolgára. 20 százalékuk valamilyen okból szégyelli állampolgárságát. Ugyanez az arány a magyaroknál 40 százalék (*Voicu 2005*).

A románok és magyarok kapcsolatát vizsgáló kutatók (Paul, Ioana – Tudoran, Mirela – Chilariu, Luiza) arra a következtetésre jutottak, hogy a partiumi magyarok elfogadóbbak és nyitottabbak a többségi nemzet tagjai iránt, mint a tömb magyar területeken élő, belső erdélyi lakosok. Ugyanígy az erdélyi románok toleránsabbak a magyarokkal, mint az Erdély területén kívül lakó többségi nemzet tagjai. Úgy tűnik, az együttélés kedvez a tolerancia kialakulásának, és kedvezően hat a két nemzet kölcsönös elfogadására (*Paul et al. 2005*).

Liiceanu, Aurora (2005) azt vizsgálta, hogyan vélekednek önmagukról a románok és hogyan vélekednek róluk a magyarok. Míg a magyarok majdnem fele vallásosnak tekinti a románokat, addig a románok 18 százaléka gondolja ugyanezt. Egyikük sem tartja becsületesnek a többségi nemzetet, a románok 13, a magyarok 10 százaléka szerint becsületesek a románok. Míg a románok majdnem fele, addig a magyarok 14 százaléka tartja szorgalmasnak a románokat. Ugyanez igaz az intelligenciára, míg a románok 27 addig a magyarok 8 százaléka tartja intelligens nemzetnek. A vendégszeretet tekintve ugyanez az arány 61 és 38 százalék. Míg a románok nem tartják önmagukat képmutatónak (4,4%), a magyarok inkább (16%). Sem a magyarok (4%) sem a románok (3%) nem tartják tisztának a románokat (*Liiceanu 2005*).

A két nemzet viszonyát együttműködőnek tekintik a románok 53 százaléka, és a magyarok 46 százaléka. Konfliktusokkal teli kapcsolatként értékeli a románok 23 és a magyarok 21 százaléka. Tehát egyetértés van a két nemzet között abban, hogy kapcsolatukat elsősorban kooperatívnak értékelik. Abban is egyetértenek, hogy a politikai hatalommal, az anyagi tőkével és a tekintéllyel inkább a többségi nemzet tagjai rendelkeznek. Az etnikai viszonyok javítását elősegítené a gyűlöletet szító programok betiltása, az integrált oktatás és a vegyes házasságok. A románok 92 és a magyarok 86 százaléka gondolja úgy, hogy a gyűlöletet szító programok betiltása javítana az etnikumok közötti kapcsolatokon. A magyarok 60, a románok 90 százaléka, teszi le a voksát az integrált oktatás mellett, míg a vegyes házasságokkal kapcsolatban a magyarok 69 a románok 84 százaléka gondolja ugyanezt (*Liiceanu 2005*).

Ugyanakkor Hatos, Adrian (2011a) arra az eredményre jut, hogy az informális kapcsolatháló, etnikai kritériumok alapján oszlanak meg. A romániai magyarok 88 százaléka nem barátkozik más etnikai csoporthoz tartozó

személlyel. Chipea, Floarea is arra a konklúzióra jut, hogy mind a többség mind a kisebbség tagjai etnikailag endogám házasságban élnek (*Chipea 2011*). Kutatása a régió lakosainak toleranciáját méri. A Partium területén a romákkal (38%) szemben a legelutasítóbb és a magyarokkal (4,8%) szemben a legelfogadóbb a társadalom. Ez az eredmény szinkronban van a TÁRKI kutatás korábban prezentált eredményeivel. A magyarok intoleránsabbak (17%) a románokkal szemben, mint fordítva (0,8%). A városban lakók és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők magasabb együttműködési attitűdöt tanúsítanak a másik nemzettel szemben, mint a falusi lakosok és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők (*Chipea 2011*).

Săveanu, Sorana eredményei szerint diszkrimináció tekintetében a romániai magyarok harmincegy százaléka, míg a románok három százaléka érezte úgy, hogy már részesült hátrányos megkülönböztetésben a nemzetisége miatt. A férfiak (3,9%) magasabb arányban érzékelik a diszkriminációt, mint a nők (1,4%). Kérdés, hogy a férfiak érzékenyebbek e tekintetben, vagy az adatok arra utalnak, hogy a nemzetiségi kérdés inkább férfiprobléma. A fiatalabbak szintén magasabb arányban érzékelik a diszkriminációt, mint az idősebbek. Ennek oka az is lehet, hogy a kisebbséghez tartozó idősebb generáció könnyebben kommunikál az ország hivatalos nyelvén, mint a fiatalabb korosztályok. Összességében a magyarok 81,7 százaléka érezte úgy, hogy nemzetisége miatt hátrányos megkülönböztetésben volt része. „*A magyarok diszkriminált, kirekesztett csoportok keretében helyezik el magukat*” (*Săveanu 2011:290*).

Bernáth Krisztina és Bögre Zsuzsanna (2011) közelebbről is megvizsgálta a romániai magyar kisebbség élethelyzetét. 45 interjút készítettek 65-80 év közötti nagyváradi lakosokkal. Az általuk megkérdezett interjúalanyok saját megkérdezettjeink nagyszülőinek generációjához tartoznak. Ezt azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert interjúalanyaink körében erős nagyszülői hatás mutatható ki. Vizsgálatuk szerint a megkérdezettek *elfogadóak a többségi nemzettel szemben, és a békés egymás mellett élést preferálják*. Társadalmi elfogadásról és sikeres karrierről számolnak be. Annak ellenére, hogy a legtöbben közülük magyar általános és középiskolába járt, mindannyian jól beszélnek az ország hivatalos nyelvét. Lokális identitásuk megjelenik a személyes, a szubjektív, a területi és a szociális háló dimenzióiban. Erősen ragaszkodnak Nagyváradhoz, ami megfigyelhető, az emocionális hozzáállásban, az érzelmekben, az emlékekben, az emberi kapcsolatokban, az otthonhoz a szomszédsághoz és az épületekhez való viszonyban (*Bernáth, Bögre 2011*).

A fenti eredményeket összevetve az általunk megkérdezett interjúalanyokkal azt a különbséget találjuk, hogy míg az idősebb generáció jól beszél románul, addig a fiatalabbak kevésbé. Lehetséges, hogy a romániai magyarok elsősorban a munkába állást követően pótolják ez irányú ismereteiket. Erre enged következtetni a korábban ismertetett 2011-es kutatás is, melynek keretében öt családdal készítették fókuszcsoportos interjút. A megkérdezettek között egyaránt voltak románok és magyarok. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy ha egy társaságba csak egy román személy van, akkor a társalgás nyelve a román lesz, mely azonban gyakran és önkéntelenül átvált magyarra, hiszen a magyar anyanyelvűek számára gondot okoz a román nyelvű kommunikáció. A román ajkú megkérdezettek elmondták az ezzel kapcsolatos érzéseiket, azt hogy zavarja őket a jelenség, egyrészt azért mert követhetlenné válik számukra a kommunikáció fonala, másrészt pedig azért mert kirekesztve érzik magukat a társaságból. Bántónak, sőt sértőnek találják a jelenséget (*Brubaker et al. 2011*). Mindenesre nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy egyik vizsgálat sem tekinthető reprezentatívnak kvalitatív jellege miatt. Azonban a társadalmi jelenségre felhívják a figyelmet. Bernáth és Bögre arra a következtetésre jut, hogy a megfelelő önérdék érvényesítéshez és nyelvtudáshoz nem szükséges az ország hivatalos nyelvén tanulni. Kérdés, hogy a fenti különbség kapcsolatban áll-e azzal, hogy a nagyszülők generációja elsősorban román tannyelvű intézményekben végzett, míg az általunk megkérdezett diákok magyar nyelven tanulnak a felsőoktatás szintjén is.

A lokális identitást tekintve egyértelmű egyezés található saját megkérdezettjeink véleménye és a fenti kutatás eredményei között. A többségi nemzet irányába tanúsított kooperatív hozzáállás pedig szintén jelen van a Nagyváradról és környékéről származó diákok attitűdjében, míg a tömb magyar területről érkező diákok, távolságtartóbbak a többségi nemzettel szemben. Kutatási eredményeink kimutatják a nagyváradi lakosok attitűdjének hatását a Partiumi Keresztény Egyetem diákjaira, hiszen a belső Erdélyből érkező diákok, egyetemi éveik kezdetén elutasítóbb, míg egyetemi éveik végén elfogadóbb hozzáállást tanúsítanak a többségi nemzet tagjai iránt. Itt a felsőoktatási tanulmányok hatása is szóba jön. Egyrészt az egyetem berkein belül találkoznak és folytonosan hatnak egymásra a nagyváradi és az egyéb térségekről érkező hallgatók. Ebből a szempontból az intézmény városának diákjai erősebb hatást gyakorolnak az ide érkezőkre, mint fordítva. Ezt erősíti a tanárok rejtett tanterven keresztül megjelenő véleménye, mely a többségi

nemzettel kooperáló, ugyanakkor saját identitást megőrző hozzáállást sugall. A diákok interpretációiból az derül ki, hogy tanáraik felhívják a figyelmet a többségi nyelv helyes ismeretének fontosságára, viszont mintákat adnak a nemzeti identitás szülőföldön való megőrzésére. Ezekhez a folyamatokhoz adódik az általános tendencia, mely szerint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők általában véve elfogadóbbak más nemzet tagjai iránt, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők.

Ahogy azt az empirikus fejezetek ismertetése során látni fogjuk, interjúalanyaink világát egy sajátos magyar nyelvközösség jelenti. Ezt a világot a későbbiekben „*magyar szigetként*” fogjuk jellemezni, hiszen ez a kifejezés utal arra, hogy ez a mikro társadalmi mező egy többségi társadalmi térben teremődik meg. A 2011-es kolozsvári kutatás (*Brubaker et al. 2011*) szintén kiemeli ezt a jelenséget sajátos „*magyar világgént*” reflektálva rá. A szerzők a nyelvhasználat, az intézmények, és a politikával kapcsolatos reflexiók mentén mutatják be ennek a sajátos magyar világnak a működését. Eredményeik szerint az anyanyelv elsősorban a magánbeszélgetések, míg a román nyelv a hivatalosabb, személytelenebb témák diskurzusának eszköze. Az anyanyelvhasználatot biztosító intézmények hozzájárulnak ennek a sajátos magyar beszélőközösségnek a fennmaradásához. Kiváltképp az oktatási és az egyházi intézmények, melyek az azonos identitású tagok interakciójának helyszínét biztosítják (*Brubaker et al. 2011*).

IV. A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK ÉLETHELYZETÉNEK FŐBB DIMENZIÓI A HÁTTÉRKUTATÁSOK EREDMÉNYEI ALAPJÁN

A kutatás során vizsgált fogalom az élethelyzet. Ennek dimenziói az oktatás, a munkavállalás, az értékek, a vallás, a médiahasználati szokások, a szabadidős és közösségi tevékenységek, amelyekről adatokat gyűjtöttünk össze a korábbi kutatásokból. A Mozaik 2001 és 2011, Kiss és Barna 2011-es eredményeinek felhasználása mellett a Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportjában készült adatbázis másodelemzését is elvégeztük. A következő alfejezetek a határon túli magyar ifjúság általános élethelyzetét mutatják be.

A Mozaik 2001-es és 2011-es vizsgálatainak fő célkitűzése a 15-29 éves korosztályhoz tartozó határon túli magyar fiatalok régiónkénti összehasonlítása az életmód és az értékrend dimenziói mentén. Felvidék, Kárpátalja, Belső Erdély, Székelyföld és Vajdaság területi bontásaiban vizsgálja a határon túli magyar ifjúság élethelyzetét. Jelen fejezetben kiemelt figyelmet fordítunk a Mozaik 2001 Belső-Erdély és Székelyföld területi vonatkozásaira. Ebben az évben az adatgyűjtés módszere kérdőívek segítségével történt. Ezen kvantitatív kutatás eredményei átfogó és általános képet adnak a határon túli magyar fiatalok élethelyzetének egyes dimenzióiról. A 2011-es kutatás fókusz-csoportos interjúk mélyelemzése által történt, ezért kevésbé általánosítható, viszont saját kutatásunk eredményeivel összevethető konklúziókat tartalmaz. Ezért a Mozaik 2011-es eredményeire főként az empirikus fejezetek során hivatkozunk, saját kutatásunk eredményeinek érvényességét alátámasztva ezzel. Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportjában 2005-ben készült adatbázis a Debreceni Egyetemen, a Partiumi Keresztény Egyetemen, illetve a Kárpátaljai Főiskolán tanuló hallgatók körében végtett kutatás adatait tartalmazza.

IV. 1. OKTATÁS

A Mozaik 2001-es adatfelvétel eredményei szerint a Felvidéken, a határon túli magyar fiatalok 85 százaléka tanul anyanyelvén, a többi régióban háromnegyedük, kivéve a Vajdaságot, ahol legjellemzőbb a párhuzamos tannyelvű képzés (Szabó *et al.* 2002b). A vizsgálatunk szempontjából kiemelt területen a magyar ajkú diákok háromnegyede tanul anyanyelvén. Ez a jelentős számarány igazolja a kissebesség anyanyelvén való oktatásának szükségességét illetve a téma kutatásának fontosságát. Belső-Erdélyben minden tizedik fiatal tanulmányainak teljes idejét magyar nyelvű tanintézményekben tölti. 27 százalékuk párhuzamos magyar osztályba, 51 százalékuk felváltva hol román, hol magyar nyelvű tanintézményekbe, 10 százalékuk pedig végig román tannyelvű iskolába jár. A továbbtanulni szándékozó fiatalok 33 százaléka a szülőhelyén található magyar nyelvű intézményekben, 30 százalékuk román tannyelvű intézményekben, 15 százalékuk magyarországi képzőhelyeken, 10 százalékuk pedig egyéb külföldi országban szeretne továbbtanulni (Csata *et al.* 2002).

A Mozaik 2001 székelyföldi részkutatása Hargita, Kovászna és Maros megyére vonatkozik. A székelyföldi kutatásból kiderül, hogy az általános iskolától az egyetemig fokozatosan csökken a magyar nyelven tanuló diákok aránya. Az általános iskolások 71 százaléka, a szakiskolások 61 százaléka, a szakközépiskolások 44 százaléka, a liceumba járók 62 százaléka, míg az egyetemre vagy főiskolára járók 35 illetve 40 százaléka tanul magyar nyelven. A külföldi továbbtanulási lehetőségek közül választó fiatalok 15 százaléka Magyarországon, 2 százaléka pedig más külföldi országban szeretne továbbtanulni (Bálint, Demeter 2002).

A magyarországi felsőoktatásban való részvétel szándéka a következő megoszlást mutatja: a felvidékiek 22 százaléka, a kárpátaljaiak 45 százaléka, a belső erdélyiek 16 százaléka, a székelyföldiek 15 százaléka, míg a vajdasági fiatalok 23 százaléka szeretne a magyarországi felsőoktatás kínálatából választani. Ők jelentősen kevesebben vannak a hazájukban anyanyelvükön továbbtanulni szándékozóknál, mely válasz az első helyre került a megkérdezettek körében (Szabó *et al.* 2002b). A fenti arány tükrözi a dolgozat empirikus részben megkérdezett személyek részarányát, akik közül 32 fő a hazai, 14 fő pedig a magyarországi felsőoktatásban vesz részt.

Ebből az összefüggésből kiderül, hogy a vizsgálatunk szempontjából érdekes csoportok, a belső erdélyi és a székelyföldi fiatalok szeretnék a legkisebb arányban a magyarországi felsőoktatásban részt venni. A kárpátaljai fiatalok szeretnék a legnagyobb arányban Magyarországon továbbtanulni, vélhetően azért, mert régiójukban kevés lehetőség kínálkozik a magyar nyelven való továbbtanulásra. Ők a Beregszászi Főiskola magyar nyelvű szakjai közül választhatnak. Ezek az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy az anyanyelvű képzés biztosítása elengedhetetlen feltétele a kisebbségi csoportok szülőföldön maradásának, az értelmiség utánpótlásának feltételeinek biztosításához. Az anyaországban történő képzés elvonja az értelmiségi rétegek nagy részét a hazai környezetből. A többségi nyelven való értelmiségi integrálódás, pedig az első lépcsőfokon nyelvcserét, majd identitásváltást és végül asszimilációt eredményez. Mindként út az anyanyelv közösségi szinten történő leépüléséhez vezet. Ez mind a kisebbségi identitás, a kultúraápolás és az anyanyelvű oktatás megőrzésének lehetőségeit szűkíti (*Péntek 2007*).

IV. 2. KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS

Az oktatást követően a következő fontos vizsgálati terület a munkavállalás. A magyarországi fiatalok közül a megkérdezettek 27 százaléka szeretne külföldön is dolgozni a tőkegyűjtés, nyelvtudás, a jobb élet és a tapasztalatszerzés reményében. 31 százalékuk gondolja úgy, hogy hazájában is talál munkát, 27 százalékuk pedig a külföldi nyelv ismeretének hiánya miatt maradna otthon (*Szabó, Bauer 2008*). A munkavállalás tekintetében a székely fiatalok 32 százaléka tervezi, hogy a külföldre megy dolgozni. Közülük 79 százalék Magyarországra, 21 százalék pedig főként Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban menne a legszívesebben. A magyarországi munkavállalással kapcsolatban többségük egy év körüli időtartalomban gondolkodik, csupán 16 százalékuk szeretne véglegesen Magyarországon letelepedni. A munkavállalást főként tapasztalatszerzésnek és tőkegyűjtésnek, nem pedig a migráció lehetséges csatornájának tekintik (*Bálint, Demeter. 2002*). Ez annak köszönhető, hogy a határon túli ifjúság számára a külföldi munkavállalás a gyors tőkeszerzés eszköze, a családalapítást megelőző egzisztencia megteremtése, és az önálló élet megkezdése céljából. A biztos hazatérés reményében mennének külföldre (*Dániel 2013*).

Nincsen számottevő különbség a magyarországi és a határon túli magyar fiatalok külföldi mobilitási szándékát illetően, mely az évek során sem változik jelentős mértékben. 2001-ben az erdélyi fiatalok 41-, 2008-ban 38 százaléka fontolgatja a külföldi munkavállalást. Tehát nem a szándék, hanem sokkal inkább a célország az, ami változik. 2001-ban mind a külföldi továbbtanulást, illetve munkavállalást tervezők döntő többségének, 75 százalékának Magyarország jelenti az elsődleges célországot. Ez az arányszám az évek során folyamatosan csökken, 2008-ban már csak 38 százalék. Ezzel párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerül Németország, Ausztria, Anglia és az USA, mint legkedveltebb célország (*Kiss, Barna 2011*). A jövőterveket illetően 2003-ban az erdélyi fiatalok 36 százaléka szeretne külföldre menni, közülük 30 százalék csak ideiglenes munkavállalási céllal, 6 százalék pedig biztos letelepedés céljából. 2008-ban már árnyaltabb a kép, 52 százalék turisztikai, 14 százalék tanulmányi, 33 százalék munkavállalási, 11 százalék pedig letelepedés céljából választana egy második országot. Ezekben a csoportokon belül is a külföldi munkavállalás elsősorban a fiatal férfiakra jellemző (*Anghelescu 2011*).

IV. 3. MÉDIAHASZNÁLATI SZOKÁSOK

Az identitás megőrzése szempontjából az anyanyelvű oktatásban való részvétel mellett fontos szerep jut a vallásosságnak és a sajtó használatának is. A következő alfejezetekben megvizsgáljuk, hogy a nemzeti identitás, hogyan hat a médiahasználat jellegére, illetve, hogy a sajtótermékek fogyasztása milyen módon hat vissza az identitásra, annak megőrzése és megerősítése szempontjából. Az őshonos kisebbségek elkülönülnek a többségi nemzet tagjaitól, nem akarnak beolvadni, asszimilálódni (*Pásztor 2005*). Ezt kifejezendő, továbbá identitásuk megőrzésének segítésére anyanyelvű sajtótermékeket fogyasztanak elsősorban (*Magyari 2005*). Az ott megjelent, a kisebbségi tudat szempontrendszerén keresztül közölt hírek (*Papp 2002*) identitást erősítő jelleggel hatnak kisebbségi tudatukra.

A földrajzi szétszórtságban elhelyezkedő határon túli magyar kisebbségek életében sajátos önszerveződésre és a távolság áthidalására képes közösségépítésre láthatunk példát az internetes oldalak segítségével. A Magyarországtól elcsatolt területek identitásának ápolása céljából létrehozott webes felületek 1998-ban indultak el. A határon túli magyarság számarányának

megfelelően Erdélyben a legfejlettebb és a legelőrehaladottabb az internetes portálok használata (*Balázs 2006*). Célkitűzéseik közé tartozik az informálás, a tájékoztatás, a közösségi összetartozás építése és a kommunikáció elősegítése a határon túli magyarok életében, mely tényezők az identitás megőrzésében és kifejezésében játszanak nélkülözhetetlen szerepet.

Az erdélyi magyarok médiaszokásait feltérképező Magyarai Tivadar által végzett 2003-as és 2004-es vizsgálatainak eredményei szerint mind az újságolvasási, a rádióhallgatási és a TV nézési szokások területén a hazai és elsősorban magyar nyelvű sajtótermék fogyasztása dominál. Az újságolvasást tekintve a romániai magyarok 87 százaléka mindenképpen a magyar nyelvű, több mint 50 százalékuk a helyi magyar lapok tárházából választ olvasnivalót. Ez a csoport elsősorban a romániai magyar középosztályhoz tartozik, hiszen a lapolvasási szokások szoros összefüggésben vannak az iskoláztatás nyelvvel és annak fokával (*Magyari 2005*).

Ezekkel a kutatási eredményekkel összhangban állnak a romániai magyarok internetezési szokásai is, hiszen elsősorban a magyar nyelvű webes felületekről szerzik az információkat (*Balázs 2006*). Gereben Ferenc kiemeli, hogy a határon túli magyarok körében a sajtó és könyvolvasás gyakorisága magasabb a magyarországi átlagénál, ezen belül is az a tendencia figyelhető meg, hogy a szórványban élő kisebbség esetében tapasztalható a leginkább az olvasási hajlandóság. Az olvasott művek tartalmi csoportosítása szempontjából a határon túli magyarok elsősorban a szépirodalmi műveket olvasnak, míg a magyarországi olvasók inkább a nyugati bestseller szerzők könyveit részesítik előnyben. Gereben szerint ezek a tényezők az anyanyelven való olvasás identitásmegőrző szerepével magyarázhatóak: a kisebbségben és főként a szórványban élők az anyanyelven való olvasás által őrzik és ápolják nyelvtudásukat, identitásukat, védekeznek a beolvadás, az asszimiláció ellen (*Gereben 1999a*). Ezek mellett a kisebbségi csoport tagjai által szervezett kiállítások, a különböző rendezvények lehetőséget adnak az anyanyelven történő kibontakozásra és a műélvezetre. A személyes interakciók identitást megőrző és erősítő jelleggel bírnak. Az anyanyelv használatának, akár hétköznapi akár a médiumok terén többletértékei vannak. Ilyen a kulturális érték, melybe a kisebbség irodalmi, színházi, egyházi és más kultúrértékei tartoznak, melyek az adott nyelv használatának csatornáján keresztül képesek tovább élni és fejlődni. További többletértéket jelent a szimbolikus érték. A nyelv az önazonosság legfontosabb alkotóeleme és kifejezője is (*Péntek 2005*). A kisebbségi

kultúra fontos hordozóeleme a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretén belül működő magyar nyelvű oktatás, amely a napi sajtó felkapott témája volt az utóbbi időben. Érdeklődésre tart számot mind a romániai magyar és a romániai román sajtó részéről. Kiemelt fontosságot nyert a nemzetközi nyilvánosság bevonása által (Murvai 2007). S mint ilyen a média szempontjából kiemelt témák közé sorolható.

A Mozaik 2001 felmérése szerint az erdélyi magyarok elsősorban a szépirodalmi kategóriába tartozó könyveket olvassák. Ezen a körön belül az egyetemi végzettséggel rendelkezők olvasnak a leggyakrabban. A minta 70 százaléka olvas magyar nyelvű írásokat, 35 százalékuk pedig kizárólag magyar nyelven olvas. Az általuk legnézettebb televíziós csatornák a romániai és a magyarországi kereskedelmi adók. A Pro TV román nyelvű adót 18 százalék, a TV2 és az RTL KLUB magyar nyelvű kereskedelmi adókat 17 illetve 16 százalékuk, a Duna Televíziót pedig 9 százalékuk preferálja. Az egyetemet végzett és az idősebb korosztályok csoportjában a legnézettebb a Duna Televízió. Az előbbi csoport 18 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a Duna Televíziót nézi a leggyakrabban. A fiatalok 80 százaléka rendszeres rádióhallgató, körükben a legnépszerűbb a Danubius rádió, ami megegyezik a magyarországi ifjúság rádióhallgatási szokásaival. Az erdélyi fiatalok 24 százaléka naponta olvas újságot, körükben a Bihari Napló, a Krónika és a Szatmári Friss Újság tartoznak a legolvasottabb újságok közé. Ez az eredmény összhangban van Magyar Tivadar újságolvasási szokásokra vonatkozó eredményeivel (Csata et al. 2002).

A székelyföldiek 30 százaléka leggyakrabban a Duna TV-t nézi, 9-9 százalékuk a Satelit és a TVR1-et, csupán 8 százalékuk nézi az erdélyi minta által leginkább preferált PRO TV-t (Bálint, Demeter 2002). A belső-erdélyi és a székelyföldi minta összehasonlításának egyik kiemelkedő különbsége az, hogy míg a székely fiatalok elsősorban a Duna TV-t nézik, addig a belső-erdélyi fiatalok a romániai, azt követően a magyarországi kereskedelmi csatornákat nézik. A TV nézési szokásokban is kifejeződik az, ami a kutatás prezentálása során többször is vissza fog köszönni, hogy a székelyeknek némileg fontosabb a magyarság és az értékörzés, éppen ezért az ezt közvetítő TV csatorna is. Míg a belső-erdélyi fiatalok jobban elfogadják a többségi nemzet tagjait, és jobban engednek a globalizációs vívmányoknak is. Az évek során azonban e tekintetben közelítenek a magyarországi magyar és a románok szokásai felé. Míg 2001-ben a Duna TV, addig 2008-ban már a kereskedelmi csatornák nézettsége vezet körükben is (Barna 2011).

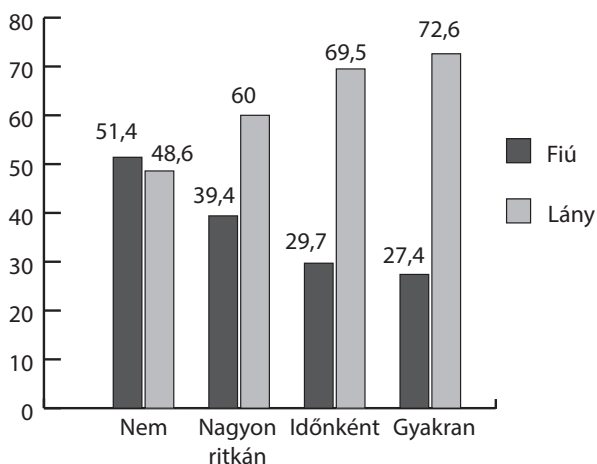
A legtöbb számítógép használó, Belső-Erdélyben (52%) és a Vajdaságban (50%) található. Legkevesebben Székelyföldön (33%) és Kárpátalján (32%) vannak (Szabó *et al.* 2002b). A fenti eredményeket összevetve a Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportjának eredményeivel: Az Internet-használattal kapcsolatban az a fő különbség figyelhető meg, hogy míg a magyarországi magyarok többet szörföznek az Interneten, addig a határon túli magyarok több szépirodalmi művet olvasnak az internet-használat során. A magyarországi magyarok háztartásában szignifikánsan több személyi számítógép található, mint a határon túli magyarok háztartásában. A magyarországi magyarok 60 százalékának egy, 23 százalékának egynél több számítógép található az otthonában. 11 százalékuknak nincs számítógépe. A határon túli magyarok esetében 41 százalékuknak van, míg 50 százalékuknak nincs az otthonában számítógép. A romániai gazdasági fejlődés következtében ez a különbség folyamatosan csökken.

A rádióhallgatási szokásokkal kapcsolatos szignifikáns különbségek kimerülnek abban, hogy a magyarországi fiatalok gyakrabban hallgatják a kereskedelmi és a helyi rádiók adóit, határon túli társaiknál. A televíziózási szokások terén a korábbi kutatásokkal ellentétben nem mutatható ki szignifikáns különbség a határon túli és a magyarországi diákság között, mindkét csoportban vezetnek a magyarországi kereskedelmi adók, az RTL Klub és a TV2, melyeket az állami adók, az MTV 1 és az MTV 2 követnek. A 2005-ös vizsgálat eredményei már kimutatják a kereskedelmi adók felé történő elmozdulást.

A médiafogyasztással kapcsolatban az állapítható meg, hogy a határon túli magyarok több időt töltenek olvasással, azon belül is a szépirodalmi művek olvasásával, azonban kevesebb könyv van a birtokukban, így többet járnak könyvtárba. Az újságolvasási szokásokat a helyi lapok határozzák meg, vagyis mindhárom vizsgált területen a diákság az ott megjelenő lapok tárházából választ magának olvasnivalót. Így a nagyváradi fiatalok elsősorban a Bihari Naplót a beregszászi fiatalok pedig a Kárpátaljai hetilapot olvassák a leggyakrabban. Az olvasási szokások, nemek szerinti bontásában mindkét csoportban a lányok vezetnek, akik gyakrabban olvasnak hasonló korú fiú társaiknál. Ez a különbség megmutatkozik, mind a határon túli, mind a magyarországi diákok esetében. Azonban míg a határon túliak csoportjában ez a különbség nem mondható szignifikánsnak, addig a hazai fiatalok körében meghatározó jelleggel bír. Az ő esetükben a nemi hovatartozás az olvasás, a templomba járás és az

imádkozás magyarázó változójának tekinthető. A lányok mind a hazai, mind a határon túli diákok csoportjában gyakrabban járnak templomba, és gyakrabban imádkoznak. Az olvasási szokásokhoz hasonlóan a határon túli magyar fiatalok esetében ez a különbség nem szignifikáns, esetükben a nemi hovatartozás nem bír magyarázóerővel. Ellentétben a hazai diákokkal, ahol a lányok szignifikánsan gyakrabban járnak templomba, és gyakrabban imádkoznak. Ez alapján felvethető a kérdés, hogy az olvasási és a templomba járási gyakoriság területén meglévő nemi különbségeket a kisebbségi léthelyzet kumulálja-e?

2. ábra: A magyarországi diákok olvasási szokásai nemek szerinti bontásban (százalék)

A határon túli magyar fiatalok identitásának megőrzésében fontos szerepet tölt be az anyanyelven való olvasás, a felekezeti hovatartozás és a templomba járás. Az anyanyelven való olvasás egyfajta virtuális, míg a felekezeti hovatartozás egy valós, saját anyanyelvű közösséghez való tartozásnak tekinthető, mely az identitás kifejezésének és ápolásának fontos színtere. Ennek a folyamatnak az eredményeként a fiúk és a lányok olvasási és templomba járási szokásai közelítenek egymáshoz, hiszen az identitás megőrzése nemtől függetlenül meghatározó jelleggel bír a kisebbségi létben. A többségi helyzetben élők számára természetes az azonos csoporthoz való tartozás, a kisebbségi létben élők viszont folyamatosan szembetalálják magukat más hovatartozású csoportokkal, így felértékelődik mind a többségi nemzet tagjaitól való elkülönülés szándéka, mind az azonos identitású csoporthoz való hovatartozás igénye. Ez a tényező megmagyarázza, hogy kisebbségi helyzetben miért

közelítenek egymáshoz a nemi hovatartozásból eredő eltérő attitűdök az identitás megőrzését és ápolását segítő olvasási és templomba járási szokások területén (2. ábra).

A magyarországi fiatalok körében a szabadidőben otthoni és a televízió nézéssel töltött tevékenységet dominálnak, 90 és 70 százalékos részarányal. A 2008-as Ifjúságkutatás felhívja a figyelmet a közösségek hiányára. Ezt tükrözi a különböző szervezetekben való közreműködés hiánya is. A magyarországi fiatalok 71 százaléka semmilyen szervezethez sem tartozik (*Szabó et al. 2008*), ezzel szemben az erdélyi fiatalok 41 százaléka politikai, 16 százaléka valamilyen ifjúsági, 13 százaléka egyházi, 9 százaléka pedig különböző diák szervezetekhez kapcsolódik (*Csata et al. 2002*). Ezen belül is a partiumi fiatalok mutatják a legnagyobb aktivitást (*Barna 2011*). A gyakorlati élet tekintetében a romániai magyarok, mind a magyarországi magyaroknál, mind a romániai románoknál aktívabb tevékenységet folytatnak a civil szférában. Ezen a csoporton belül is a fiatal, 36 éven aluliak és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők tekinthetők a legaktívabb rétegnek (*Hatos 2011b*). Vizsgálatunk alanyai hasonlóan magas aktivitást tanúsítanak az egyetem körül szerveződő diákélet tekintetében. Az informális közösségi élet leggyakrabban látogatott színhelyei a kocsák, majd a kávézók. Az erdélyi fiatalok 46,8 százaléka hetente többször látogatja a PUB jellegű, 35 százaléka pedig a kávézó és teázó jellegű szórakozóhelyeket (*Ercsei et al. 2011*). Ennek okát a magyar nyelvű törzshelyek hiányában látják a megkérdezettek. Különösen Kolozsvárra, mint egyetemvárosra igaz, a magyar fiatalok felülreprezentált részvétele a helyi szórakozóhelyeken (*Bodó 2013*).

IV. 4. VALLÁS

A kisebbség körében erős vallásosság figyelhető meg ezért többségük tagja valamelyik anyanyelven működő felekezetnek (*Tomka 1999*), ahol saját nyelvközösségükhöz tartozó emberekkel ismerkedhetnek meg. Az itt létrejövő non-formális interakciókon keresztül sajátos egymás identitását erősítő beszélőközösség jön létre. A vallásosságot mérő összehasonlító vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az erdélyi lakosság körében intenzívebb és gyakoribb a vallásos hit megjelenése, mint a magyarországi lakosság körében. Lengyelországot követve Románia a második legvallásosabbnak

számító ország Európában, kiterjedtebb nemzetközi viszonylatban is tartja élvonalbeli pozícióját. „*A magukat Istenben nem hívőként jellemzők aránya az erdélyi magyarok között 5%, a románok között 3%, a magyarországi népességben ezzel szemben 27%*” (Tomka 1999:4). Ez a tendencia a válásgyakorlatban is megmutatkozik: Az erdélyi lakosok számára fontosak az egyházi szertartások, a keresztelés, a templomi esküvő, a temetés és a rendszeres templomba járás. A rendszeresen imádkozók számaránya az erdélyi magyar lakosok körében 70 százalék, míg a hazai magyarság körében csupán 38 százalék. Továbbá az erdélyieknek más belső tartalommal és jelentéssel bír a vallásosság, mint a magyarországi magyaroknak, hiszen az számukra a lelki támasz és a boldogság forrása. A mindennapi életükben központibb és meghatározóbb jelentőséggel bír (Tomka 1999). Ez a gondolatsor teljeseedik ki Gereben Ferenc azon megalapításában, mely szerint a felekezeti hovatartozás az identitás ápolásának és megőrzésének fontos eszköze (Gereben 1998b). „*A vallásosság és a válásgyakorlat jelentősége a kisebbségi helyzetben felértékelődik, és az egyéni és csoportidentitás megőrzésében fontos szerepet vállal*” (Gereben 1999b). Ugyanez igaz az olvasásra is, mely tényező szintén fontos nemzetmegtartó funkcióval bír (Gereben 1998a). A vallásos hit szórványterületen meghatározóbb. Minél alacsonyabb az azonos identitással rendelkezők népsűrűsége egy adott területen, annál fontosabbá válik a válás (Gereben 1999a). Különösképpen ott, ahol a többségi és a kisebbségi nemzet tagjai eltérő felekezetekhez tartoznak. Jelen esetben a románok az ortodox, a magyarok a református és a katolikus felekezetekhez tartoznak. Mivel több különböző felekezet él egymás mellett, ezért a partiumi régió multikonfeszzióális övezetnek számít. Ez a háttértényező színes és gazdag válásosságot eredményez az erdélyi ifjúság körében. A felsőoktatásban tanuló hallgatók kétötöde református, negyede római katolikus, valamivel kevesebb, mint negyede evangélikus és ortodox. A multikonfeszzióális jelleg a felekezetek egymás mellett való létezésén túl a válásosság fontosságára is hatással van. A másság mentén szerveződő csoportok jelenléte, ezen a téren is erősítő jelleggel hat a hovatartozás, jelen esetben a vallási hovatartozás fontosságára (Pusztai et al. 2012). A válásosság hatással van az oktatásra is. Középiskolai osztályok továbbtanulási terveit az egyén kulturális és társadalmi tőkehordozói mellett azok a közösségi erőforrások is meghatározzák, amelyek az osztályközösség szülői háttérének összetételéből származnak. Azokban az osztályokban nagyobb a

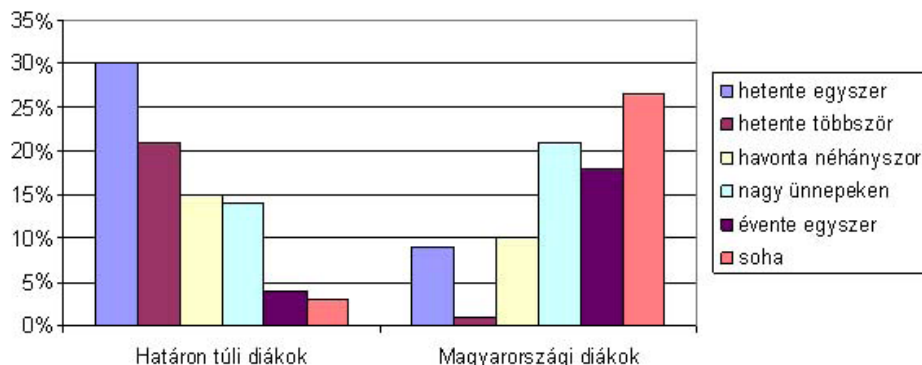
felsőfokú intézménybe történő továbbtanulási kedv, ahol a szülők többsége értelmiségi. Erre a tendenciára további pozitív hatást fejt ki az, ha nő a rendszeresen templomba járó szülők aránya, és az is, hogyha a diákok többsége vallásos baráti körben mozog (*Pusztai, Fényes 2004*).

A határon túli ifjúság körében végzett kutatások eredményei szerint, a felekezeti hovatartozást tekintve az erdélyi magyar fiatalok jelentős része, 53 százaléka református, 27 százaléka pedig katolikus. 7 százaléuk unitárius, ugyancsak 7 százaléuk nem tartozik semmilyen felekezethez. Felekezettől függetlenül több, mint 80 százaléuk hisz Istenben, 50 százaléuk kétségek nélkül, 31 százaléuk pedig kétségekkel. Az ateisták részaránya csupán 7 százalék. Az egyház tanítását 25 százaléuk követi, 60 százaléuk pedig a maga módján vallásos. A bizonytalanok és a vallástól elhatárolódók 7-7 százaléknyan vannak. 25 százaléuk heti rendszerességgel, 30-30 százaléuk havonta illetve évente jár templomba. A templomba járást teljesen elutasítók aránya 5 százalék (*Csata et al. 2002*).

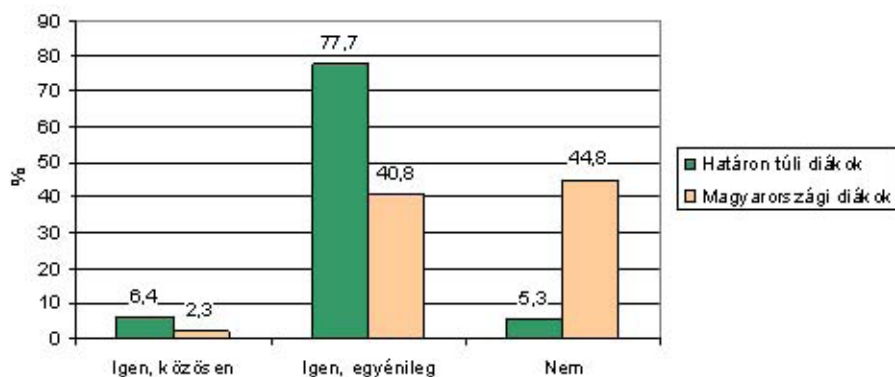
A székely fiatalok 87 százaléka vallásosnak tartja magát, ezen belül 25 százaléuk az egyház tanítását követi, 62 százaléuk pedig a maga módján vallásos. 7 százaléuk nem tudja eldönteni, hogy vallásos-e vagy sem, 5 százaléuk pedig nem tartja magát vallásosnak. Heti rendszerességgel 21 százaléuk, havi gyakorisággal 27 százaléuk, évente 44 százaléuk, ritkábban mint évente, 6 százaléuk látogatja a templomokat, további 2 százaléuk egyáltalán nem jár templomba (*Szabó, Bauer 2008*).

Az Ifjúság 2000 vizsgálat adataival összevetve mind az erdélyi mind a székelyföldi magyar fiatalok vallásosabbak magyarországi társaiknál. Ez utóbbi csoport tagjainak 10 százaléka az egyház tanítását követi, 46 százaléka a maga módján, és 36 százaléuk egyáltalán nem vallásos. A bizonytalanok aránya 6 százalék. 8 százaléuk hetente, 9 százaléuk havonta, 24 százaléuk évente, 22 százaléuk ennél ritkábban jár templomba. A templomba járást teljesen elutasítók aránya 38 százalék (*Szabó et al. 2002a*). Összességében elmondható, hogy a határon túli fiatalok vallásosabbak magyarországi társaiknál. A Mozaik 2001-es adatfelvétel alapján az erdélyi és a székelyföldi mintákhoz hasonló tendenciák figyelhetőek meg a felvidéki, kárpátaljai és a vajdasági régióban. A magyarországi mintán belül pedig a vallásosság intenzitásának csökkenése mutatható ki az évről évre megismételt vizsgálatokban.

3. ábra: A határon túli és a magyarországi diákok templombajárási szokásai (százalék)

4. ábra: A határon túli és a magyarországi diákok imádkozási szokásai (százalék)

Ugyanezek az eredmények rajzolódnak ki Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportja adatbázisának elemzéséből: A határon túli diákok a vallásosság tekintetében, minden egyes dimenzióban szignifikánsan vallásosabbnak bizonyulnak magyarországi társaiknál. A határon túli magyarok 60 százaléka református, míg 25 százaléka római katolikus felekezethez tartozik. A magyarországi diákoknál szignifikánsabban többen tartoznak valamelyik felekezethez és többen tartják magukat vallásosnak. Ez megnyilvánul abban is, hogy a határon túli magyar diákok 52 százaléka legalább hetente egyszer jár templomba, míg a magyarországi magyar diákok csupán 28 százaléka. Döntő többségük, 66 százalékuk nagy ünnepek alkalmával vagy sohasem látogatta az egyházi rendezvényeket. A fenti tendencia érvényesül az imádkozás

gyakoriságának vizsgálata során is. A határon túli magyarok többsége, 84 százaléka rendszeresen, 5 százaléka sohasem imádkozik. Ez arány a következőképpen alakul a magyarországi hallgatók esetében: 43 százalékuk rendszeresen, 45 százalékuk pedig egyáltalán nem imádkozik. A vallásos értékek fontossága megmutatkozik meg abban is, hogy a határon túli magyarok 60 százalékának baráti köre jórészt vallásos fiatalokból áll. A magyarországi diákok esetében ez az arány fordított, 60 százalékuk baráti körének jelentős részét a nem vallásos fiatalok alkotják. A legmarkánsabb különbségek a határon túli és a magyarországi diákok között a templomba járás és az imádkozás gyakoriságában jelennek meg, melyet a 3. és a 4. ábra szemléltet.

A 2011-es kolozsvári kvalitatív vizsgálat felhívja a figyelmet arra, hogy ebben a társadalmi mezőben, a felekezetek nemzetiség mentén való szegregációja következtében a vallásosság további tényezőkkel párosulva az identitás állandóságát támogatja. A románok az ortodoxokhoz a magyarok pedig főként a római katolikusokhoz és a reformátusokhoz tartoznak. A vallásilag homogén házasságok, nemzetileg is homogén házasságokat eredményeznek. Tehát a két változó tovább erősíti egymást. Nem is beszélve az eltérő felekezeti csoportosulások nemzetileg homogén interakciókat sűrítő és a nemzetileg heterogén találkozásokat ritkító hatásáról (*Brubaker et al. 2011*).

IV. 5. ÖNMEGHATÁROZÁS

A Mozaik 2001-es vizsgálat az identitás kérdéskörével is foglalkozik. A kutatás alanyainak döntő többsége a magyar származással azonosul. Ezen belül is az első helyen a lokális identitás áll. Vagyis erdélyi magyar önazonosságot a székelyföldi fiatalok 59 százaléka, míg belső erdélyi fiatalok 53 százaléka választja. Mindkét vizsgált csoportban a fiatalok egyharmada egyszerűen csak magyarnak tartja magát és 90 százaléka büszke a származására, amit meghatározó elemnek tart identitása szempontjából (*Bálint, Demeter 2002; Csata et al. 2002*). A regionális identitás dominanciája és az azzal kapcsolatos büszkeség az évek során sem csorbul (*Székely 2013*). A Mozaik kutatások nemzeti identitástudatra vonatkozó eredményei párhuzamba állíthatóak a jelen dolgozatban bemutatott kutatás eredményeivel. A megkérdezett interjúalanyok többsége kiemeli az identitás lokális dimenziójának fontosságát. A 15-29 éves korosztály szerint a magyarsághoz való tartozás pozitív vonásokkal

jellemezhető, amelyekkel azonosulnak. 29 százalékuk szerint inkább előnyt, míg 21 százalékuk szerint inkább hátrányt jelent a magyarsághoz való tartozás. Elenyésző a magyarságuk miatt szégyenérzetet érzők aránya (Csata et al. 2002). Mind az erdélyi, mind a székely csoport szerint a magyarsághoz való tartozás legfontosabb kritériuma, a magyar önmeghatározás és a magyar anyanyelv (Bálint, Demeter 2002).

Más nemzetekhez való viszonyulás tekintetében mind az erdélyi mind a székely fiatalok a többségi nemzettel szemben a legelfogadóbbak. A székelyföldiek 87 százaléka a saját nemzetükhöz tartozókkal alakítana kis szorosabb családi kapcsolatot. A románokat 16 százalékuk családtagnak, 12 százalékuk lakótársnak, és a legtöbben 29 százalékuk munkatársának fogadná el. Az elfogadási ranglistán őket követik a színes bőrűek, majd a zsidók és végül a romák (Bálint, Demeter 2002). Az erdélyi minta esetében ugyanez a sorrend figyelhető meg, az erdélyi fiatalok a legelfogadóbbak a saját nemzetükhöz tartozókkal, míg a legkevésbé elfogadóak a roma lakossággal (Csata et al. 2002).

A korábban említett 2011-es kolozsvári kutatás szerzői ezzel szemben a nemzeti identitások egyfajta rugalmasságára hívják fel a figyelmet. Úgy gondolják, a hovatartozás egyfajta perspektíva, látószög, melyből a történeket szemlélni lehet. Szerintük szituációtól függ, hogy éppen valaki románnak vagy magyarnak tartja-e önmagát. Példaként említik, egy magyar ajkú sportoló érdemeit, akire a közmédia egyszerűen csak a román megnevezést használta. Viszont a bemutatott esetből hiányzik, hogy a sportoló minek tartja önmagát (177.). Úgy látjuk ez a következtetés nem nyugszik valós alapokon, hiszen a kutatók által felvetett példák és tematikus elemzések arra utalnak, hogy az általuk megkérdezett kolozsvári lakosoknak nagyon is elemi fontossággal bíró és szilárdan elkötelezett identitással rendelkeznek. A 326. oldalon a szerzők által kiemelt gondolat: „Akármi történjen, én mindig ellened leszek! Mert te magyar vagy én meg román vagyok!”. A 191. oldalon ismertetett portréban az egyik megszólaló határozottan elutasítja a „mi románok” kifejezést, még abban a kontextusban is, amikor Románia összlakosságáról van szó: „Mi nem románok vagyunk, mi magyarok vagyunk.” (Brubaker et al. 2011). Ezek a példák arra utalnak, hogy a román és magyar identitás karakán és kölcsönösen elhatárolódó, egymással majdhogynem szemben álló, ahogy azt a korábban ismertetett Hunyady (2010) kutatás is szemléletesen elénk tárja, ahol a szerző egymás tükörképének szimbólumával jeleníti meg a románok és a magyarok egymással kapcsolatos reflexióit. Szerintünk az önmeghatározás a

személyiség mélyén lévő lényegi esszencia, belső tulajdonság, önvaló, mely meghatározza a cselekvést. A társadalomban való eligazodás és az egyéni döntések fő vezérelve. Értelmezésünkben a látószög inkább külső, a személyiségen kívül eső, társadalmi tényező, mint például a globalizáció, melyhez lehet viszonyulni. Lehet a globalizáció szempontjából, de lehet éppen azzal ellenkező szempontok mentén tekinteni a társadalmi folyamatokra. Ez a külső tényező szintén meghatározó az egyéni döntésmechanizmus szempontjából, az identitás azonban a „Ki vagyok én?” kérdés megválaszolásában elsőrendű szerepet játszik.

Figyelembe kell vennünk, hogy a személyiség nem egy állandó szubsztancia, lényege a folyamatos fejlődés, mely az állandó változásban testesül meg. Ha az életkorok pedagógiája szempontjából tekintünk rá, láthatjuk, hogy az idő önmagában mennyi változást idéz elő egy személyben, eltérő nevelési módszerek használatát követelve. Hogyha figyelembe vesszük, hogy a mai kor embere egy gyorsuló ütemű, globalizálódó társadalomban él, több irányból érkező hatásoknak kitéve, akkor feltételezhetjük, hogy a személyiség saját identitásának értelmezése szempontjából is változik. Így eljuthatunk Brubaker (2010) fenti megállapításához. Azt azonban cáfoljuk, hogy a személyiség önmeghatározásának egyik legfontosabb eleme, csupán egy látószög lenne, mely pillanatról pillanatra és szituációról szituációra változna. Ezt a kérdést kutatásunk során az utánkövetés eszközt használva válaszoljuk meg.

IV. 6. ÉRTÉKREND

A MOZAIK kutatások során általában véve minden alcsoportban az immateriális értékek a legfontosabbak az ifjúság számára. Vagyis a család biztonsága, az igaz barátság, a szerelem, a békés világ és a belső harmónia. Mind az erdélyi, mind a székelyföldi fiatalok esetében első helyen a család, második helyen a saját jövő, legutolsó helyen pedig a politika fontossága áll. Eltérést figyelhetünk meg az ezt követő rangsorokban, míg a székelyföldi fiatalok számára harmadik helyen a magyarság, negyedik helyen pedig a munka és a hivatás áll, addig az erdélyi fiataloknál a nemzeti hovatartozás fontosságát megelőzi a munka és a környezet állapotának fontossága (Szabó et al. 2002b).

A rangsor az évek múlásával sem változik. Az erdélyi fiatalok számára továbbra is a család a legfontosabb, ezt követi a biztonság és a jólét, végül

a közéleti részvétel. A sort a nyilvános szférához kapcsolódó tevékenységek zárják. Jellemzően vonzódnak a tradicionális értékrendhez, ezért ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez is. A román fiatalokkal összevetve a határon túli magyar ifjúságot a hagyományos nemi szerepekhez való erőteljesebb ragaszkodás jellemzi. A különbség elsősorban abból fakad, hogy míg az előbbi csoport a felsőoktatásban eltöltött évek alatt úgymond modernizálódik és eltávolodik a hagyományos értelemben vett férfi és női szerepkörtől, addig a kutatásunk szempontjából célcsoportnak tekinthető minta tagjai az egyetem évek során is megtartják eredeti hozzáállásukat (*Kiss, Barna 2011*).

A tradicionális értékekhez való ragaszkodást mutatja, hogy első helyen a székelyföldi fiatalok több mint felének, második helyen a kárpátaljaiak 42 százalékának, harmadik helyen az erdélyiek 40 százalékának, negyedik helyen a felvidékiek 37 százalékának, ötödik helyen a magyarországiak 36 százalékának, végül a hatodik helyen a vajdasági ifjúság 31 százalékának felel meg teljes mértékben szülei élete. A szülők életmódját leginkább elutasítók körében a vajdasági fiatalok vezetnek, 18 százalékkal (*Szabó et al. 2002b*). A szülők életmódja a székelyföldi fiatalok számára jelent a leginkább követendő mintát. Ezzel az eredménnyel összhangban, interjúalanyaink közül a székely hovatarozással rendelkezők határolódnak el leginkább a globalizációtól. Mindkét változó arra utal, hogy a székelyföldiek körében fontosabb a tradíció és a hagyományörzés, mint a többi régióban élő magyar fiatal számára.

A kelet-európai országok fejlődésének időbeli megkétszerezése eredményezheti a fenti tendenciát. A globalizáció nyugatról keletre tartó iránya a legkeletibb tartományban fejt ki a leggyengébb hatást. Azonban a globalizáció fokozódó térnyerésének ellenére sem veszi át a magyar ifjúság a nyugat-európai mintákat és értékrendet teljes egészében, hanem újraértelmezve és kritikus szemmel tekintve azokra, azaz újraértékeli a tradicionális eszméket. Ez a fajta szelektív modernizáció specifikus jegyeket eredményez, a hagyományok talaján széthulló, a modernitás mentén újraépülő ifjúsági életmódban és értékrendben (*Gábor, Veres 2011*). A családi és lokális tradíciókat újraélesztő általános ifjúsági attitűd megjelenik saját megkérdéztjeink véleményében is. Fontosnak tartják a családot, a magyarságot és a kultúra ápolását. Azonban a preferált és az elérhető célok nem fedik egymást. Az értékrendben megjelenő és a gyakorlati életben megvalósítható célok azonban nem mutatnak egyezést sem saját megkérdéztjeink, sem a korábbi kutatások alanyainak esetében. Igaz ugyan, hogy a család, a biztonság és a privát szféra értékei állnak

a ragsor élén, azonban a gyakorlati kivitelezésnél előnyt élvez a továbbtanulás, a munkavállalás, a lakásvásárlás és a biztos egzisztencia megteremtése, melyeket követően valósulhat meg a családalapítás (*Mitulescu 2011; Veress 2011*). Ily módon az immateriális értékek szellemi értelemben megelőzik a materiális értékeket, a megvalósulás tekintetében azonban a sorrend fordított. Ennek ellenére az erdélyi és a székelyföldi fiatalok optimistábbak saját jövőjük alakulását illetően, mint magyarországi társaik (*Szabó et al. 2002b*).

A fenti vizsgálatok részeredményeiből látható az erdélyi magyar fiatalok életkörülményeit és attitűdjeit jellemző összkép. Abban a társadalmi miliőben, amelyben élnek a tradicionális értékekhez vonzódnak, elhatárolódnak a modernizációval beáramló nyugat-európai értékrendtől, mégis automatikusan abba az irányba tartanak. Egyre inkább kedvelik a kereskedelmi csatornákat, egyre több körükben a számítógépet, internetet és internetes chatprogramokat használók száma. Ugyanakkor kifejezetten fontos számukra a család, a vallás, a kultúra és a szépirodalom. Abban a globalizálódó társadalmi térben, amelyben élnek, a tradicionális jegyekbe kapaszkodva tudják megőrizni nemzeti hovatartozásukat, nyelvüket és identitásukat, mely sajátos helyi identitásukban manifesztálódik.

IV. 7. ÖSSZEGZÉS

A szakirodalom és a korábbi kutatások konklúziói összecsengenek az ISCED 5 adatbázis elemzése során kimutatott tendenciákkal. A határon túli és a hazai magyar hallgatók TV nézési szokásaiban nem mutatható ki szignifikáns különbség, a rádiózás és az újságolvasás terén már igen. E mellett a határon túli magyarok többet olvasnak és főként szépirodalmat, ami identitásuk megőrzésében fontos szerepet játszik, viszont kevesebbet szörföznek az interneten és kevesebb informatikai eszközzel és könyvvel rendelkeznek, éppen ezért gyakrabban látogatják a könyvtárakat. A határon túli magyarok az említett vizsgálatok mindegyike szerint vallásosabbak magyarországi társaiknál.

Az erdélyi magyar diákok életében identitásuk megőrzése szempontjából fontos tényezőnek számít a felekezeti hovatartozás és az anyanyelven való olvasás, illetve az anyanyelvű sajtótermékek fogyasztása. Ezeken keresztül megkülönböztetik magukat a többségi nemzet tagjaitól és olykor az internetes honlapok segítségével virtuális, a felekezetekben pedig tényleges közösséget

alkotva szintén ápolják és erősítik saját és nyelvközösségük tagjainak identitását. A többség nyelvén publikált sajtótermék használata az asszimiláció egyik csatornájának tekinthető, így az azoktól való elhatárolódással és az anyanyelvű sajtótermékek fogyasztásával a határon túli magyar kisebbségek ápolják identitásukat, és mintegy gátat szabnak az asszimiláció folyamatának.

V. VÁLASZTÁSOK VONZÁSOK ÉS TASZÍTÁSOK MENTÉN

Ez a cím lefedi az empirikus fejezetek témáját, hiszen megkérdezettjeink különböző élethelyzetekbe kerülve döntéseket hoznak. Felsőoktatási intézményt, oktatási nyelvet, országot választanak. Anyagi és hátrányos helyzet-től megkötve, szakmai ábrándok és jövőtervek mentén szárnyalva döntenek. Helyzetükből adódóan sajátos véleménnyel és értékrenddel rendelkeznek. A körülmények és a földrajzi helyzet mentén szerveződő vonzások és taszítások táptalaján létrejövő magatartásminták feltérképezésére és tipizálására vállalkozunk a kutatás során.

V. 1. A KUTATÁS JELLEMZŐI

V. 1. 1. A kutatás célja

Jelen fejezetben bemutatjuk a kutatás főbb kérdéseit és célkitűzéseit. A vizsgálat módszereit és alanyait. Az interjúk elemzése során azt keressük, milyen hatást gyakorol az egyetemi légkör a diákok életfelfogására, életszemléletére, identitására? Mennyire illeszkedtek be a magyarországi felsőoktatásba és a társadalmi életbe, a határon túlról áttelepült magyar hallgatók? A szülőföldről való ragaszkodás és az anyaország vonzása milyen dilemmákkal járhat, milyen választások elé állítja a diákokat? Melyek azok a háttérváltozók, amelyek a mobilitás, illetve a társadalmi beilleszkedés fő mozgatórugói? Melyek a hazai területen továbbtanuló diákok identitásának és szociális identitásának főbb jellemzői?

Saját kutatásunk eredményeit az élethelyzet következő dimenziói mentén csoportosítjuk: származás, iskolai pályafutás, informális kapcsolatháló, egyetemválasztás, egyetem légköre, nyelvhasználat, nemzeti és szakmai identitás,

értékek, vallásosság, földrajzi kötődés, jövőtervek. Ezek a dimenziók nem teljes mértékben, de összecsengenek a MOZAIK⁵ kutatások vizsgálatának főbb alegységeivel, melyek mentén összehasonlítjuk saját eredményeinket a korábbi kutatások adataival.

Az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul. Egy keresztmetszeti vizsgálatban igyekeztünk átfogó képet kapni a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban. A vonzások és taszítások tényezőit igyekeztünk feltárni ezen a speciális területen, ahol a világtrendek és a kisebbségi lét ütközőzónájában élnek a diákok. A megkérdezettek különböző módon élik meg a szülőhelyükről való kimozdulást, az elvándorlást befolyásoló, ellentétes irányú erők hatását. Saját sorsukba ágyazva magyarázzák döntéseiket. Az empirikus vizsgálatban a diákok interjúinak tartalomelemzése által kerestük a választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira. Próbáltuk feltérképezni a választás személyiség- és sorformáló hatását, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit.

V. 1. 2. A kutatás főbb kérdései

- Melyek lehetnek a szülőföldön való maradást, illetve az onnan való elvándorlást befolyásoló háttértényezők?
- A felértékelődött regionális identitás és az e köré szerveződött csoportok informális és formális hálójára mennyire jelent erős vonzást a globalizációs hullám migrációs erejével, a jobb megélhetést kínáló külföldi országokkal szemben?
- Ebben az ellentétes erők által uralt társadalmi mezőben, milyen szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás? A kisebbségi értelmiségivé válás útján az anyaországban, az anyanyelvi diplomával való könnyebb érvényesülés

---

⁵ A MOZAIK kutatások 2001-ben és 2011-ben készültek. Céljuk a 15-29 év közötti külföldi magyar fiatalok életmódjának feltérképezése. A kutatás 2001-ben kvantitatív jelleget öltött, melynek eredményei összesen 6000 fős minta megkérdezésén alapultak a Felvidéken, Kárpátalján, Belső Erdélyben, Székelyföldön és Vajdaságban. Míg 2011-ben kvalitatív kutatási módszerrel 24 fókusz-csoportos beszélgetés elemzésére került sor Baranya, Murvavidék, Örvidek, Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Székelyföld, Csángóföld és Vajdaság régióiban.

reménye, vagy a szülőföldön való kisebbségi értelmiség magatartásmintái szilárdulnak-e meg?

- Az anyaországban érvényesülő diákok hogyan és milyen ütemben illeszkednek be, hogyan lelnek új hazára az általuk választott társadalmi mezőben?

V. 1. 3. A kutatás módszerei, az adatok forrása

Vizsgálatunkban kvalitatív mélyinterjúk módszert használtunk. 46 fővel készítettünk életútinterjúkat a következő megoszlásban: 21 fő a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad), 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (Kolozsvár), 14 fő a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait a megkérdezés idején. A megkérdezett diákok a következő alcsoportokba sorolhatóak: azok a diákok, akik a szülőhelyükön tanulnak; azok, akik az oktatási mobilitás csatornáján keresztül az anyaország felsőoktatásában végzik teljes egyetemi képzésüket; illetve azok, akik felsőoktatási éveiket megelőzően Magyarországon telepedtek le. A fenti csoportok tagjait a gyermekkori tapasztalatok, az iskolai pályafutás, a kapcsolatháló, az identitás, az értékek és a jövőtervek szempontjai mentén hasonlítjuk össze.

A megkérdezett határon túli magyar diákok – az egyetemválasztás helyszíne és a migráció szempontjai szerint – alapvetően három fő csoportra tagolhatóak:

1. Az első csoportot alkotják azok a megkérdezettek, akik a szülőhelyükön tanulnak. Tagjai vélhetően erős nemzeti és lokális identitással rendelkeznek. Szülőhelyükön nevelkedtek, magyar kisebbségként élnek, és az ott található felsőoktatási intézmények valamelyikében töltik diákéveiket.
2. A második csoport tagjai szülőföldjükön rendelkeznek állandó lakhellyel, azonban a Magyarországon töltik diákéveiket. Ők az egyetem befejezését követően kilátásba helyezik a migráció lehetőségét. A felsőfokú képzés ideje alatt hozhatják meg a számukra legkedvezőbb döntést. A kutatás során célunk ennek a döntési mechanizmusnak a feltárása, és a döntés tényezőinek megismerése.

3. A harmadik csoport tagjainak élete korábbi állomásán már megtörtént a migráció. Magyarországi felsőoktatásban vesznek részt. Esetükben a migráció okait és a beilleszkedés mértékét tájuk fel.

A kutatás során a fenti három csoport típusalkotására és összehasonlítása vállalkozunk.

Brubaker, Rogers; Feischmidt Margit; Fox, Jon és Grancea, Liana 2011-es kolozsvári, kvalitatív módszerrel végzett kutatás (továbbiakban 2011-es kolozsvári kutatás) során bemutatott öt családi portré egyike egy magyar házaspárral, egy másik pedig egy román testvérpárral készült. A portrék bemutatása során kiderül, hogy a magyar házaspár tagjai magyar kapcsolati hálójuk mentén szervezik formális és informális életüket egyaránt, és kifejezetten fontosnak tartják magyar identitásukat. Míg a román testvérpár számára ez a kérdés teljesen lényegtelen, semlegesen viszonyulnak a nemzeti kérdéshez is, számukra román identitásuk természetes. Ez a különbség kiválóan magyarázza, azt hogy kutatásunk során miért a magyar ajkúak köréből választottunk. Annak a sajátos magyar közegnek a mintázatai, amelyben élnek a velük készített interjúk által ismerhetők meg (*Brubaker et al. 2011*). Ennek a világnak a tanulmányozása során nem láttuk indokoltnak román ajkú diákokat is bevonni a kutatásba.

Az intézmények szerinti bontás tekintetében megkérdezett diákok a következő egyetemeken valamelyikén folytatják tanulmányaikat:

- Partiumi Keresztény Egyetem – *Nagyvárad* – a kedvező tandíjak miatt Székelyföldről is érkeznek ide hallgatók. Így került be számos székely interjúalany a megkérdezettek közé, akik a székely-erdélyi hovatartozás mentén szerveződő identitás különbségeinek feltárása által tovább árnyalták a dolgozat eredményeit. A kutatásnak ez a vonulata párhuzamba állítható a Mozaik 2001és 2011 eredményeivel.
- Babeş-Bolyai Tudományegyetem – *Kolozsvár* – a Kolozsváron tanuló megkérdezett diákok szülőhelye a Szatmárnémeti és annak vonzásköre, így ők is szervesen összekapcsolódó közösséget alkotnak.
- Debreceni Egyetem – *Debrecen* – a Debrecenben tanuló diákok közül nem mindenki született Erdély területén. Ennek a csoportnak az érdekességét az adja, hogy az Erdélyből származó megkérdezettek mellett egy fő Észtországból, két fő Kárpátaljáról, egy fő a Felvidékről, egy fő pedig a Vajdaságból származik. Így szinte minden magyarlakta határon túli területről

sikerült legalább egy főt bevonni a vizsgálatba. Bár a kutatás fő célcsoportja a romániai magyar ajkú diákok vizsgálata és elemzése.

Nem kívánunk kitérni az Európai Unió területén kívül található beregszászi főiskolára, mivel Ukrajna nem európai uniós tagország. A Kárpátaljáról külföldön továbbtanulni szándékozó diákoknak több nehézséggel is szembe kell nézniük. Számos országba csak hatósági engedéllyel, vízummal utazhatnak. Ez nehezíti hallgatói mobilitásukat. Az európai kontextust, a diákok nemzetközi szinten való mozgását viszont kiemeltnek tekintjük a dolgozat szempontjából. A kutatás a leendő, elsősorban magyar nyelven tanuló, kisebbségi közegből származó magyar értelmiséget vizsgálja, azon a lépcsőfokon, amikor a diákevek alatt értelmiségi létének alapjait elsajátítja. A megkérdezettek mindegyike kötődik valamilyen módon, vagy a születési hely vagy a tanulmányok helyszíne tekintetében a Partium térségéhez.

A fiatal felnőttkor a legmeghatározóbb az identitás alakulása szempontjából (*Baumeister, Muraven 1996*). Ez az a kor, amikor az egyéni felelősségvállalás megkezdődik, amikor rengeteg hatással szembesülve az egyén felsőoktatást, foglalkozást és párt választ. Esetleg földrajzi mobilitás részese is lesz, még több hatással és választással szembesülve. Megkérdezett alanyaink épp ebben a korszakban vannak, egy olyan anyanyelvű felsőoktatásban mely jelentős hatást gyakorolhat választásaikra és identitásuk alakulására.

Mintavételi eljárás

A kvalitatív kutatás módszere nem teszi lehetővé az általános következtetések levonását, ezért a reprezentativitásra a mintavételi eljárásnál sem törekedtünk. A „hólabda módszer” alkalmaztuk, amely olyan mintavételi eljárás, melyben a már nyilatkozó interjúalanyok ajánlják a soron következő interjúalanyokat. Úgy bővül a minta, ahogy egy hólabda gördül és növekszik. Ennek az eljárásnak az az előnye, hogy a megkérdezettek ismerik egymást, így a csoportközi viszonyok megfigyelésére is lehetőség nyílik (*Babbie 2000*), ami a szociális identitás kutatásának elengedhetetlen feltétele. Így mintánk egymással valamilyen módon kapcsolatban lévő diákokból áll össze. Ez azért is fontos, mert ennek a tevékeny csoportnak a jellemzése inkább tekinthető kutatási célnak, mint annak feltárása, hogy milyen arányban szerepelnek az össznépszerűségeen belül.

Adatgyűjtési módszer

Félig strukturált életútinterjúkat készítettünk. A feltett kérdések csupán irányadóak voltak, a megkérdezés során a cél elsősorban az volt, hogy a vizsgált személyek önmagukat, élethelyzetüket, attitűdjeiket mutassák be. Az adatgyűjtés *longitudinális panelvizsgálat keretében* valósult meg: Az adatfelvétel első fázisában az életútinterjúk felvétele történt. Az adatfelvétel második állomása ugyanazoknak a személyeknek a megkérdezése a felsőoktatás befejezését követően. Ezáltal lehetővé vált a tervezett jövő és a megvalósult jövő összevetése. Míg az kutatás első szakaszában a személyes beszélgetés módszerét alkalmaztuk, addig a második szakasz távlekérdezésnek tekinthető, mely internetes csatornákon keresztül történt.

Adatelemzés módszere

Az adatok elemzése kvalitatív a tartalomelemzés módszerével történt (Krippendorff 1995). A kvantitatív tartalomelemzéssel szemben a szavak pusztán gyakorisági előfordulásán túl, a szöveget a kontextusba ágyazva vizsgálja, hangsúlyt fektetve a látens jelentéstartalmakra, a szöveget annak forrástól el nem választva (Vicsek 2006).

Seidman, Irving (2002) az interjúk elemzésének következő stációit tárja elénk: a hanganyag legépelését követően túl nagy terjedelmű szöveg áll a rendelkezésünkre, ezért azt a kutatási cél szempontjából releváns szövegtartalmak szerint szelektálni, vagyis redukálni kell. Az így nyert szöveget szűkséges kategorizálni, kódolni, vagyis a különböző megszólalásokat tartalmak szerint, adott kategóriahalmazokba rendezni. Ezt követően elemezni, értelmezni kell a szöveget. Krippendorff (1995) szintén az adatrögzítést követő adatredukciót javasolja, melyet a következtetés és az elemzés követ.

Mind Mayring, Philipp (2000), mind Seidman (2002) egyetért abban, hogy a kategóriaalkotás ne deduktív, hanem induktív módon történjen. Ne előre meghatározott címkék alá soroljuk a szövegegységeket, hanem magából a szövegből kialakuló kategóriákba. Ezzel elkerülhetjük, hogy a kutató saját szubjektivitása és elvárásai szerint rendezze az egységekre bontott szöveghalmazt, így az elhangzottakból rajzolódnak ki a tartalmak. Kutatásunk során

a kategóriaalkotást induktív módon, szövegszerkesztő programmal végeztük el (*Vicsek 2006*).

Az érvényesség és a megbízhatóság tekintetében a kutatók egyetértenek abban, hogy a kvalitatív vizsgálatok érvényesebbek ugyan, mint a kvantitatív vizsgálatok, azonban kevésbé megbízhatóak. A megbízhatóságot azzal lehet ellenőrizni, hogyha több kutató ugyanarra az eredményre jut (*Vicsek 2006, Babbie 2000, Krippendorff 1995*). Kutatásunk megbízhatóságát egyrészt a korábbi kutatásokkal, másrészt az adatok redukcióját és kategorizálását követően, SPSS program segítségével történt kvantitatív futtatások eredményeivel való összevetéssel ellenőriztük.

Az elemzés során levont következtetések nem tekinthetők általános érvényűnek. A kvalitatív vizsgálatok során nem az általános előfordulási gyakoriságok megállapítása a cél, hanem az adatok között lévő kapcsolatok, ok-okozati összefüggéseinek, a mögöttes mechanizmusainak feltárása (*Vicsek 2006*). Elsősorban feltáró, orientálódó jellegű prediktív célú kutatások (*Krippendorff 1995*), melyek kiindulópontul szolgálhatnak további kutatásokhoz (*Babbie 2000*).

A megkérdezettek narratíváin keresztül megérthetjük azt a szubjektív valóságot, amelyben élnek. Azt, hogy hogyan értelmezik a szociális reprezentáció által feléjük közvetített társadalmi valóságot. Kiemelten vizsgáltuk a nyelv szerepét, hiszen az identitás fontos építőeleme, mely esetünkben a felsőoktatás csatornáján keresztül szilárdul meg, és épül be az azonosságtudatba. Az anyanyelvű oktatás hiánya nyelvcserehez vezethet, mely az asszimilációban teljeseedik ki. Ezért elengedhetetlen az anyanyelvű oktatás, és az anyanyelvű felsőoktatásban tanuló diákok kvalitatív elemzéssel történő vizsgálata (*Péntek 2007*).

V. 1. 4. A kutatás helyszínei

A vizsgálat érinti a történeti Partium területét. Ez a térség kulcsfogalomként szerepel a Kozma-Süli-Zakar-féle értelmezésben és kutatásban. Regionálisan egy térséghez tartozik, azonban három ország határmezsgyéjén húzódik. A Partium térségét Süli-Zakar István nyomán értelmezzük és a könnyebb azonosítás érdekében használjuk. Eredetileg az alföld és a hegyvidék találkozási pontjain kialakult vásárvárosok vonzáskörzetében keletkezett. Ezek városok

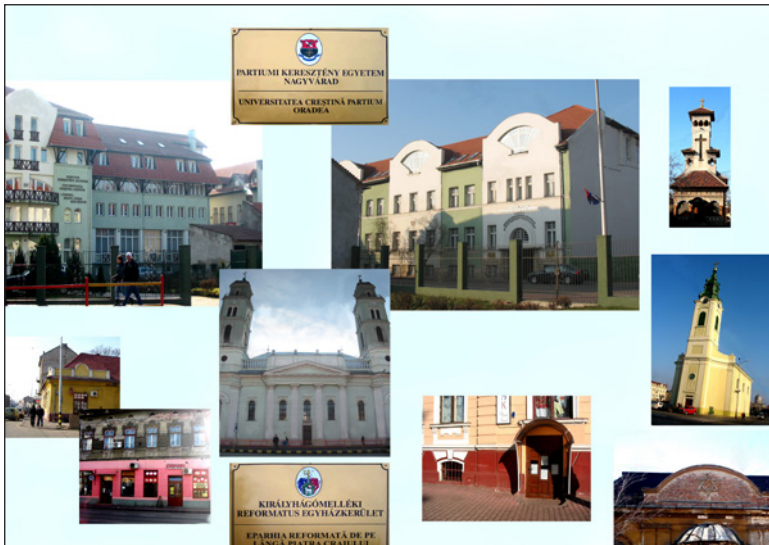
az eltérő térségek termékeinek cseréjét könnyítették meg. A vásárvárosokkal összhangban szerveződött a vasúthálózat is. Az államhatárok változása miatt azonban az áruk szabad mozgása és az általa generált gazdasági fejlődés megtorpant. Egy határok által szétszabdalt régióvá vált, melynek következtében belső gazdasági egysége ellehetetlenül (Kozma, Süli-Zakar 2006).

A Partium közigazgatási szempontból ma a következő megyéket tartalmazza: Magyarország határain belül, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék Romániához tartoznak. Ukrajna területéről pedig Kárpátalját foglalja magában. Két megyéje Magyarországhoz, egy Ukrajnához, négy pedig Romániához tartozik. A három országot összekötő régió a jövőben az országok közötti szakmai, kommunikációs, kulturális és gazdasági áramlás megkönnyítését szolgálhatja az Európai Unió regionális politikájának erősödése által, melynek térnyerésével párhuzamosan csökken a határok elválasztó jellege, és erősödik a régiók szerepe és funkciója. Várhatóan a jövőben a Partium térsége is egyre nagyobb hangsúlyt és szerepet kap, mind gazdasági, mind kulturális szempontból (Süli-Zakar 2006). Hiszen egyre hangsúlyosabbá válnak a határmenti térségek együttműködése által létrejövő és erősödő eurorégiók. „Az eurorégió nem jelent mást, mint a határvidékek közötti együttműködés intézményesített formáját. Jogi formáját tekintve bejegyzett egyesület annak a mindenkori nemzeti jogrendszernek a kebelén belül, ahová a terület területileg tartozik. Határok feletti viszonylatban pedig az eurorégiók közgyűlése tölti be a legfelső döntéshozó szerv szerepét.” (Éger 2000:29)

Ebben az értelmezésben a Partium a Kárpátok Eurorégió egy szeletét alkotja. A régió alá eső három országrész közös vonása, hogy mindegyikben jelen van a magyarság. Az egyik országban többségi nemzetként, a másik két országban pedig kisebbségi nemzetként képviselteti magát. Ezáltal mindhárom országrész érintett a magyar nyelvű oktatás ügyében. Így lehetővé válik a különböző országokhoz tartozó magyar nyelvű oktatás nemzetközi összehasonlítása. Ugyanakkor előrebocsátjuk, hogy egyetlen általunk megkérdezett interjúalany sem azonosult a partiumi identitással. Ez arra is visszavezethető, hogy a regionális identitás nem erősödik a politikai térségalkotás ütemével párhuzamosan. Jelentős időbe telik, míg a politikai térségek a szemléletben és az identításban is gyökeret vernek. Másrészről a vizsgált intézmények kettő a Partium területén helyezkedik el, a harmadik intézmény viszont azon kívül.

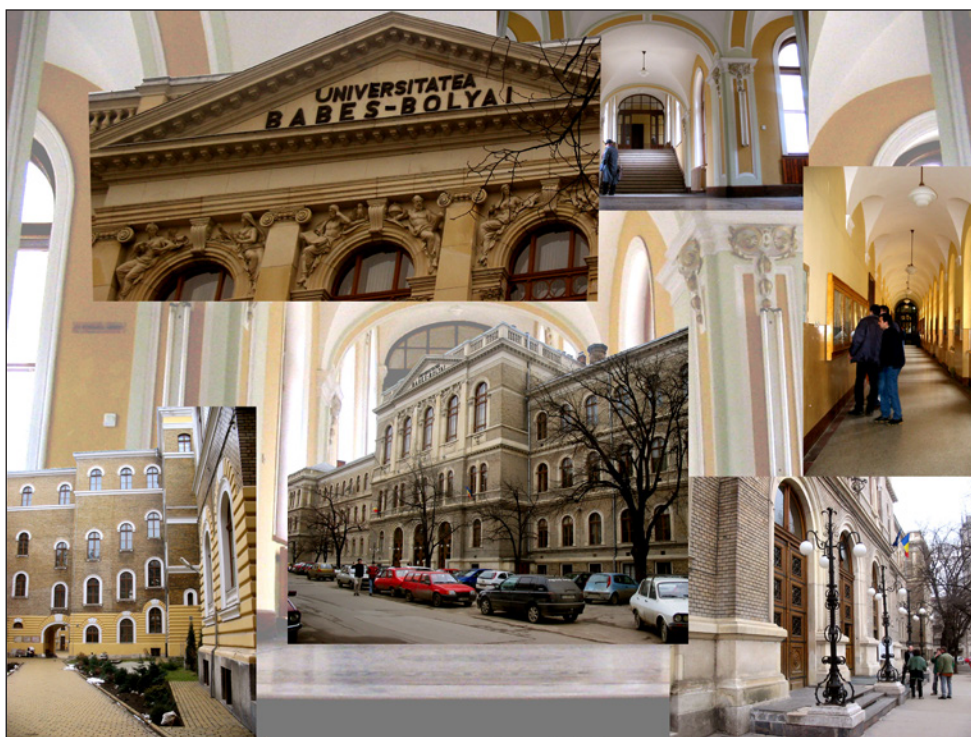
A vizsgálat első helyszíne a Partiumi Keresztény Egyetem. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület adott otthont az intézménynek, ezért környezetében az egyházi célú építmények dominálnak. Közeliében egy régi zsinagóga és egy ortodox templom helyezkedik el. A belváros felé haladva, egy katolikus templom található, amely az egyetemi életnek is része. Vasárnap esténként ide járhatnak a hallgatók ifjúsági misére, ahol az egyetem zeneszakos diákjai biztosítják a zenei aláfestést. Az épület közvetlen közelében egy református templom áll, amely szervesen hozzátartozik az egyetem világához. Az egyetem körül számos kisebb szórakozóhely és étterem él meg a diákok informális tevékenységeiből. Az 5. ábra egy csokorba szedve tárja elénk az egyetem hermeneutikai környezetének összetett képét. Itt tanult az a 21 fő, akiket 2007 év végén interjúvoltunk meg. A Partiumi Keresztény Egyetemmel szemben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem nem felekezeti, hanem állami intézmény, ahol a román és a magyar tannyelvű szakokon az oktatás egymással párhuzamosan folyik. Ez az egyetlen olyan magyar tannyelvű felsőoktatási intézmény Romániában, amely államinak tekinthető, és amelyet a román állam finanszíroz. Ugyanakkor ez az egyetlen olyan hely, amely nem tekinthető önállóan abban az értelemben, hogy az egyetemi döntéshozók vegyesen kerülnek ki a magyar és a román tannyelvű karok képviselői közül.

5. ábra: A Partiumi Keresztény Egyetem hermeneutikai környezete

A 6. ábra szemlélteti a Babeş-Bolyai Tudományegyetem arculatát. Az épület jellegzetes egyetemi hangulattal rendelkezik. A Partiumi Keresztény Egyetemmel szemben a kiírások egynyelvűek annak ellenére, hogy az egyetem nevében is hordozza multikulturális jellegét. Amíg a felekezeti felsőoktatás intézménye egy templomokkal körülevett épületben található, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem a város szívében helyezkedik el, zsúfolt, városias környezetben. Ebben az épületben tanult az a tizenegy megkérdezett, akikkel 2006 tavaszán készítettünk interjút.

6. ábra: A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hermeneutikai környezete

7. ábra: A Debreceni Egyetem

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Debreceni Egyetem (6. és 7. ábra) építészeti és funkcionális értelemben hasonló jellegű. Mindkettő oktatási céllal épült. Abban a tekintetben is hasonlóságot mutatnak, hogy mindkettő állami intézmény. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, amelynek több mint 44000 hallgatója van, a magyar szakok párhuzamos képzésben folynak. A 2004/05-ös tanévben 20 karon közel 6000 hallgató vett részt a magyar nyelvű képzésben.⁶ A Partiumi Keresztény Egyetem ezzel szemben a felekezeti kisebbségi felsőoktatás intézménye. Alapítását magyarországi források segítették, az egyház épületeiben kapott helyet. A Partiumi Keresztény Egyetem és a Debreceni Egyetem közös tulajdonsága, hogy mindkettő a Partium területén helyezkedik el. A Debreceni Egyetem oktatói vendégtanári állásokat töltenek be a Partiumi Keresztény Egyetemen. A Debreceni Egyetemen tanuló a 14 megkérdezettel 2006 és 2009 között történt az adatfelvétel.

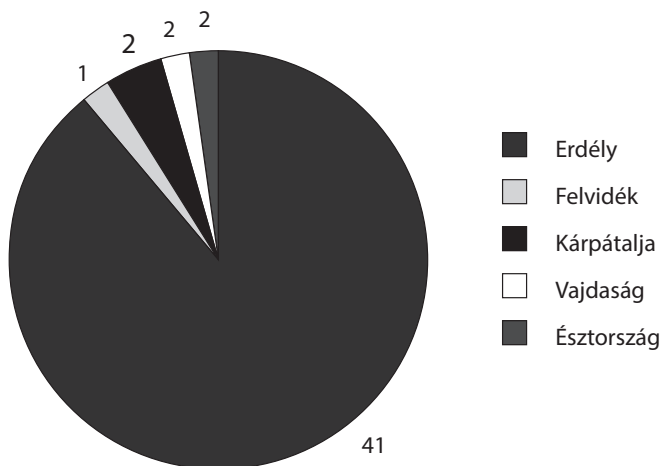
⁶ Babeş-Bolyai Tudományegyetem honlapja; www.ubbcluj.ro/www-hu/structura/linia-maghiara.html

V. 1. 5. Az interjúk statisztikai adatai

Mielőtt elkezdenénk ismertetni a kérdésekre adott válaszokat, vessünk egy pillantást a minta általános jellemzőire. Ebből az alfejezetből megtudhatjuk, milyen arányban szerepelnek a fiúk és a lányok a megkérdezettek között. Melyek a fő kibocsátó régiók, vagyis honnan származnak interjúalanyaink továbbá azt is, hogy hol, melyik intézményben tanulnak, önállóan vagy családjukkal együtt költöztek a fogadó országba. Az interjúk kódolása a következőképpen történt: a kód az intézmény kezdőbetűjéből (B, D, P) és az adatfelvétel sorrendjét jelölő számból áll.

A fiúk és a lányok egyenlő arányban képviseltetik magukat 23-23 fővel. A származási hely tekintetében a megkérdezettek döntő többsége, negyvenegy fő Erdélyből, két fő Kárpátaljáról, és egy-egy fő a Felvidékről, Vajdaságról illetve Észtországból származik (8. ábra). Az utóbbi csoportok tagjai színes és érdekes adalékokat adnak az erdélyi populációból vett minta jellemzése során. Azonban a megkérdezettek alacsony arányszáma miatt, a kutatás nem vállalkozik a régiók közötti összefüggések feltárására.

8. ábra: Kibocsátó régió (fő)

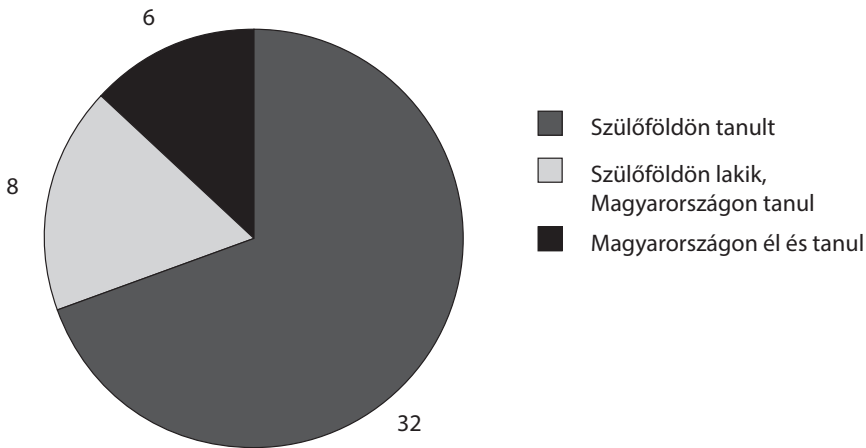

Kutatásunk alanyait a következő csoportfelosztás mentén hasonlítjuk össze: Szülőhelyén tanul a megkérdezettek jelentős része (32 fő, 70%). További tizennégy személy Magyarországon, akik közül nyolcan a szülőhelyükön laknak, hatan pedig már korábban áttelepültek az anyaországba (9. ábra). Ez a csoportfelosztás alkalmas a kötéseket és kötődéseket, illetve azok időbeli

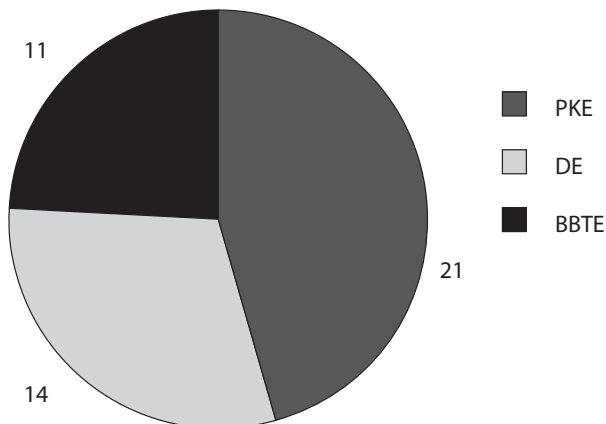

alakulásának puha változókkal történő feltárására. Ez a kutatási cél illeszkedik kutatási módszer kvalitatív jellegéhez. A regionális csoportfelosztáson belül szűkebb csoportalkotó tényezőt jelent az oktatási intézmény, mely a további összehasonlítás alapja. Például az egyetem választásának okai, az intézmény légköre illetve esélyegyenlőséget teremtő mutatói mentén. Az interjúalanyok 24 százaléka, 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, 46 százaléka, 21 fő a Partiumi Keresztény Egyetem, 30 százaléka, 14 fő a Debreceni Egyetem valamely szakán tanult a megkeresés idején (10. ábra).

9. ábra: Hármás csoportfelosztás (fő)

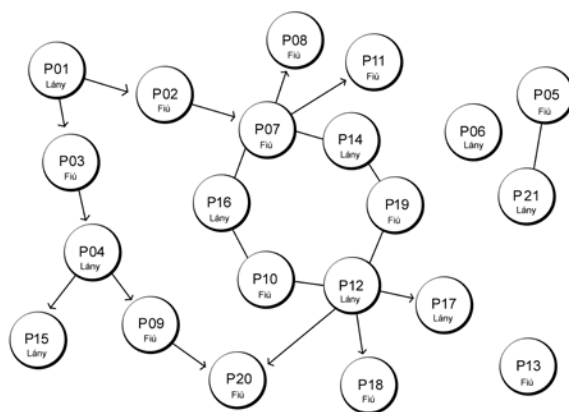

10. ábra: Oktatási intézmény szerinti megoszlás (fő)

A 2007/2008-as tanév év őszi szemeszterében huszonegy interjút készítettünk a Nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetemen. Kilenc lányt és tizenkét fiút kérdeztünk meg. A szakok megoszlása szerint nyolcan szociológiát tanulnak, öten reklámgrafikát, ketten pedig szociális munkások lesznek. További egy-egy fő került be a mintába, a turisztika, a teológia, és a zene szakokról, illetve a szociológia-teológia, a teológia-szociális munka, és a turisztika-teológia- szociális munka szakpárokról. A *II. ábrán* szemléltetjük a hólabda módszert, melynek segítségével el jutottunk az interjúalanyokhoz.

II. ábra: Hólabdamódszer

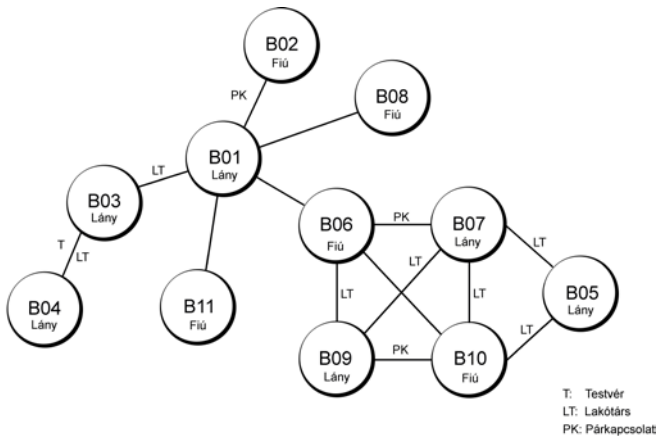

Társadalmi aktivitás tekintetében nyolcan aktív tevékenységet végeznek a Nagyváradai Magyar Diákszövetségben. Hárman a 'PárSor', egyetemi újság szerkesztői. Négyen magyarországi részképzésben vettek részt. Tizenhárom diákmunkát vállalnak az egyetem mellett. A domináns kultúrához való kapcsolódás kemény mutatói szerint három interjúalany vegyes házasságban született, egy fő pedig a Nagyváradai Állami Egyetemre jár. A mintába való bekerülését az indokolta, hogy a Nagyváradai Magyar Diákszövetségen és a Partiumi Keresztény Egyetem nyári rendezvényein keresztül kapcsolódik a többi diákhoz. Személye alkalmas kapcsolódási pontot jelenthetett volna a többségi nyelven tanuló, magyar ajkú hallgatókhoz. Ez a kutatási irányvonal viszont akkor hozott volna releváns eredményeket, ha az adatok felvétele és feldolgozása kvantitatív módon történt volna. Viszont a szociális identitás tanulmányozása érdekében, és egy kvalitatív kutatás előnyeinek kiaknázásához alkalmas terepek bizonyultak azok az intézmények, amelyekben anyanyelvű

képzés folyik. Ez a szintér alkalmas annak a folyamatnak a megfigyelésre, hogy hogyan történik a közösségi szinten zajló nyelvi leépülés és identitásvetés pozitív irányba történő elmozdítása oktatáson keresztül, mely Péntek (2005) szerint a huszadik században egyre jellemzőbb törekvés.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanuló megkérdezettek többsége informatika szakos. Tagjai közös szocializációs háttérrel rendelkeznek, amelynek dimenziói a területiség mentén is kirajzolódnak, a Partium területéről, Szatmár-megyéből származnak. Magyarlakta településeken, magyar anyanyelvű családokban születtek. A kisebb településeken élők nem érintkeztek a többségi nemzet tagjaival, így csak a városokban lakók számára vált már gyermekkorukban tudatossá a kisebbségi lét ténye. Szülőhelyükön csak magyarul beszéltek, ezért az ország hivatalos nyelvét nem ismerték anyanyelvi szinten. Kolozsvári diákéveik során szembesültek először a román nyelv használatának fontosságával. Formálisan két albérleti lakásban csoportosulnak, zárt közösséget alkotnak. Jellemzőik illeszkednek a coleman-i értelemben vett funkcionalista, zárt iskolaközösség elméletéhez, melynek tagjai értékeket és normákat közvetítenek egymás felé, befolyásolva egymás iskolai pályafutását, felsőoktatási integrációját (Pusztai et al. 2012).

12. ábra: A BBTE megkérdezett diákjainak kapcsolathálója

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatóival készült interjúk kiindulópontja a debreceni részképzésen tanuló *B01* volt. Ő vezetett el a többi interjúalanyhoz. Mivel ugyanannak az informális közösségnek a tagjai,

ezért a 12. ábra elsősorban a köztük lévő kapcsolathálót hivatott felvázolni. A felvételek hat lány és öt fiú véleményét tartalmazzák. Az itt készült interjúk szakonkénti megoszlása szerint nyolc matematika-informatika, egy fizika-informatika, egy biológia és egy angol nyelvű szakos diák beszélgetéseit rögzíti. Míg a Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjei a leendő humán értelmiség, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem interjúalanyai a leendő műszaki értelmiség köréből kerültek ki.

A fenti két intézmény összesen 32 megkérdezettje a szülőhelyén élt és tanult a megkérdezés idején. Debrecenben tizennégy interjút készítettünk, hat fiú, és nyolc lány válaszolt a kérdésekre. Ennek a csoportnak a megkérdezettjei között nem rajzolódik ki a korábbiakhoz hasonló kapcsolatháló, így ennek ábrázolása sem vállalkoztunk. Öt fiú és négy lány egyedül érkezett az anyanyelven történő továbbtanulás céljából. Négy lány és egy fiú pedig családjával együtt telepedett le és azt követően kapcsolódtak be az anyanyelvű képzésbe.

V. 2. A KVALITATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI

V. 2. 1. A minta kapcsolathálójának jellemzői

A Magyarországra áttelepült interjúalanyok, gyermekkorukból elsősorban kibocsátó országuk körülményeire és az akkori viszonyokra reflektálnak. Kilenck megkérdezett Erdélyből, ketten Ukrajnából, egy-egy fő pedig Szerbiából, Szlovákiából illetve Észtországból érkezett Magyarországra. A korábban bemutatott megkérdezettekhez hasonlóan, ők is elsősorban anyanyelvi környezetben éltek eredeti lakóhelyükön. D24 számára előnyt jelentett többnyelvű, kibocsátó környezet és az, hogy igen korán elkezdett idegen nyelvet tanulni:

„Nem cserélném el senkivel a gyerekkoromat meg azt sem, hogy Erdélyből jöttünk, mert akkora nagy háttérrel biztosít, hogy egy többnyelvű környezetből jövök. ... Már hatodikos koromban négy nyelven tanultam, megalapozta azt is, hogy milyen szakon tanuljak tovább.” [D24, angol-néerlandisztika szakos, lány]

Ez összhangban van Ring Éva (2005) kutatásának eredményeivel, mely szerint a külföldi országokban erősebb az idegen nyelvoktatás, mint Magyarországon. Továbbá Magyarországon nem tanítják a környező országokban használt nyelveket. Azokat, elsősorban a szomszédos országokból érkező bevándorlók ismerik. Ez előnyt jelent az egyetemi felvételen és a munkaerőpiacon egyaránt (Ring 2005).

A szülőhelyükön élő interjúalanyok elsősorban anyanyelvüket, a veszélyeztetett nyelv használatát részesítették előnyben a domináns hivatalos nyelvvel szemben (Péntek 2007). Így védekeztek az aszimmetrikus kétnyelvűség anyanyelv leépítő hatása ellen, melyhez a homogén magyar közösségek megteremtették a szükséges feltételeket. A kárpátaljai születésű D21 és D22 a többi erdélyi diákokhoz hasonlóan úgy emlékeznek vissza gyermekkoruk lakhelyére, mint egy tiszta magyar közösségre. Nem tudtak sem ukránul, sem oroszul. Az ország hivatalos nyelvét az ügyek intézése során kellett használniuk, azonban a többi nemzettől való elkülönülésük következtében csak magyarul tanultak meg beszélni.

„Az én környezetem abszolút magyar volt nem is nagyon voltunk kapcsolatban oroszokkal, nem is nagyon barátkoztunk velük. Élt bennünk a magyarság érzés, meg hogy az oroszok ránk települtek.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Kiskoromban 'klassz' volt Kárpátalján lenni, több magyar volt. ... Magyar óvodába jártam, ott minden magyar volt. Még semmi sem volt ukrán. Azt általános iskolában került be az ukrán nyelv a képzésbe ott is úgy, mint itt az angol, idegen nyelv oktatásaként.” [D22, történelem szakos, fiú]

Egzisztenciális szempontból különbözőképpen jellemezték a megkérdezettek, korábbi életüket: D23 és családja viszonylag jó körülmények közt élt. D24 szülei elvesztették munkájukat, ezért otthon készített játékokat árultak. Később a családfő Budapesten talált munkát, mely áttelepülésük kiváltó oka lett. Az egzisztenciális helyzet bizonyos esetekben a migráció végső kényszerítő ereje, az esetek nagy részében azonban az alávándorlás jelenségét figyelhettük meg, a fenti esetben a családfő nem talált végzettségének megfelelő munkát. D25 főleg a diktatúrára, a kommunizmusra, a szegénységre

és a román nyelv ismeretének hiányából adódó, problémás hivatalos ügyek intézésére emlékszik vissza gyermekkorából. D26 bár igen korai életében, négy évesen költözött családjával Magyarországra, korai gyermekkori élményei mégis mély nyomot hagytak életében. Nagyon jól érezte magát a kibocsátó országban, ezért nehezen integrálódott a célországban. Beilleszkedésének folyamatát az itt kialakult párkapcsolata segítette.

„Apukám is anyukám is egy magasabb beosztásban dolgozott. Elég jól megéltünk, egzisztenciálisan. Volt egy három szobás lakásunk, mellette még telkünk, autónk. Csak jeggyel lehetett vásárolni, de édesanyám kereskedelembe dolgozott, így megvoltak azok a dolgaink, ami a többi ott lakó embernek esetleg nem. Felső középrétegbe tartoztunk.” [D23, magyar szakos, lány]

„Pár évig jól ment a játékbolt aztán a '90-es évek közepén az egésznek úgy lőttek. Már nem volt igény úgymond, mert bejöttek ezek az olcsó kínai játékok. Akkor apa átlépett a reklámgrafikához. '97-től Pesten dolgozott egy lapkiadónál, és '98-ban indítottuk el az áttelepedést.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„Itt Magyarországon sokkal jobb volt a helyzet, a kommunizmus is sokkal élhetőbb volt, mint ott. Ott nagyon nagy szegénység volt meg diktátúra.” [D25, orvosi, lány]

„Igazán nem panaszkodhatok, mert jó körülmények közt éltünk. A nagyszüleim is elég jó anyagi helyzetben voltak, és a szüleim is, apukám gépészmérnök, anyukám agrármérnök. Én nagyon jól éreztem magam otthon, négy évig én voltam az egyedüli kis unoka. Amíg anyáék dolgoztak mamáék vigyáztak rám én voltam mindig a központban. Nagyon jó volt, ezért sajnáltam talán, hogy eljöttünk és talán ezért dolgoztam fel ilyen nehezen.” [D26, angol szakos, lány]

A gyermekkorukban, családjukkal Magyarországra települt interjúalanyok, hasonlóan emlékeznek vissza születési helyükre, ahogy a határon túl lakó interjúalanyok megélik mindennapi életüket. Kiemelik a magyar közösségek fontosságát, a magyar kapcsolathálók kialakulását. A következőkben a

magyar nyelvközösségben szerveződött informális kapcsolatokat és kötődéseket tekintjük át.

A beszámolólok szerint a barátok megválasztásának elsődleges mozgatórugója a közös nyelv ismerete. A magyar diákok inkább egymással barátkoznak. A Partiumi Keresztény Egyetem anyanyelven folyó oktatásának közegében, a rejtett tanterven keresztül, erős kohézióval rendelkező kapcsolatháló alakul ki közöttük.

„De szó szó azért a magyar ember hamarabb köt barátságot, magyar emberrel. Ez zárja a köröket. Nincs sok román barátom, talán mert kielégítően sok magyar van ahhoz, hogy nem kell keresni még. És akkor, ha már választhat az ember, marad a magyar. Elsősorban azért mert nem tudunk rendesen kommunikálni.” [P03, szociológia szakos, fiú]

„Ha választani kell, hogy kivel legyek egy csoportba akkor biztos, hogy azzal, aki magyarul beszél.” [P06, zene szakos, lány]

„Különösebben nem vonz, hogy románul barátkozzak, mert nem vonz. Nem is lenne nagyon kivel, nincsenek román ismerőseim.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

„A románokkal jó a kapcsolatom. Mint említettem munkám során sokszor szóba kell álljak románokkal. De én nem is teszek különbséget közöttük, hogy román vagy magyar. De az biztos, hogy magyar baráti körben mozgok. Jóval több a magyar ismerősöm, mint a román. Román baráti körben nem is forgok.” [P07, szociológia szakos, fiú]

P07 a románokkal szemben elfogadó. Ennek ellenére magyar baráti körrel rendelkezik. Esete kifejezi, hogy a hozzáállásnál és az attitűdnél erősebb magyarázó erővel bír az a társas közeg, amelyben a baráti kapcsolatháló szerveződik. Az oktatási intézmények a közösségek és a barátságok szerveződésének bölcsői. Az oktatás nyelve domináns háttérváltozónak tekinthető a kapcsolatok szerveződése szempontjából is. A családi háttér és az oktatás közege együttesen alakítja ezt a változót. A vegyes házasságban született illetve a román tannyelven tanuló interjúalanyok együtt járást mutatnak ebben a tekintetben. Elfogadóbban viselkednek a többségi nemzet tagjaival szemben,

és barátként is elfogadják őket. A magyar családi háttérrel rendelkező illetve anyanyelvükön tanuló interjúalanyok a skála másik végpontján helyezkednek el. Kapcsolataik magyar közösségekben szerveződnek. A hivatalos csatornákon kívül nem érintkeznek a többségi nemzet tagjaival. Ez is bizonyítja, hogy az oktatás a rejtett tanterven keresztül hatást gyakorol a közösségi identitásra és a kisebbségi közösségek kialakulására. A román tannyelvű óvodába járó P18 és a román tannyelvű állami egyetemen tanuló P14, barátai vegyesen kerülnek ki a kisebbségi és a többségi nemzet tagjai közül.

„Vannak magyar barátaim és románok. Én nem különbözetem meg a nemzetiségeket.” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

„Jó kapcsolatom van román emberekkel. Nem volt soha legjobb barátom román, de nem tartom lehetetlennek. Más a felfogásuk. Más a kultúrájuk, szokásaik, annyi, hogy sokszor csodálkozunk egymás szokásaink. Nem lehet ugyanarról beszélni, nincsenek közös témáink. ... Azt észrevettem sajnós, hogy van a Partiumon pár ember, aki nagyon románellenes. Rosszul éreztem magam, hogy jöttem a román egyetemről. ... Úgy éreztem én is oda tartozom, próbáltam megvédeni. Nem akartam belefolyni, de egy kicsit rosszul esett.” [P14, szociológia szakos, lány]

Két vegyes házasságban született interjúalany ellentétes véleményen van a fenti kérdéssel kapcsolatban. P04 édesanyja román nemzetiségű, azonban erős nagyszülői hatás következtében magyar nyelven folytatja tanulmányait, már az óvodai évektől kezdődően. Barátait elsősorban magyar nemzetiségűek köréből választja.

„Nem sok román ismerősöm van. Főleg magyar barátaim vannak. Úgy alakult ki. Mivel magyarok, könnyebben elbeszélgetsz velük.” [P04, reklámgrafika szakos, lány]

Példája megmutatja, hogy a nagyszülői hatás és az oktatás nyelve együttesen, erőteljesebben formálja az identitást és a kapcsolathálót, mint a szülői hatás. A megkérdezettek születésének idején, a nyolcvanas években, Romániában, a szülési szabadság három hónapig tartott. Ezért a szülők gyakran a

nagyszülökre bízták gyermekeiket. Az így kialakult szoros kötelék következtében a legtöbb interjúalany esetében erős nagyszülői hatás figyelhető meg, mely megjelenik a gyermekkori élményekben, a nyelvhez fűződő viszonyban és abban, hogy előszeretettel választottak magyar nyelvű képző helyeket már az óvodától kezdve. A következő idézetek illusztrálják az interjúalanyok nagyszülőkhöz való viszonyát, és az értékrend átadásának folyamatát. A megkérdezettek körében általános jelenségnek mondható az, hogy a szülők – a jobb érvényesülés reményében – a román, míg a nagyszülők a magyar nyelvű képzőhelyeket részesítették előnyben. Az anya gyors munkába állása, és a nagyszülők gondos nevelésének következtében a harmadik generáció számára a magyar nyelvű képzőhelyek és a magyar nyelv szeretete elsődleges fontosságúvá vált. Az első és harmadik generáció közötti értékrend átadás meghatározó az identitás formálódása szempontjából.

„A családunk az sajnos nem alakult jól. Megszülettem Váradon és szétmentek a szüleim. Kitétek nagymamához, falura. ... Én nagyon szerettem azt a falut. .... Rossz tapasztalat volt, hogy anyukám azt mondta mamának, adjon román óvodába. Egy évig jártam magyar óvodába. Öt éves koromtól román óvodába. Az rettenetes volt. Semmit nem értettem az égvilágon. Alig vártam mindig, hogy menjek haza. A családi fotókon is látszik, hogy öt éves koromtól úgy megkomolyodtam. ... Azután, hála Istennek, magyar óvodába jártam.” [P01, szociológia szakos, lány]⁷

„Nagyszüleimmel is nagyon sok időt töltöttem. Két évig náluk laktam, mert közelebb volt az iskolához. Nagyon közeli kapcsolatban vagyunk velük.” Az apa Nagyváradtól 100 km-re dolgozik. Az interjúalany családja mégsem költözött a családfő után: „Mert nagyszüleim váradiak, és Váradon vettünk lakást. Nálunk a családban mindenki egyetemet végzett. Akkoriban ritkán végeztek egyetemet. Elvárják, hogy mi is elérjünk egy bizonyos szintet, ezért legalább egy Várad méretű városban lakjunk, és azért, hogy a nagyszüleimet segítsük. Ez benne van a mindennapi életben. Szombat, vasárnap elmegyünk hozzájuk ebédelni,

⁷ Az első idézett narratív részlet kapcsán szeretnénk leszögezni, hogy hangfelvétel alapján készült a leírás, mely igyekezett a megfogalmazások és a helyi szóhasználat formáit is megőrizni. Ebből adódóan a szöveg helyesírása nem követi az akadémiai normákat. A saját gyűjtéstű adatfelvétel gépelt formája elektronikus verzióban lementve.

bevásárolunk nekik, vagy bármi másra szükségük van, akkor mi itt vagyunk nekik.” [P04, reklámgrafika szakos, lány]

„Anyukám bent dolgozott Váradon. Én meg addig jól elvoltam nagyszüleimnél. Ott is mentem óvodába, magyar óvodába. ... Ez anyukámnak a meglátásmódja. Amit úgy nagyjából kezdenek átvenni a romániai magyarok. Ez pedig az, hogyha Romániában, a román nyelv a hivatalos, akkor menjél román suliba, mert akkor jobban tudsz érvényesülni. Gyakorlatilag ezért került ő (a testvére) román óvodába.” [P07, szociológia szakos, fiú]

Az idézetekből kiderül, hogy a nagyszülői tekintély önmagában is meghatározó jelentőséggel bír. Olykor a szülő és a nagyszülő választása egyenrangú ellentétként jelenik meg. Viszont ahogy P04 esetében is megfigyelhető, az elsődleges értékhordozó a nagyszülő attitűdje. P07 esete példa arra, ahogy a nagyszülő értékrendjét elsajátító harmadik generációs tag, tovább adja ezt az értékrendet saját környezetében, testvére számára. Testvére esetében az anyai hatás vált dominánsabbá, így román tannyelvű intézményekbe járt. P07 értékrend közvetítő szerepének következtében húga is egyre többször látogat magyar közösségeket.

A fenti idézetek szemléltetik azt, ahogyan a magyarázó változónak tekintett élethelyzet, vagyis a szülő gyors munkába állási kényszere miatt a nagyszülő bevonása a nevelésbe, hogyan hat a függő változónak tekintett intézményválasztásra, ezen keresztül pedig az identitásra. A nagyszülők hatása az identitás formálódása szempontjából elhanyagolhatatlan. Ez összhangban van Will Herberg három lépcsős asszimilációs elméletével, mely szerint a harmadik generáció identitásában már asszimilálódik, vallásához azonban még ragaszkodik (Fitzpatrick 1987). A speciális élethelyzetnek köszönhetően az interjúalanyok esetében csökken a második és erősödik az első generáció hatása, mely fokozza a harmadik generáció identitásmegőrző szándékát.

P04-gyel szemben P08, aki szintén vegyes házasságban született, szívesen barátkozik románokkal és magyarokkal is. Esetében egyenlő mértékben érvényesül mindkét szülő hatása. Ő az egyetlen olyan megkérdezett aki, párhuzamosan megéli és összehangolja magyar és román identitását, kettős kötődése egyensúlyban van. Ez az iskolai pályafutásában is megjelenik, az állami egyetem politológia szakán végzett, mielőtt a Partiumi Keresztény Egyetemre

jelentkezett. Beszámolójából az is kiderül, hogy a különböző nyelvközösségek között egyfajta törésvonal húzódik.

„Vannak román oldalról is, magyar oldalról is barátaim. Ez annak köszönhető, hogy anyukám román és jól tudok románul, apukám magyar. ... Én nem hoztam össze a román barátaimat a magyar barátaimmal, mert nem tudták egymás nyelvét, és külön-külön jártam mindegyikkel.”
[P08, szociológia szakos, fiú]

A családi háttér és az iskola közege együttesen magyarázzák a függő változónak tekintett kapcsolatháló szerveződését. Hatásuk külön-külön is megfigyelhető, de a két változó együtt fejt ki a legerőteljesebb hatást. A magyar nyelvű oktatási intézmények informális kapcsolathálóin keresztül szerveződött közösségek meghatározóak lesznek a későbbi fejezetekben tárgyalandó közösségi identitással kapcsolatban.

Alapvetően a székely származású interjúalanyok határozottabban elzárkóznak a többségi nemzet tagjaitól, mint az önmagukat erdélyi magyarnak valló diákok. Ez az elzárkózás a multikulturális nagyvárosi miliőben, ahol az egyetem működik, jelentősen oldódik. A Nagyvárad környéki, román-magyar határ közeli, magyar falvakból illetve Nagyváradról származó diákok a legtolelőbbek a többségi nemzetiségűekkel szemben. Mivel maga az egyetem ebben a miliőben működik, a nagyvárad diákok gyakorolnak nagyobb hatást a székely diákokra. Egy székely interjúalany attitűdjében a következő változásokat eredményezte a Nagyváradon töltött négy év:

„Amikor eljöttem Váradra a mentalitásomon érződött, hogy székely vagyok, visszahúzódom voltam, és nem voltam olyan közlékeny, tele voltam előítéletekkel.” Most már a következőkképp vélekedik: „Annak ellenére, hogy én nem szeretem a román népet a román nemzetet, vannak nagyon jó román barátaim és le a kalappal előttük, sok magyar a nyomába sem érhetne.” [P15, reklámgrafika szakos, lány]

„Otthon nyugodtan szidtuk a románokat, mocskoltuk társaságban, de itt nem lehet, mert itt egy társaságban, tizből három román. Itt hiába jártatom a számat. Akkor az a közösség is kitagad, amibe most valamennyire belekerültem. Leszűkítjük a lehetőségeinket, hogyha nagyon elhatárolódunk a románokkal való kapcsolat felvétel lehetőségétől. Az

is biztos, hogy nekem nagyobb előítéleteim vannak egy románnal szemben, mint egy románnak velem szemben. Én úgy érzem.” [P12, szociológia szakos, lány]

A székely származású P12 kiemeli, hogy az egyetem közegében elfogadhatóbb attitűdöt tapasztalt otthoni környezeténél. Az utánkövetés során kiderült, ebben a környezetben ő maga is toleránsabbá vált. Ugyanakkor a Partiumi Keresztény Egyetem Kollégiumának magyar közössége szinte szigetként fogja közre a magyar diákokat. Ennek következtében erős csoportkohézió, szociális identitás, kapcsolati és társadalmi tőke alakul ki körükben. Ahol a következőképp élik meg identitásukat:

„Igen tartsuk meg a magyarságunkat, legyünk magyarok, de okosan legyünk azok. Ne is annyira zártan, mert az sem vezet sehova. Nem kell mindent megtartani, azt kell megtartani, ami jó. És igenis át kell venni azt, ami a másik nemzetben jó, mert van mit tanulni. És szerintem kevesebb azzal az ember, ha nem tanul a másik nemzettől.” [P03, szociológia szakos, fiú]

Azok, akik a román nyelvű felsőoktatás kínálatából választanak, feltételezhetően kevésbé tanúsítanak elszigetelődő magatartást, mint azok a diákok, akik a magyar nyelvű oktatás képzéseiből választanak. Kevésbé elszigetelődő hozzáállásuk miatt román nyelvű képzések köréből választottak, ahol a többségi nemzett tagjaival való gyakoribb interakciók révén ez az attitűd tovább gyengül. A személyes kapcsolatok mentén a két nemzet tagjai közelebb kerülnek egymáshoz. Ezzel szemben a Partiumi Keresztény Egyetemre járó diákok egy izolált magyar közösséget alkotnak, ahol kevésbé van alkalmuk a többségi nemzethez tartozó diákokat megismerni. Ez tovább fokozza az elszigetelődést és a magyar kapcsolatok keresését, annak ellenére, hogy hozzáállásuk elfogadó a többségi nemzet tagjai iránt. Ezen keresztül választ kapunk a kiindulópontként megfogalmazott kutatási kérdés, mely szerint az egyetem az identitás megőrzésében és ápolásában kulcsszerepet játszó intézmény. A magyar egyetem egy magyar beszélőközösséget egy román többségű közegben.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei sem tanúsítanak el-lenszenvet a románok iránt, azonban többségük nem tudná elképzelni, hogy

baráti vagy párkapcsolati viszonyt ápoljon a többségi nemzethez tartozókkal. Leginkább a magyarok társaságát keresik. Erőteljesebben elhatárolódnak a többségi nemzet tagjaitól, mint a Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjei. Ez mutatkozik meg abban is, hogy kizárólag a magyar rendezvényeket keresik. Két interjúalany ettől eltérő véleménnyel rendelkezik, ők úgy gondolják a nyelv gyakorlása miatt segítséget jelentene számukra a két nemzet közötti gyakoribb kommunikáció. Sajnálják, hogy nincs szoros kapcsolatuk a román diákokkal. Elmondásuk szerint nincs alkalmuk a többségi nemzet tagjait közelebről megismerni. Nem tudják, hol keressék a társaságukat, hiszen magyarok között szerveződik formális és informális életterük egyaránt.

„Nincsenek román barátaim. Szerintem a románok se nyitottak annyira, hogy egy magyarral barátkozzanak. Én nem vágyom a társaságukra, jól megvagyok a magyarokkal. Megtartjuk a három lépés távolságot. ... Azért szerettem meg ezt a várost, mert egy olyan baráti társaságra találtam, akik nagyon jók. Évfolyamtársak, csoporttársak. De furcsa, mert mind Szatmár környéki. Szólták is itt mondani az egyetemen, hogy a szatmáriak, azok csak egymás között barátkoznak. Furcsa mód mi is tízen vagyunk de, mind egymás közt barátkozunk. Tényleg a szatmáriak nagyon jól megértik egymást.”[B01, informatika szakos, lány]

„Összetartunk, és mindenhova együtt megyünk. Leginkább az albérlő társakkal vagyunk jóban. Mind szatmáriak és utána jönnek a csoporttársak.” [B03, informatika szakos, lány]

„Román barátaim sincsenek, sőt nem is szeretek barátkozni olyanokkal, akiknek román barátai vannak. Vagy ha barátkozom is vele, akkor nem megyek a barátaihoz. Nem szeretek így társaságban románokkal menni. Sőt csak magyar bulikba megyünk, ahol csak magyarok vannak.”[B04, angol szakos, lány]

„Nem tudok olyan jóba lenni azokkal, akik nem az én környékemről jöttek ide. Teljesen másképp fognak fel dolgokat. Teljesen más a felfogás, más az életvitel.” [B10, informatika szakos, fiú]

„Gyerekkoromban nem érzékeltem, hogy magyar vagyok, nem volt belőle problémám, jól éreztem magam, mindenki magyar volt körülöttem. ... Jó lenne, ha lennének román barátaim, mert jobban segítene felszabadulni, a kommunikációban. ... De nem vagyok egyáltalán kapcsolatban románokkal, nincsenek román ismerőseim. Most, hogy menjek oda? Nincs egy közös óra. Semmi. Nem tudunk beszélni. Az angol szakon vannak együtt csak a románok a magyarokkal. Nagyon ki van alakulva ez a magyar hálózat. Van ez a Kolozsvári Magyar Diákszövetség.” [B08, informatika szakos, fiú]

A lokális identitás a kapcsolathálóban is megjelenik. Míg a Partiumi Keresztény Egyetemen az anyanyelvi közösség az egyetem formális közegében, addig a multikulturális egyetemen a lokális identitás mentén szerveződő informális kapcsolatháló mentén alakul ki. Tehát az anyanyelvű felsőoktatás jellegéből adódóan közösségszervező erővel bír, míg a kolozsvári diákok egy sajátos informális mikroközösséget alkotnak. Mindkét diákcsoport elhatárolódik a többségi nemzet tagjaitól a barátságok és főként a párkapcsolatok terén. Életterüket elsősorban magyar közösségek jelentik. A Kolozsváron megkérdezett hallgatók esetében ez a változó tovább szűkül a lokalitás mentén, hiszen ők elsősorban a Szatmárnémeti környékéről származó magyar ajkú diákokkal barátkoznak. E tekintetben egyedül B08 jelent kivételt. Testvére példája láttán, aki román tannyelvű intézménybe járt, így román közösségben mozgott, ő is vágyik a többségi nemzetiségükkel kötött barátságokra, a nyelvgyakorlás miatt. Hozzáállása mégsem jelenik meg a gyakorlati életben, hiszen az attitűdnél erősebb magyarázó erővel bír a nemzeti hovatartozás, a nyelvismeret és a megszilárdult magyar közösségek összetartó ereje. A egyes házasságot döntően mindkét diákcsoport tagjai elutasítják:

„A múltkor láttam egy műsort, hogy egyre többen keverednek magyarok románokkal. Nem tartom jó ötletnek, úgy értem egy idő után el fognak veszni a magyarok.[...] Sose volt román barátom, sose nyitottam román fiúk felé.” [B01, informatika szakos, lány]

„Nem az ellentét miatt, de nem tudom elképzelni, hogy ha elveszek egy román valakit, az egyik gyerekem ortodox legyen. A szerelem

kifürkészhetetlen, de mivel nem nagyon ismerek románokat, így nem nagyon fenyeget a veszély.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

Mind az egyetemre érkező, mind a korábban áttelepült interjúalanyok a magyar kisebbségi közegben kialakult tartós barátságokról, erős kötődéssel bíró kapcsolathálóik kialakulásáról számolnak be. A költözéssel járó kapcsolati tőke elvesztését elsősorban az idő és az életkor befolyásolja. Minél fiatalabb korban történt a lakhelyváltoztatás, és minél több idő telt el azóta, annál inkább erősödik a magyarországi társadalmi tőke. A választott egyetem helyszínére együtt érkező közösségek pedig idővel felbomlanak az újjá alakuló kapcsolati hálóban.

A Magyarországra áttelepült interjúalanyok többsége magyar falvakból származik, ezért ők is elsősorban magyarokkal barátkoztak az eredeti lakóhelyükön. Ebben a társadalmi miliőben született *D11* és *D12* barátsága is, akik Székelyhídon ismerték meg egymást. Ugyanabba a nagyváradi középiskolába jártak és együtt érkeztek Debrecenbe. *D13* kivételével az interjúalanyok többsége Magyarországon nehezen pótolja hátrahagyott kapcsolatait. A társadalmi tőke hiánya jellemző rájuk. *D13* viszont már egyetemi éveinek kezdetén jelentős baráti körre tett szert, melynek következtében jól érzi magát a választott intézményben. A többiek ezzel szemben arról számolnak be, hogy a barátságok kialakulása tekintetében az otthoni magyar kapcsolatok a dominánsak, a többségi nemzettel alig-alig érintkeztek, csupán a hivatalos ügyek intézése során, hiszen magyar iskolákban, magyar közösségekben éltek életüket.

„Teljesen más jellegű, ez a barátság, mint egy otthoni barátság. Van, hogy általános iskolai barátság és még mindig sokkal mélyebben tudok vele beszélni, mint egy itteni barátnőmmel [...] Az egyetemi évek elején egy albérletben laktunk többekkel, mindenki erdélyi magyar volt. Egy társaságba jártunk, erdélyiek. Mondták is, hogy irigylük sokan milyen szoros ez a társaság. De ők is végeztek, kimentek külföldre dolgozni, ott maradtak.” [D14, biológia szakos, lány]

„Imádom itt lenni Debrecenben. Itt vannak az ismerősök, barátok, de ha a szüleim itt lennének, még jobb lenne. Így is nagyon jó, mert egy olyan

barátra találtam, aki olyan, mint az öcsém. A szülei úgy kezelnek, mint a saját fiúkat.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

Hasonlóan vélekednek azok a megkérdezettek, akik az egyetemi éveket megelőzően, családjukkal települtek át Magyarországra. D24 a mai napig erősen kötődik a szülőhelyén élő ismerőseihez. Olyan kapcsolatok szövődtek ott, melyek a család migrációja ellenére is megmaradtak. Ezek az erős kötéssel bíró kapcsolatok teremtik meg a határon túli magyarok számára az otthonosság érzését a hazai környezetben, elvesztésük pedig a gyökértelenség érzését a célországban. Ez valószínűleg abból ered, hogy a határon túli magyarok számára különösen fontosak a barátok. Ez összhangban van Hatos (2011a) eredményeivel, melyek szerint, a romániai fiatalok több időt töltenek a barátokkal, mint a magyarországi fiatalok. D25, aki fiatalon, kétévesen került Magyarországra családjával együtt, a szüleivel kapcsolatban említi a fenti folyamatot.

„Jó barátokat hagytunk ott. És ezek úgy hiányoznak” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„A mai napig nehéz, mert vannak baráti családok, ismerősök. Általában mind erdélyiek, akik Erdélyből jöttek át, de azért úgy nehéz, hogy maga a teljes család a rokonok azok nem ott vannak. Egy picit mintha ilyen létbizonytalanság lenne. Jobb az úgy, ha az ember ott van a család barátok között és bármikor számíthat rájuk. Nekünk már más tesómmal, mert nekünk itt alakult ki a baráti körünk. De hát ők felnőtt korban jöttek át. Úgyhogy nekik más.” [D25, orvosi, lány]

Az észtországi születésű D16 megszólalásából kiderül, hogy Észtországban, a kisebbségben élő oroszok és magyarok egyaránt elhatárolódnak a többségi nemzetet alkotó, észtektől. Ugyanez igaz a kárpátaljai, a szerbiai és az erdélyi származású interjúalanyokra is.

„Az észtek abszolút elzárkózóak voltak az oroszokkal szemben. Én orosz környezetben nőttem fel, és nem csodálkozom azon, hogy nem igazán tanulnak meg az oroszok, észtül. Hiszen nincsenek is észtkapcsolataik, meg barátságok nem szövődnek általában. Délután a gyerekek

szabadon kimehettek az udvarra, de az észtek és az oroszok mindig külön játszottak és én két szót nem váltottam észtt gyerekekkel.” [D16, magyar szakos, lány]

„Mi nem megyünk el egy szerb szórakozóhelyre, mert elmegyünk és akkor tuti verekedés lesz. Olyan nincs, hogy egy magyar fiú egy szerb szórakozó helyen megjelenik” [D15, biológia szakos, fiú]

A nagyváradi származású, D17 szintén kiemeli, hogy a többségi nemzetiségűekkel nem barátkozott *„oda vissza nem kerestük egymást” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]*. A többségi nemzettől való elhatárolódás a kisebbségi kapcsolathálók erősödését eredményezi. Így a kisebbségi tagok körében kölcsönös elfogadás és „mi” tudat alakul ki. Ez az elhatárolódás öszszességében a többségi nemzettel szemben a legerőteljesebb. Az interjúalanyok többsége nem vágyik román nemzetiségű barátokra. Úgy gondolják a nyelv az, ami a leginkább elválasztja őket a többségi nemzet tagjaitól. A fiúkra inkább az jellemző, hogy nem tudatosan, hanem a nyelvi különbségekből eredő élethelyzet miatt határolódnak el a románoktól. Ehhez hozzájárul az is, hogy nincs közös órájuk, vagy egy olyan közös fórum, ahol a két nemzet tagjai érintkezhetnének egymással. A Partiumi Keresztény Egyetemen pedig egy olyan közeg alakul ki, ahol az ország különböző helyeiről érkező diákok a gyakori interakciók révén hatással vannak egymás véleményére. Az első évesektől a végzősök felé haladva az a tendencia rajzolódik ki, hogy egyre inkább elfogadó és békés egymás mellett élést támogató vélemény alakul ki a diákok között.

V. 2. 2. Egyetemi „közeg”

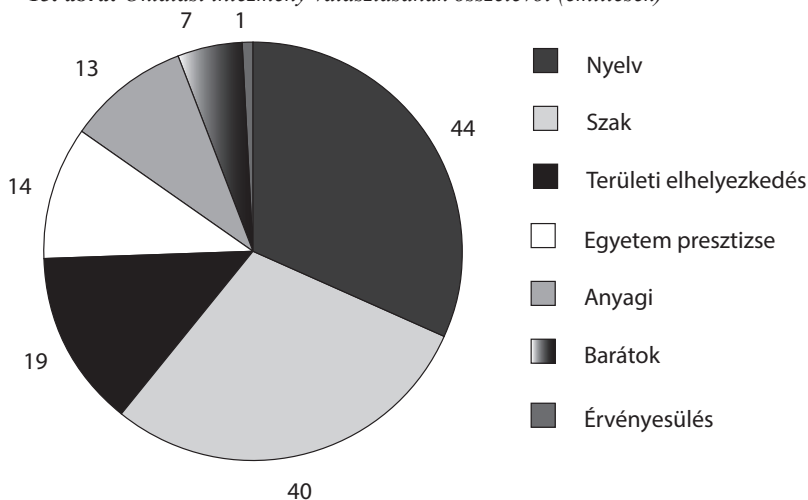
Az egyetemi „közeg” című fejezetben áttekintjük a diákok intézményválasztásának motivációit. Bemutatjuk, hogyan érzik magukat abban a mikrokozmoszban, amelyben élnek. Milyen az adott intézmény hangulata, légköre, a külföldi tanulmányutak népszerűsége illetve egyéni karrierre gyakorolt hatása? Milyen az anyanyelvű kisebbségi felsőoktatás közösség teremtő, egyéni és szociális identitásra gyakorolt hatása? Hogyan érvényesülnek a felzárkóztatás mechanizmusai az általunk vizsgált intézményekben, hogyan valósul

meg az esélyteremtés? A kisebbségi felsőoktatás milyen nyelvi problémákkal küzd a többségi környezetben? Megjelenik-e és ha igen, hogyan a hivatalos nyelv ebben a felsőoktatási szegmensben?

Az egyetemválasztással kapcsolatban a megkérdezettek körében az anyanyelven való továbbtanulás lehetősége bizonyult a legmeghatározóbb magyarázó változónak. Ezt követik az anyagiak és a lokális kötődés. Az egyetem megválasztásánál három válasz megjelölése esetén 44 említést kapott a nyelv fontossága, 40-et a szak, 19-et az intézmény területi elhelyezkedése, 14-et az egyetem presztízse, 13-at az anyagi okok, 7-et a barátok választása, és csupán egy említést az érvényesülés szempontja. A 13. ábrán bemutatjuk az említések fontosságának sorrendjét százalékos bontásban.

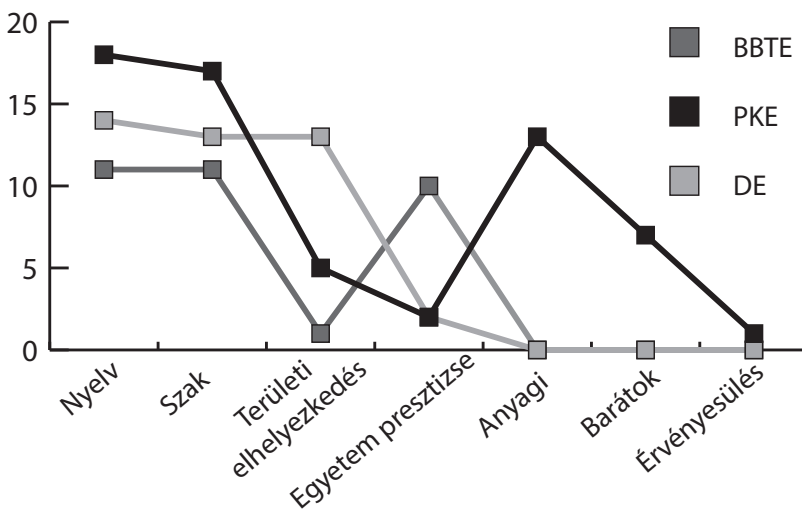
A háttérváltozók intézményválasztásra gyakorolt magyarázóereje a vizsgálat három helyszíne mentén történő bontás szerint következőképpen alakul: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tizenegy megkérdezett diákjának említései a nyelv (11 említés), a szak (11 említés) és az egyetem presztízse (10 említés) köré csoportosulnak. Mondhatni a válaszadók száz százalékosan az első három helyre tették a fenti változókat. A Partiumi Keresztény Egyetem huszonegy meginterjúvolt hallgatójának pedig a nyelv (18 említés), a szak (17 említés) és az anyagiak (13 említés) jelentik a legfontosabb választási szempontokat. Negyedik helyen áll a barátok ajánlása 7 említéssel. A Debreceni Egyetemet választó tizennégy interjúalany számára a nyelv (14 említés), a szak (13 említés) és az egyetem területi elhelyezkedése (13 említés) jelentik a döntő tényezőket.

13. ábra: Oktatási intézmény választásának összetevői (említések)

Összességében mindhárom intézmény diákjainak közös vonása az, hogy az oktatás nyelve és a szakmai érdeklődés határozzák meg továbbtanulási terveiket. A különbség az egyetem presztízisének, az anyagi lehetőségek és a területi elhelyezkedés szempontjainak fontossági sorrendjéből adódik. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanulóknak a többieknél meghatározóbb magyarázó erővel bír az egyetem presztízise, a Partiumi Keresztény Egyetem mellett döntők számára pedig az anyagi körülmények és az informális kapcsolatháló húzóereje. Itt fejtik ki hatásukat azok a vallásos közösségek, barátok és a vallásossághoz társuló egyéb tényezők, melyek a hátrányos helyzetből a felsőoktatási intézmények felé mozdítja a diákokat. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy ebben a körben a többi csoporthoz képest felülreprezentáltak a felekezeti középiskolákból érkező diákok. A Debreceni Egyetem diákjai számára, a többi csoport tagjainál fontosabb szempontot jelent az intézmény területi elhelyezkedése. Tehát a Babeş-Bolyai Tudományegyetem mellett azok döntenek, akiknek az egyetem presztízise fontos szempont jelent, a Partiumi Keresztény Egyetem mellett pedig azok, akiknek a választását jelentősen befolyásolja az anyagi helyzetük és hajlamosak barátaik választását követni. A Debreceni Egyetem úgy tűnik jól megközelíthető mind a Magyarországra költözött, mind az áthallgató diákok számára, hiszen körükben kiemelkedik a területi elhelyezkedés említéseinek száma (14. ábra).

14. ábra: Oktatási intézmény választásának oka intézmények szerinti bontásban (említések)

A kvalitatív elemzésből kiderül, hogy a Belső-Erdélyből érkező diákok számára a Partiumi Keresztény Egyetem, a kolozsvári intézménnyel szemben, a nagyobb távolság ellenére olcsóbban elérhető alternatívát jelent. Ebből a tényezőből ered az anyagi szempontok gyakori említése. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai a következőképpen nyilatkoznak választásukkal kapcsolatban.

*„Pszichológiát akartam tanulni, de pszichológia itt nem volt, csak az állami egyetemen. Ellenben az állami egyetemen román nyelvű. És ahhoz, hogy az ember jó pszichológus legyen és hozzá is értsen a szakmájához, ahhoz nagyon jól kell, beszélje azt a nyelvet. **Kolozsvárra anyagi okok miatt nem tudtam elmenni. Így maradt a Partiumi Keresztény Egyetem.**”* [P02, szociológia szakos, fiú]

*„**Anyagilag nem tehettem meg, hogy a Bolyait válasszam, hogy elköltözzek Kolozsvárra. Ott nem biztos, hogy bekerültem volna egy ösztöndíjas helyre. Fizessek 'kintlakást' vagy bentlakás. Fizessek tandíjat.**”* [P07, szociológia szakos, fiú]

*„**Mivel magyarok vagyunk ezért csakis az anyanyelvünkhöz kötődünk.** Ha román iskolába mentem volna, biztosan sok hiányosságom lett volna a magyar nyelvből. Szüleim mindig ragaszkodtak ahhoz, ha magyarul beszélünk, akkor magyar iskolába tanuljunk.”* [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

Az anyagi szempontok, a nyelv és a szakmai érdeklődés mellett az egyetemválasztást a lokális kötődés is meghatározza. P19 döntését az anyanyelvű képzés igénybevételének vágya, a lokális kötődés, az anyagi és a társadalmi tőke együttes hatása befolyásolta.

*„Nem tetszik a város (Kolozsvár), drágábbak a tandíjak. Ha nem jutok be tandíjmentes helyre, szüleim nem tudták volna fizetni. Drágább ott az élet. ... **Egyetem után szeretnék itt maradni Nagyváradon, és itt állást keresni. Itt szeretnék dolgozni Váradon. Ha Magyarországon végezném el képzést, lenne egy csomó procedúra az átfordítással.**”* [P16, szociológia szakos, lány]

„Fő oka az volt, hogy szeretem Váradot. Eléggé **ragaszkodom a városhoz**. Ide kerültem líceumba, és az után a négy év után már nem volt kedvem elmenni, pedig igazából a média szak érdekelt. Az itt nincs. Kolozsvárra kellett volna menjek vagy Csíkba. De anyagiak miatt sem akartam elmenni. Megvolt már a baráti társaság, ismerősök, kapcsolatok a Diákszervezetnél, nem vágytam el egy idegen városba, teljesen mindent előről kezdeni.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

Amennyiben az elhelyezkedéssel kapcsolatos félelmek erősebbek, mint az anyanyelven való továbbtanulás vágya, úgy az a szempont dönt, mely szerint az ország hivatalos nyelvén könnyebb érvényesülni. Ez a szempont elsősorban azok esetében jelenik meg, akiknél erősebb a lokális kötődés, mint a nemzeti identitás. Erőteljesebben kötődnek ahhoz a földrajzi közegehez, amelyben élnek, mint a magyarságukhoz. Az állami egyetem szociológia szakán tanuló P14 választását az elhelyezkedéssel kapcsolatos félelmek motiválták:

„Nyolc osztályt magyarul végeztem és kicsit meg voltam ijedve. Szerettem volna román nyelvű iskolába menni, hogy megtanuljam a román nyelvet. Nagyon megijesztettek, hogy **ha magyarul tanulok, nem lesz egy jó állásom egy jó szakmám**.” [P14, szociológia szakos, lány]

A fenti idézetekben az egyetemválasztással kapcsolatban kirajzolódó magyarázó változók szerint, az interjúalanyok legszívesebben az anyanyelvükön tanulnak tovább. Választásaikat meghatározza szüleik anyagi helyzete. Érzelmi téren pedig a földrajzi helyhez és a társadalmi mezőhöz való kötődés.

A Partiumi Keresztény Egyetemet választó diákok, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemtől a magasabb albérleti díjak, és tandíjkiadások miatt tartózkodnak. A román és a magyar tannyelvű képzőhelyek közti választást az anyanyelvű képzés és a jobb érdekérvényesítés dilemmája dönti el. A magyarországi intézményektől szintén a költségek és a lokális kötődés tartja vissza az interjúalanyokat. Ahogy P16 megfogalmazza, a romániai munkavállalás érdekében a magyarországi diplomaszerezést követően román nyelven kell különbözeti vizsgát tenniük a hazatérni vágyóknak. Ezért a továbbtanulás helyszínét a jövő terveikhez igazítják a megkérdezettek. A felsőoktatási intézmény választását tehát az anyagi lehetőségek és a földrajzi környezethez való kötődés befolyásolja. Az anyanyelvükön tanulni vágyó,

hátrányos helyzetű és erős lokális identitású diákoknak kiváló továbbtanulási lehetőségük kínálkozik a Partiumi Keresztény Egyetemen. Hozzájuk hasonlóan, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjait is elsősorban az anyanyelven való továbbtanulás lehetősége motiválta, a szakok és az intézmény megválasztásában. Mivel az itt tanuló megkérdezettek nem tekinthetően hátrányos helyzetűeknek, ezért többségük a magyarországi továbbtanulás lehetőségén is elgondolkozhatott.

*„A mi osztályunkból is sokan kimentek. A jobb tanulók inkább itt maradtak, mert itt jobb az egyetemnek a színvonala. **Kolozsváron nagyon jó az egyetem, híres. Nagyon jó tanáraink vannak.** ... Felmerült nálunk is, de én nagyon ragaszkodó típus vagyok. Most is azon vagyok, hogy mikor megyünk már vissza (Szatmárnémetibe). Az is közrejátszott, hogy akkor három éve már B01-gyel jártunk, össze akartunk házasodni. Ő Kolozsvárra akart jönni, és nekem sem kívánta semelyik porcikám, hogy Magyarországra menjek. Szüleim azt mondták, hogy próbáljam meg. Anyukámnak az elképzelése az, hogy én sokkal boldogabb lennék, ha Magyarországon lennék, pedig **én meg vagyok győződve róla, hogy én jól vagyok itt, ahol vagyok. Itt van rám szükség.**” [B02, fizika-informatika szakos, fiú]*

„Sok osztálytársam ment Magyarországra egyetemre. Akkor szóba került, és átgondoltuk. Főleg pénzügyi okok miatt nem mentem. Tandíjat kellett volna fizetni és a szállás is drágább lett volna. Főleg, hogy itt van a húgom, és ha az egyik elment volna biztos, hogy a másik is szeretett volna. És azt nem bírták volna anyagilag a szüleink.” [B03, informatika szakos, lány]

A diákok többsége elsősorban anyagi okok és a képzés színvonala miatt választotta a magyarországi képzőhelyekkel a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű szakjait. Amíg B02 nem is vágyódik Magyarországra, jól érzi magát szülőhelyén, addig B03 és B04 testvérpár elsősorban az anyagi okok miatt döntött romániai anyanyelvű felsőoktatás mellett. Ők Magyarországra vágnak, és az utánkövetés idején már Magyarországon is laknak. B05 beadta a felvételi papírjait egy magyarországi egyetemre, azonban a felvételi ideje egybeesett az érettségivel, ezért nem tudott megjelenni

a felvételin. *BII* sikeresen bejutott a Debreceni Egyetem, programozó matematika szakjára. Ő maga sem tudja miért döntött inkább a Babeş-Bolyai Tudományegyetem mellett. Tehát a Kolozsváron tanuló diákok esetében lehetséges alternatívaként felmerült a magyarországi továbbtanulás, viszont a szülőhely található anyanyelvű képzés mellett döntöttek. A következő idézetekben a magyarországi felsőoktatásban tanuló interjúalanyok indítatásait láthatjuk. A fenti narratívákhoz képest kevésbé játszik meghatározó szerepet a tudatos döntés, a határozott mérlegelés. Az első két idézetben a körülmények mentén való sodródás és a szülők biztatása eredményezi a választást.

„Lényegében az döntött, hogy hamarabb volt itt (Debrecenben) a felvételi, és ide bejutottam. Utána már nem is mentem el romániai egyetemekre felvételizni. Meg voltam elégedve, hogy itt sikerült. A szüleim szorgalmazták, hogy próbáljam meg. Bennem nem volt annyira tudatos, hogy ide szeretnék jönni mindenképp.” [D11, informatika szakos, fiú]

„Ide kerültem Debrecenbe mondhatom, hogy véletlenül, mert Kolozsvárra akartam menni, mindig is. Csak felvetette anyja, hogy mehetek Debrecenbe is és akkor inkább ide jöttem. Jobban vonzott, mint Kolozsvár. Mert ugye azelőtt én még nem jártam Magyarországon és már csak azért is. Meg utánanéztem az interneten és úgy találtam a Debreceni Egyetem viszonylag jó. Színvonalas így országos szinten. Amikor említette anyja, felcsillant a lehetőség, hogy le is telepedhetek én itt. Csak jobban meg lehet itt élni, mint otthon. Jobbak a feltételek, a kereseti lehetőségek.” [D12, biológia szakos, fiú]

Az interjúalanyok egy része arról számol be, hogy a szülők befolyása is közrejátszott magyarországi intézményválasztásukban. Ez kifejezi azt, hogy a családi háttér ebből a szempontból is meghatározó jelentőséggel bír, akár a motivációt, akár az anyagi lehetőségeket tekintve. Debrecen előnyös földrajzi elhelyezkedésének, az intézményválasztást meghatározó magyarázó ereje jelenik meg a következő narratívában. *D13* Marosvásárhelyen szeretett volna továbbtanulni. Szülei azonban anyagi megfontolások miatt, a lakóhelyüktől egyenlő távolságra lévő nagyváradi és debreceni képzőhelyek alternatíváját kínálták fel számára.

„Hozzánk Nagyvárad is és Debrecen is 60 km-re van, ezért választottam inkább Debrecent. ...Szüleim azért nem örültek, mert tudták, hogyha kijövök, és itt megtetszik, akkor itt maradok. És már a nyolcadik hónap után megtetszett. ...Amikor szeptemberbe el kellett költöznöm, azt nagyon nehezen éltem meg. De ma már azt mondom életem legjobb döntése volt, hogy itt vagyok Debrecenben. Mint szakot nagyon szerettem, és a csoporttársaimmal nagyon jól megvagyok.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

Azok a diákok, akik középiskolás éveiket Magyarországon töltötték, már nem választhattak a határon túli egyetemek köréből, hiszen a környező országok nem fogadták el a magyarországi képzőhelyeken kiállított érettségi bizonyítványt. Emiatt a magyarországi oktatásban való részvétel, a végleges migráció egyirányú utcájának tekinthető.

„Mivel román állampolgár voltam nem kaphattam kollégiumot. Mivel itt érettségiztem a románoknak járó támogatást sem kaphattam. ... Ezzel az érettségivel ott nem felvételizhettem volna. Ott is érettségizni kellett volna. Ottani érettségivel lehet idejönni, de ittenivel oda már nem. Különben visszamentem volna Marosvásárhelyre, orvosira.” [D14, biológia szakos, lány]

„Szlovákiába csak nagyon bonyolultan lett volna lehetséges továbbtanulni, mert ott nem fogadták el az érettségit. Egyértelmű volt, hogy Magyarországra.” [D18, informatika szakos, fiú]

Ez utóbbi csoport tagjai magyar anyanyelvű környezetből választottak magyar tannyelvű intézményt, így a fenti kérdések és dilemmák esetükben nem állnak fenn. Legyen szó akár a közép akár a felsőoktatás éveiről, legtöbb Magyarországon tanuló interjúalany narratívájában megjelenik a letelepedés vágya vagy annak a lehetősége, így esetükben az oktatási mobilitás csatornáján keresztül történő migrációról beszélhetünk. Ez a tendencia az Európai Unió mobilitást elősegítő politikájának hatása miatt már a rendszerváltást követő első években megjelent, azóta fokozatosan erősödik.

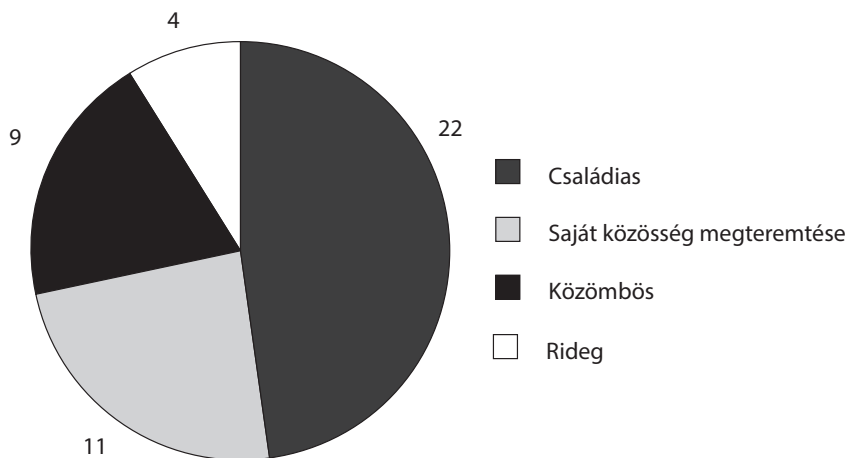

Igaz ugyan, hogy a 2011-es kolozsvári vizsgálat szerint a kisebbségi magyarok anyanyelvű iskolaválasztása automatikus. Viszont mind az általunk megkérdezett alanyok mind a kutatók által ismertetett „Karcsi és Ági” portré arra utal, hogy az oktatás nyelve nagyon is átgondolt. Az anyanyelven való könnyebb eligazodás az egyik oldalon, a későbbi munka-erőpiaci esélyek és érvényesülés lehetősége a másik oldalon, mely a román nyelvű oktatás mellett teszi le a voksot. Ez megjelenik interjúalanyaink narratíváiban és a fenti kutatás „Karcsi és Ági” portréjában is, ahol a gyermek ebből a megfontolásból került román nyelvű oktatási környezetbe (*Brubaker et al. 2011*). Az interjúalanyok felsőoktatásának választásaiban megjelenik az a fajta individuális szabadság, melyet Baumeister és Muraven (*1996*) az egyéni érdek családi és kollektív érdek fölé helyezéseként jellemez. A kollektív érdek az lenne, hogyha az egyének a közösség életben maradásának érdekében anyanyelvükön tanulnának, a családi érdek pedig az, hogyha a szülők közelében. Az egyéni érdekek a nyelvhasználat szeretete, a közösségben való otthonos eligazodás és az egyéni érdekérvényesülés szempontjai köré csoportosulnak. Baumeister megállapításához híven saját megkérdezettjeink is az egyéni érdekek dimenziói mentén érvelnek és magyarázzák választásukat. Azért tanulnak magyarul, mert mind a nyelvi, mind a mikrotársadalmi mezőben könnyebben elboldogulnak. Azért fontolgatják a román nyelvű felsőoktatást, mert megkönnyíti a későbbi érvényesülést. Azért mennek Magyarországra tanulni, mert így mindkét érvet összekapcsolhatják, vagyis anyanyelvükön érvényesülhetnek. Vagyis szempontjaik az egyéni érdek által vezéreltek.

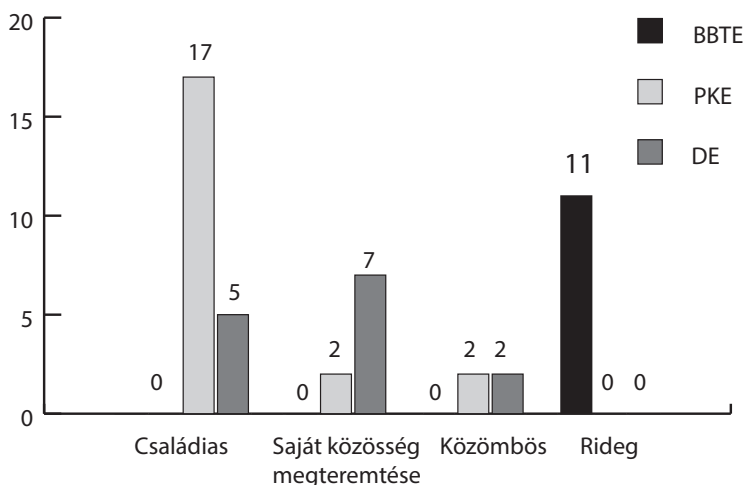
Vajon elégedettek-e a választásukkal és hogyan érzik magukat a diákok a választott intézményben? Mely háttértényezők befolyásolják az intézménnyel kapcsolatos elégedettséget? Az összesített adatok szerint (*15. ábra*) a hallgatók zöme jól érzi magát az egyetem falain belül. 22 fő családias hangulatra talált, további 11 fő, akik a kolozsvári megkérdezettek közül áll, pedig saját mikroközösségükön belül teremtik meg ezt a családias légkört. A legritkábban a közömbös (*9 fő*) és a rideg (*4 fő*) hangulatot említették a diákok. A részletesebb bontást tekintve, megtudhatjuk, hogy hogyan néz ki az interjúalanyok véleménye intézményenként (*16. ábra*). A Kolozsváron tanuló diákok egyöntetűen azon a véleményen vannak, hogy saját mikroközösségükben érzik magukat otthonosan (*11 fő*), a Nagyváradon tanuló hallgatók leggyakrabban a családias hangulatot emelték ki (*17 fő*), a közömbös

és a rideg hangulatot csupán 2-2 fő említette közülük. A Debrecenben megkérdezettek pedig, igaz hogy nagy szórással, a közömbös (7 fő), majd a családias (5 fő) végül a rideg jelzőt ketten használták. Az interjúk kvalitatív elemzése során részletes és árnyalat képet kapunk arról, hogy hogyan reflektálnak az intézmény hangulatára a hallgatók.

15. ábra: Az egyetem légköre diákszemmel (fő)

16. ábra: Az egyetem légköre intézmények szerint (fő)

A kvalitatív tartalomelemzés segítségével, következő interjúidézetek által bemutatjuk, hogy milyen a Partiumi Keresztény Egyetem hangulata a diákok

szemszögéből. Ez a függő változó a tanárokkal való kapcsolat változójával szoros összefüggést mutat, hiszen a pedagógusok aktív részesei egy oktatási intézmény hangulatának kialakításának. Ezért az interjúalanyok gyakran reflektálnak tanáraikra is e téma kapcsán.

„Nagyon családias a hangulat. Én nagyon jól érzem itt magam. Ha még egyszer kellene egyetemet választanom, akkor lehet, hogy startból a Partiumot választanám. Annak ellenére, hogy ez egy kényszerválasztás volt, nagyon jól érzem magam. Én tökéletesen meg vagyok elégedve vele. A légkörrel és a tanárokkal is. A tanárokkal talán jobban, mint a légkörrel.” [P02, szociológia szakos, fiú]

„Az itteni emberekkel nagyon pozitív tapasztalataim vannak. ... Itt nincs olyan, hogy valaki elsőéves és cikizni kell, vagy, hogy valakit utálni kell. ... Azt látom, hogy itt egy kicsit nyitottabbak az emberek és kevésbé előítéletesek, mint ahonnan jöttem.” [P12, szociológia szakos, lány]

„Megtalálsz mindenféle embertípust. Ha komoly dolgokról akarsz beszélni, akkor is megtalálsz két-három embert, akihez átmenj. Elmentek valahova egy üdítőt meginni. Ha el akarsz menni bulizni, ahhoz is találatsz. Ha egyszerűen városba menni ahhoz is. Változatos a közösség, meg kell ismerni mindenkit” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

P12 a megkérdezés idején első éves hallgató, nagyfokú nyitottsággal és befogadó készséggel találkozik a magyar egyetemen. A Partiumi Keresztény Egyetem hallgatója kevésbé tapasztal bármilyen típusú előítéletet, mint tömb-magyar lakóhelyén. P19 a sokszínű közösségre hívja fel a figyelmet. Arról számol be, hogy senki sem érezheti magát egyedül a változatos egyetemi közegben. A jó hangulatú légkör az otthonosság érzésben teljesedik ki, ami a hátrányos helyzet leküzdésének egyik fontos faktora. A következő interjúrészlet szemlélteti az otthon biztonságát nyújtó kollégiumi hangulatot:

„Itt vagyok igazán otthon. Itt olyan mintha egy nagyobb fajta családban lakték. Ha nincs egy szelet kenyérem, van akitől kérjek. Ha éhes vagyok, akkor megetetnek. Ez ugyanígy megy fordítva is. Itt nagyon jó.

Itt közösség van, tényleg azt tudom mondani. S szeretem.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

„Úgy érzem, sok mindenről lemaradok. Akik itt vannak a kollégiumban, azok tudnak mindent. De itt vannak a hirdetőtáblák, ha az ember elég szemfüles, akkor aktívan is tud élni.” [P15, reklámgrafika szakos, lány]

A közösségteremtés elsődleges színtere a kollégium, az albérletben lakó P15 úgy érzi, hogy tennie kell azért, hogy időben értesüljön a különböző rendezvényekről. A beszámolókból az derül ki, hogy főként a kollégiumban lakó diákok érzik otthonosan magukat az egyetem közösségében. Szoros kapcsolatháló, erős csoportkohézió alakul ki közöttük, mely a szociális identitás meglétének és ápolásának egyik fontos színtere. A város különböző helyein lakó interjúalanyok vagy kimaradnak ebből, vagy tenniük kell azért, hogy a közösség aktív részeseivé váljanak.

A közösségteremtés következő színtere a Nagyváradi Diákszövetség. A városi magyar diákszövetség berkein belül tevékenykedő hallgatók egy csoportta kovácsolódnak. Mivel a város magyar diákjai elsősorban a Partiumi Keresztény Egyetemen találhatóak, ezért mind a városi, mind az egyetemi diákszövetségnek elsődleges célcsoportját a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói jelentik. Ennek eredményeképpen a két diákszövetség közötti viszonyt a hallgatókért folyó verseny jellemzi. Mindkét diákszövetség különböző rendezvényeket, gólyabálokat és gólyatáborokat szervez a hallgatók számára. Így azok egy rendkívül színes spektrumú programkínálatból választhatnak. A programok mellett munkalehetőségeket is kínálnak, ami főként a hátrányos helyzetű diákok számára jelenthet fontos pénzkereseti forrást:

„A másik előnye a Nagyváradi Magyar Diákszövetségnek, hogy vannak diákmunkák. Például szórólapozás, amiből meg lehet szerezni bizonyos kis zsebpénzt.” [P10, turisztika szakos, fiú]

A megkérdezettek közül egy diák a Nagyváradi Állami Egyetemen tanul. Azért kerülhetett be a mintába, mert a Nagyváradi Magyar Diákszövetség rendezvényein keresztül kialakult diákközösség tagja. A vele készített interjúból arra következtethetünk, hogy az állami egyetemen tanuló diákok egyfajta

szociális identitásvesztéssel rendelkeznek. Nem tartoznak egy erős kohézióval bíró csoporthoz, vagy ha tartozni akarnak, akkor azt nem az oktatási intézményekben keresik.

„Ahogy látom összetartóbbak a Partiumon. A román egyetemen úgy barátkoznak, hogy kettesével, hármásával, négyesével maximum. Nincsen ilyen csapat, hogy legyenek benne tízen.” [P14, szociológia szakos, lány]

A Partiumi Keresztény Egyetem közösségteremtő funkcióval bír a leendő magyar értelmiség körében, melyen keresztül az hozzájárul az ott tanulók szociális identitásának erősítéséhez. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen az egyetemi légkört meghatározza a párhuzamos tannyelvű képzés. Így a hallgatói közösségek önszerveződőek. A megkérdezettek esetében a közösségszerveződés színterei elsősorban az albérletek, nem az egyetem, vagy a kollégium.

„Csak azok mennek kollégiumba, akiknek tényleg semmilyen más lehetőségük nincs, mert annyira drága a kint lakás. De nagyon-nagyon rossz a helyzet, mert nagyon lerobbantak a kollégiumok. ... Két szobás lakásban lakunk, négy lány. Két-két lány egy szobában. Nekem mondjuk, nagyon tetszik. ... Hiányzik a család, de megvan egy olyan baráti társaság Kolozsváron, hogy elég háromhetente hazamenni.” [B01, informatika szakos, lány]

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem kollégiuma teljesen más jellegű, mint a Partiumi Keresztény Egyetemé, ezért a diákok körében előnyt élveznek az albérletek. Nem tekinthetőek olyan mértékben hátrányos helyzetűeknek, mint a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói, ezért könnyebben meg is engedhetik ezt maguknak. A szociális identitás nem intézményen belül, hanem az informális csatornákon keresztül kialakult közösségekben szerveződik. Mindkét egyetemen diákjaira az a jellemző, hogy a magyar tannyelvű egyetemen belül valamilyen formában megteremtik azt a sajátos magyar közeget, amelyen keresztül megélhetik és tovább erősíthetik identitásukat. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjaival szemben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói nem utalnak a tanárokkal való közvetlen kapcsolatra. Mivel az ide

érkező diákok nem tekinthetőek hátrányos helyzetűeknek, ezért vélhetően a tanári közvetlen segítségnyújtást sem igénylik olyan mértékben. A terepen történő résztvevő megfigyelés során, az egyik órán tett látogatás alkalmával, módunkban állt a tanár rejtett tantervhez kapcsolódó üzeneteit is megfigyelni. Ez az informális üzenet összhangban volt a diákok véleményével, mely szerint Románia gazdasága fejlődik. Ez a vélemény az optimista jövőkép kialakítását, a leendő értelmiség otthonmaradását segíti. Ez az optimista jövőkép megjelenik a diákok véleményében is. Egyikük így fogalmaz:

„A technikai újdonságok hamarabb megjelentek Magyarországon. Én úgy veszem észre, hogy Románia felzárózik. Meg vagyok a román állammal elégedve. ... Minden kéznél van ahhoz, hogy Románia fejlődésnek lendüljön. Tíz év múlva Románia fejlettebb lesz, mint mondjuk Magyarország.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

A következőkben bemutatjuk azt, hogy hogyan érzik magukat a külföldi lakhellyel rendelkező diákok a Debreceni Egyetemen, és hogyan jellemzik annak légkörét.

„Itt is nagyon jó és otthon is nagyon jó, talán összességében egy picit jobb otthon. De vizsgaidőszakban egy hónapot voltam otthon és már nem találtam a helyem, megszoktam a csoporttársaimat nap, mint nap, nagyon hiányoztak. Itt van P, barátom, olyanok vagyunk, mint a testvérek.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

„Nagyon szerettem azt a képzési formát, ami ott volt, Tartuban. Kiscsoportos képzés, a tanárok nagyon közvetlen, jó viszonyt alakítottak ki a diákokkal. Szenzációs tanáraink voltak. És sok meghívott tanárunk volt Moszkvából, Pétervárról. Debrecenben nem éreztem ennyire jónak, ha már így összehasonlítom a kettőt. Ott megvolt az a kis közösség, az a műhelymunka, és a műhely szellem, hogy együtt munkálkodunk, azért hogy több ismeret szerezzünk, és ez örömet okoz. Sok közös rendezvény volt. Meglátogattuk például a magyar lektort és leültünk vele teázni, beszélgetni. És közben persze szó esett irodalomról. Kölcsonadta a könyveket. Ezt a légkört nem lehetett visszaadni. Itt meg

ugye más, nagy évfolyamok és eléggé személytelenné vált az oktatás.”
[D16, magyar szakos, lány]

„Itt mi a román lányok voltunk. Voltunk vagy tízen, mi egy külön kaszt voltunk. A többiek főleg székelyek voltak, nekem nagyváradi, nagyvárosi lányként, nehéz volt velük is kapcsolatba kerülni.”[D17, könyvtári informatika szakos, lány]

„A gimnázium sokkal védettebb volt, egyházi szárnyak alatt. Az egyetem évek alatt sokkal jobban kijött, hogy én határon túli vagyok. A mosztani identitásom sokkal jobban kialakult az egyetemen, sokkal több ütközés volt.” [D18, informatika szakos, fiú]

A fenti interjúrészletek az mutatják, hogy a magyarországi képzőhelyeken nem érzik olyan jól magukat a diákok, mint a hazai egyetemek magyar közösségeikben. Egyfajta társadalmi tőke és szociális identitásvesztés jellemzi őket. A szerbiai származású *D15* úgy látja, annak ellenére, hogy egy budapesti egyetemről átjelentkezett a debrecenibe, a tömegoktatás közösségromboló erejével találkozik. *D16* kiemeli a Tartu-i Egyetemen folyó műhelymunkát és jó közösségi hangulatot, melyet szintén nem talált meg a nagy létszámú hallgatót oktató egyetemen. *D17* számára sérelmet jelentett az, hogy az egyik tanár románnak tartotta, illetve az hogy a vele nem teljesen azonos identitású és kultúrájú székely lányokkal sorolták egy csoportba. *D18* esetében megmutatkozik az, hogy a magyarországi felekezeti középiskolában nem érezte magát különállónak, míg az egyetem közegében, hovatartozásával kapcsolatos konfrontációk során erősödött identitástudata. *D12* és *D13* viszont megtalálták helyüket választott felsőoktatási intézményükben, ahol jól érzik magukat.

A felsőoktatásba való bekapcsolódást megelőzően Magyarországra költözött interjúalanyok áttelepülésében jelentős motivációs erőt jelentett a magyar nyelvű oktatásban való részvétel szándéka. Áttelepülésük miatt lehetőségük volt tanulmányaikat megelőzően beilleszkedni az egyetem társadalmi közegébe. Ez megmutatkozik abban is, hogy az előző csoportnál nagyobb arányban nyilatkoznak pozitívan az intézmény hangulatáról.

„Nagy váltás volt a gimi után. Sok minden másképp működött, de jól éreztem magam. Azt hogy erdélyi magyar vagyok teljesen pozitívan éltem meg. Abszolút pluszként számították az emberek. Pozitívan könyvelik el. Hamar megszoktam az új környezetet, az új dolgokat.” [D23, magyar szakos, lány]

„Angolon nagyon jó kis csapat van tényleg. Összetartó kis csapat és ez hiányozni fog. ... Imádom, legjobb hely. Azt tanulom, ami érdekel. ... Érdekes embereket ismertem meg, rengeteget tanultam rengeteget fejlődtem. Sokkal nyíltabb lettem, mint azelőtt. ... Nem csak a közösség jó, hanem amit adnak az is.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

A már Magyarországon lakó diákok arról számolnak be, hogy jól érzik magukat a választott felsőoktatási intézményben. A D24 azért is örül az áttelepülésnek, mert hazai környezetben nem lett volna lehetősége egy ilyen színvonalas egyetemen angolt és néderlandisztikát tanulni. Az interjúalanyok kiemelik az oktatás jó színvonalát, a tanárok szakmai felkészültségét és a jó egyetemi hangulatot. A Magyarországon lakók összességében jobban érzik magukat az egyetemen, míg a tanulmányi céllal érkezők az egyetem berkein belül szembesülnek a hátrahagyott kapcsolati tőke elvesztésével és hiányával. Rezignált hangnemben emlékeznek vissza otthoni barátságaira.

Azoknak a hallgatóknak is lehetőségük van egy-egy szemesztert az anyaország valamelyik egyetemén hallgatni, akik szülőföldjükön tanulnak. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai az adatfelvétel idején nem vehettek részt az Erasmus ösztöndíj programokban az intézmény akkreditációs problémái miatt. Így a Balassi Intézet által szervezett ösztöndíjprogramokra jelentkezhetek. Ezen keresztül a budapesti, a debreceni és a szegedi egyetemekre juthattak el. A Balassi Intézeten által felkínált ösztöndíj összege havi 41 400 Forint, ami mellé kollégiumi férőhelyet is kaptak a diákok. Ez a szakmai fejlődés mellett anyagi fellendülést is jelentett számukra. A hallgatók a magyarországi egyetemen bármilyen kurzust látogathattak. Továbbá lehetőségük volt potenciális migrációjuk elsődleges célországát megtekinteni. A hallgatói mobilitás mellett az oktatói mobilitás is jelen van, hiszen a magyarországi egyetemekről számos vendégtanár tanít a Partiumi Keresztény Egyetemen. Így a magyarországi alapítású és finanszírozású egyetemre, anyagi és tudástőke konvertálódik át a magyarországi képzőhelyekről. Az interjúalanyok véleménye megegyezik abban, hogy a magyarországi egyetemek felszereltebbek, mind

a tárgyi feltételeket, mind a könyvtárállományt illetően. A képzést színvonalasnak tartják, viszont hiányolják az otthon megszokott családi légkört. A következő interjúidézetek az ezzel kapcsolatos reflexiókat mutatják be:

„Már másodjára vagyok itt, Debrecenben, a hittudományin. Voltam egy hónapot februárban, és most két és fél hónapot nyertem. Az államvizsga dolgozat miatt jöttem, hogy azt megírjam. Könyvtár. Meg hogy vezessék, két vezető tanár van, egy ott egy itt.” [P11, turisztika, teológia-szociális munka szakos, fiú]

„Az egyetem, ami nagyon tetszett, a felszereltsége összehasonlítva az ittenivel. Látszik, hogy nem úgy lett az egész épület kialakítva, mint itt, hogy kaptak valahova egy épületet, beköltöztek, és akkor legyen egyetem, és csináljuk valahogy, ahogy megy. Látszik, hogy az tényleg egy egyetemnek lett építve. És más a légkör is kicsit. Meg főleg a felszereltség. Minden teremben projektor, nagyobb a könyvtár. Szerintem ez szükséges a diákoknak, egész más oda járni. De nagy közösség nem volt kialakulva. Állandóan cserélődtek az emberek. ... Főként azért mentem ki, mert kellett anyag a szakdolgozathoz, teológiából.”[P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

„Megtudtam, ha megnyerem még ösztöndíjat is kapok. Havi 40 000 Forint, a Balassi Intézettől. Így aminek nagyon tudok örülni, hogy 'anyumék' nem kell, hogy pénzt küldjenek nekem semmilyen formában. Nekem elég, ahogy én élek. Keveset eszek. Nem költekezek pluszba.” *Visszont „ott nincs ilyen élet, mint itt. Senki nem ismer senkit kivéve a kisebb közösségeket.”*[P20, reklámgrafika szakos, fiú]

A narratívák, melyek az interjúalanyok szó szerinti idézetei, arra utalnak, hogy az anyaország egyetemein nem találják meg az otthon megszokott közösségi légkört, viszont az oktatás színvonalát magasabbnak, az eszközökkel valló ellátottságot jobbnak tartják a külhoni kisebbségi egyetemnél. P11 számára a szakdolgozatírásban jelent segítséget, P19 kiemeli a tárgyi feltételekben megjelenő különbségeket, P20 pedig az anyagi fellendülést. A diákok tapasztalatait az oktatók is igyekeznek integrálni a képzésekbe, ami kedvezően hat az anyanyelvű intézményre:

„Most már kialakult egy munkastílusom. Főként a gyermekillusztrációkat szeretem. Népmesés stílusban dolgozom. Budapesten a részképzésen alakult ki. ... Az oktatás jobban tetszett. Az oktatás színvonala nagyon tetszett és voltak olyan tanárok, akik pozitívan álltak hozzánk. ... **Mi elmondunk ezt a különbséget az itteni tanárainknak és most próbálják ők is behozni ezeket. Kezdenek kiállításokat szervezni a diákok munkáiból.**” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

A megkérdezettek számára a magyarországi tanulmányutak elsődleges célja a könyvtárak felkeresése és a szakdolgozatírás. A hallgatók kiemelik a magyarországi képzés és felszereltség színvonalát. A különböző ösztöndíj programok által azok a diákok is bekapcsolódhatnak a magyarországi képzésekbe, akik anyagi helyzetük, vagy lokális kötődésük miatt a romániai anyanyelvű felsőoktatás diákjai.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem az adatfelvétel idején akkreditált felsőoktatási intézmény, ezért diákjai részt vehettek az európai csereprogramokban. A megkérdezettek közül ketten Csehországba, ketten pedig Magyarországra utaztak a tanulmányi ösztöndíj keretében. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjaival szemben, nem tartják színvonalasabbnak a magyarországi képzést, az egyetemeket hasonló színvonalon értékelik.

„Ez egy Európai Unió ösztöndíj, Erasmus. Az egyetemen meghirdették, és átlag szerint döntenek el, hogy ki megy és ki nem. ... Tetszik az egyetem, hasonlít a miénkhez. Érződik rajta, hogy ugyanolyan színvonalú. Ami nem tetszik nekem benne, hogy itt szétszórva vannak az emberek. Nálunk otthon csoportokban vagyunk. És azért megvan annak a hangulata, ha ugyanazokkal az emberekkel jársz órára. Szerintem ott jöttünk mi össze. ... Az elején volt olyan, hogy álltam az ablakban és néztem kifelé, és azon gondolkodtam, hogy bennem most annyi erő van, hogy gyalog hazamennék. Annyira honvágyam volt és annyira hiányzott minden.” [B01, informatika szakos, lány]

B03 így emlékszik vissza pécsi ösztöndíjára: „Konkrétan rossz élményem nem volt, csak nem éreztem túl jól magam. Lehet, hogy az is közrejátszott, hogy unatkoztam. De rosszindulatú emberekkel nem találkoztam. ... Nem tűntek valami barátságosnak ott az emberek. Nálunk, aki később kapcsolódik

be az oktatásba, nem is lehet észrevenni, hogy később jöttek. Leültetjük őket, beszélgetünk velük, és ha megyünk valahova, akkor őket is hívjuk. Mi akár-hova megyünk leülünk, és megbeszéljük hol találkozunk. Amikor ott volt a gólya buli akkor vártam, hogy oda jöjjenek hozzám és megbeszéljük, de nem jött oda senki. Másnap egy csoporttársam megkérdezte, miért nem voltam a gólya bulin.” [B03, informatika szakos, lány]

„Csehországban voltam ösztöndíjjal, de nem vágyok vissza, pedig nagyon jók voltak a körülmények.” [B06, informatika szakos, fiú]

Míg a Balassi Intézet által szervezett magyarországi részképzéseken, a hallgatók kedvük szerint állíthatták össze az általuk látogatott kurzusokat, tanulmányi teljesítményükről nem kellett elszámolniuk a küldő intézmény felé. Addig az Erasmus programban résztvevőknek, meghatározott számú kreditet kellett összegyűjteniük, külföldi tanulmányaik során, majd arról elszámolniuk a küldő intézmény felé. A megkérdezett diákok beszámolóiban közös, hogy a kedvező körülmények ellenére egyikük sem érezte igazán jól magát a tanulmányi ösztöndíj során. A fogadó és a küldő intézmény összehasonlítása során kiemelték, hogy hazai egyetemen szervezettebb az informális közösség, jobb közösségi hangulat uralkodik, mint a magyarországi egyetemen. Ennek ellenére a határon túli egyetemeken tanuló interjúalanyok érdeklődtek a legnagyobb mértékben a külföldi tanulmányi utak iránt, közülük is elsősorban a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai. A magyarországi felsőoktatásban tanuló interjúalanyok a legkevésbé. Közülük csupán a magyarországi társadalomba nehezen beilleszkedő, *D14* vett részt egy koppenhágai Erasmus programban, ahol nagyon jól érezte magát. A csoport többi tagja a megkérdezés idején, nem tervezte külföldi ösztöndíj programban való részvételt. Többségük nem vágyott egy harmadik országba sem ideiglenesen, sem végleges letelepedés céljából. Ezt azzal magyarázták, hogy nem szívesen vállalták volna még egyszer az új környezetbe való beilleszkedés nehézségeit. Melynek oka az, hogy mobilitásukat nem változatosság kedvelésé, hanem az anyanyelvű környezetbe való bekerülés motiválta.

„Nem vonz a külföldi részképzés. Félek is egy kicsit megint egy új helyre beilleszkedni. Mennyire éri meg az állandót valami változóért

felcserélni, annyira nem szeretem a változatosságot.” [D11, informatika szakos, fiú]

„Most azt érzem, nem mennék külföldre. Utazgatni szeretek, de ha azt mondaná valaki, menjek el Angliába pár hónapra ösztöndíjjal, akkor én azt mondanám, miért mennék el. Ennyi környezetváltás elég volt nekem, hogy most azt mondom, itt nagyon jól vagyok, és akkor én nem akarok sehova menni. Nem is fordult meg soha a fejembe, hogy elmenjek.”
[D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

A fenti véleményekkel szemben az egyetlen Magyarországon tanuló, külföldi tanulmányúton résztvevő megkérdezett a következőképp vélekedett:

„Nagyon jó volt ott. A laborok is jobban felszereltek. Ott tapasztaltam meg először, hogy mit jelent kutatónak lenni. Ha volt egy ötletem kipróbálhattam, egyenrangú félként kezelik a diákokat. Meg más kultúra.”
[D14, biológia szakos, lány]

Ebbe a csoportba tartozó megkérdezettek közül D14 az egyetlen, aki külföldi ösztöndíj programban való részvételéről számolt be. Koppenhágában töltött egy szemesztert. Nagyon jól érezte magát Dániában, ami összhangban volt Magyarországról való elvagyódásával. Annak ellenére, hogy viszonylag korán, középiskolás évei alatt került be a magyarországi közoktatásba, mégis ő volt az, aki a megkérdezett interjúalanyok közül a leginkább elvagyódott a megkérdezés idején.

Az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy hosszútávon, Magyarországon tervezik életüket. Sokan közülük ezt azzal magyarázzák, hogy elég volt egy költözés, egy nagy horderejű változás, az életükben, stabilitásra vágytak. Az áttelepült interjúalanyok esetében az volt megfigyelhető, hogy a szülőhelyhez való ragaszkodás áttevődött az anyaországra. Ragaszkodtak ahhoz, hogy Magyarországon éljék le életüket. Az anyanyelven való mindennapi kommunikáció és továbbtanulás sok esetben a migráció mozgatórugója, amit az anyaországban kaptak meg. Megtapasztalták, mit jelent kisebbségben élni, egy harmadik célországban való letelepedésük újból kisebbségi léthelyzetet eredményezett volna.

Mind a szülőhelyen, mind a Magyarországon tanuló diákokra az volt a jellemző, hogy elsősorban a tanulmányaik helyszínén tervezték jövőjüket. Terveik közt nem szerepelt a migráció. A Magyarországon lakók esetében legfőképp azért, mert ezáltal értelmüket veszítik a korábban meghozott migrációs áldozatok. Nem tervezték a külföldön való tanulást és munkavállalást sem ideiglenesen, sem véglegesen. A szülőföldön található egyetemek köréből választó minta alanyai szintén ragaszkodtak tanulmányaik helyszínéhez. Esetükben ez egyet jelentett a szülőföldön maradás szándékával. Kötődésük erős lokális identitásukra utalt, mely a magyarság megőrzésének vágyából és a jövőbe vetett fejlődés reményéből táplálkozott.

Összességében a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai voltak a leginkább elégedettek saját képzésük színvonalával. Szerintük a romániai magyar nyelvű képzés követelményei magasabbak a magyarországinál. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai ellenben úgy gondolták a magyarországi képzés színvonalasabb a hazai képzésnél. A diákok véleménye összhangban volt az Európai Egyetemek Szövetségének hivatalos besorolásával. Az európai kritériumok alapján felállított rangsor szerint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem a legjobbak közt, a Partiumi Keresztény Egyetem pedig a mezőny végén található.⁸ Mindkét oktatási intézmény megkérdezettjei között a magyarországi tanulmányutak örvendtek a legnagyobb népszerűségnek. A Magyarországon tanulók azonban csekély számban érdeklődtek a külföldi országok iránt.

Összességében minden interjúalany erősen ragaszkodott a szülőföldhöz, vagy legalább a magyar földhöz és a magyarsághoz, továbbá a családhoz, barátokhoz, vagyis a társadalmi tőke is igen fontos szerepet töltött be értékrendjükben. A határon túli magyar kisebbségek számára az elsődleges célországnak Magyarország tekinthető. Többségük nem szeretne egy harmadik országba vándorolni. Az Európai Unió mobilitást elősegítő politikáját figyelembe véve, ez is egyfajta „*otthon, illetve szülőföldön maradásnak*” tekinthető, hiszen leginkább az anyaországba vándorolnak, nem a gazdaságilag fejlettebb nyugat-európai országokba.

Az egyetemválasztásnál döntő szerepet játszik az anyanyelv és a képzés nyelve. Ezért jelen fejezet végén áttekintjük azt, hogy megkérdezettjeink hogyan vélekednek a nyelvhasználattal kapcsolatban. Gereben Ferenc (1999a) szerint az iskolázottsági szint növekedésével párhuzamosan csökken

⁸ http://eduline.hu/felsooktatasi/2011/9/8/20110908_romania_egyemeti_rangsor Letöltés ideje: 2011. 09.08.

a magyar nyelvű oktatásban résztvevő hallgatók száma Románia területén. A magyar ajkú diákok háromnegyede végezte magyarul az általános iskolai tanulmányait, 50 százalékuk a középiskolát is. A felsőfokú tanulmányaikat viszont csupán egyharmaduk. Gereben vizsgálatai azt is kimutatták, hogy a fiatalabb korosztályok az identitás területén is alacsonyabb szintű elköteleződést mutatnak az idősebb korosztályoknál, ami a nemzeti hovatartozással kapcsolatos sérelmek hiányára vezethető vissza (*Gereben 1999a*). Jelen vizsgálatban megkérdezett interjúalanyok a fent bemutatott, általánosan érvényesülő tendencia ellenére magyar nyelven végzik felsőfokú tanulmányaikat, mely összefüggésben áll identitástudatukkal. Feltételezhetően nagyobb mértékű elköteleződéssel rendelkeznek kortársaiknál, ami nyelvhasználatukban is megmutatkozik. Nyelvhasználatukat jellemzi, hogy otthon, a családi szocializáció során kivétel nélkül mindannyian a magyar nyelvet sajátították el. Családi és baráti körben kizárólag a magyar nyelvet használják. Tanulmányaikat magyar nyelven folytatják. Szórakozási helyszíneiket a magyar nyelv használatának lehetőségei alapján választják. Az ország hivatalos nyelvét szükség esetén használják. Ismereteik ezen a téren hiányosak.

Annak ellenére, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen anyanyelven folyik a képzés, előfordul, hogy a diákoknak a többségi nyelvet kell használniuk. Az oktatói hiány miatt vannak olyan kurzusok, melyeket csak az állami egyetemmel együttműködve tud biztosítani az intézmény. Ilyen esetekben vagy a román tannyelvű képzésbe kell bekapcsolódnunk a diákoknak, vagy román anyanyelvű tanár érkezik hozzájuk. Az interjúk készítésének idején a Partiumi Keresztény Egyetem az akkreditáció problémájával küzdött. Ezért a még nem akkreditált szakok esetében az ország hivatalos nyelvén, más egyetemekről érkező bizottság előtt kellett államvizsgát tenniük a hallgatóknak. A diákok egy része úgy gondolja, hogy nem azért érkezett, egy anyanyelvű képzést biztosító intézménybe, hogy románul tanuljon. A diákok egy másik csoportja viszont úgy véli, ez előnyös a későbbi munkába állás és a hatékonyabb önérvényesítés szempontjából. A következő idézetek szemléltetik a diákok eltérő hozzáállását a fenti problémával és általában véve a román nyelv használatával kapcsolatban:

„Vannak 'x' tantárgyak, amelyekre nincsen magyar szakos tanár. Az állami egyetemről hoznak ilyenkor tanárt. Úgyhogy román nyelven tanultuk azt a két-három tantárgyat. Nehezebb volt váltani, magyarról

románra. De komolyabb problémák nem voltak. A tanárok is nagyon nyitottak, megértők, komolyak, rugalmasak. Semmilyen súrlódásról nem tudok.” [P02, szociológia szakos, fiú]

„A szakok itt jól vannak megoldva, mert nagyrészt tanuljuk ugyanazt románul is, mint magyarul. ... Viszont ez hozzátartozik. Hogyha már a határok megváltoztak, román nyelv a hivatalos nyelv. Tehát nagyon jól csinálja ez a rendszer, hogy tanítja a diákjait románul. Mert elhelyezkedni mégiscsak Romániában fog, a végzett diák. S ezért kell, hogy beszélje az ország hivatalos nyelvét.” [P03, szociológia szakos, fiú]

„Az egyetemen senki nem fog megtanulni románul, aki eddig nem tudott, az biztos. Végül is magyar egyetem. Ezért vagyunk felháborodva. Mi azért mentünk magyar egyetemre, hogy magyarul államvizgázzunk. És ez sehol nem volt benne a felvételi tájékoztatóban, hogy nekünk lesznek román óráink. Ez sem volt benne, hogy lesznek román tantárgyaink.” [P11, turisztika, teológia-szociális munka szakos, fiú]

A diákok többsége a román nyelvvel kapcsolatos hiányosságairól számol be, még a román tannyelvű egyetemre járó P14 is. A fenti idézetekből kiderül, hogy a megkérdezett diákokat elsősorban az anyanyelvű képzés lehetősége vonzza a Partiumi Keresztény Egyetemre. A román nyelvvel kapcsolatos hiányosságaikra hívják fel a figyelmet, melyből adódóan nehezen tudnának kommunikálni a hivatalos tannyelvű képzőhelyeken. A hallgatók egy része pozitívumként értékeli, hogy bizonyos tantárgyakat csak a román nyelvű kurzusokat keretében hallgathatnak, hiszen így könnyebben megtanulhatják a nyelvet. A diákok másik csoportja pedig nehézséget és akadályt lát ebben.

Míg a Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok elsősorban a román nyelvű egyetemi órákhoz, és a várható román nyelven történő államvizsgálóhoz kapcsolják a nyelvhasználattal kapcsolatos problémákat. Addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megkérdezett diákok, az egyik nyelvszakos diák kivételével arról számoltak be, hogy az egyetemen egyáltalán nem is találkoznak a román nyelvvel, csupán a hivatalos ügyek intézése során vagy a többségi nemzetiségűekkel való érintkezés során.

„Most az egyetemen semmit nem tanulunk románul. Ami románul van azok a hivatalos dolgok az egyetemen. Ez egy kicsit rossz, mert elfelejtettem. És amikor elmegyek állást keresni, akkor románul kell beszéljek. Mert ez az állam nyelve. Majd belejövök.” [B01, informatika szakos, lány]

„Itt volt nehéz, mert a tanáraim fele román – angol szakon – csak románul beszélnek velünk. Majd felrobbantam, mert értettem a mondatot angolul, de románul nem tudtam leírni, magyarul le tudtam volna.” [B04, angol szakos, lány]

Az egyetemi képzés keretén belül a román nyelvvel csak az angol szakos interjúalany találkozik. Az angol szakon nincs külön választva a magyar és a román anyanyelvű csoport. Így előfordul, hogy a magyar diákoknak nem az angol, hanem a román szöveg megértése okoz nehézséget, ezért nem tudnak lefordítani egy román szöveget angolra, vagy egy angol szöveget románra.

Az interjú beszélgetésekben közös vonást jelentett az interjúalanyoknak az a véleménye, mely szerint a román nyelv használatának nehézségeivel főleg Kolozsváron találkoztak, ahová egyetemi éveik során kerültek. A 2001-es népszámlálás kapcsán szóba került az anyanyelv használatának lehetősége a hivatalos ügyintézésük során. Ennek kritériuma, hogy a kisebbség a lakosság minimum 20 százalékát tegye ki. A 2002-es népszámlálási adatok szerint a kolozsvári magyar ajkú lakosság lélekszáma ez alatt a küszöb alatt található, hiszen csupán 18,83 százalékát alkotják a város össznépességének, így nem jogosultak anyanyelvük használatára a hivatalos közeg szinterein (Brubaker et al. 2011). A nemek között e tekintetben meghatározó különbség figyelhető meg. A lányok sokkal érzékenyebben reagálnak erre a kérdésre. Úgy érzik, hogy lenézik őket helytelen nyelvhasználatuk miatt. Ezzel szemben a fiúk véleménye szerint, a nyelvhasználat nehézséget okoz ugyan, de a többségi nemzet tagjai segítőkészek mutatkoznak e téren. Ezt szemléltetik a következő idézetek is. A lányoktól vett megszólalások:

„Itt Kolozsváron sokkal jobban érzem, hogy az emberek, hogy néznek rám a buszon, hogyha magyarul beszélek. Megszólal a telefonom, és magyarul beszélek, úgy néznek rám, mintha nem tudom, honnan jönnek.” [B07, informatika szakos, lány]

„Nem beszélünk románul, csak amikor muszáj, és akkor van egy félelem bennünk. Vannak olyanok is, akik kikacagnak és akkor nem mersz megszólalni. Van egy ilyen érzés is.” [B09, biológia szakos, lány]

Viszont a fiúk körében a következő vélemény típus dominál:

„Éppenséggel elboldogulok, de biztos, hogy az akcentusom miatt észreveszik rajtam, hogy magyar vagyok. De nem volt ebből semmi megkülönböztetés vagy ilyesmi.” [B08, informatika szakos, fiú]

„Nem tudsz úgy beszélni románul, helytelenül beszélsz, egyből rájönnek, hogy magyar vagy. De nem szoktak problémázni soha. Ugyanúgy viselkednek veled, mit az összes többivel, én legalábbis úgy veszem észre.” [B06, informatika szakos, fiú]

B10 nyelvhasználattal kapcsolatos véleménye híven összegzi a csoportra jellemző általános attitűdöt:

„A magyarság miatt nem, de hogy nem tudom tökéletesen a román nyelvet, azért szenvedek egész életemben. Nem merek megszólalni, mert félek, hogy kikacagnak, mert rosszul mondok valamit, vagy nem értem meg, amit mond, mert olyan gyorsan mondja, vagy olyan akcentussal mondja a szavakat.” [B10, informatika szakos, fiú]

A fenti két csoportra az a jellemző, hogy előszeretettel használják a magyar nyelvet, mely identitásuk megélésének és kifejezésének egyik fő motívuma. A Debreceni Egyetem megkérdezettjei nem reflektálnak a nyelvi problémákra. Helyváltoztatásuk automatikusan megoldotta a fenti kérdést. A nyelvhasználattal kapcsolatban arról számolnak be, hogy hasonlóan a hazai egyetemeken tanuló interjúalanyokhoz, magyar közegben töltötték gyermekkorukat, amikor az ország hivatalos nyelvével csak ritkán, elsősorban az óvodában, általános iskolában találkoztak. Mivel gyermekkorukban települtek át, így nem tapasztalták meg a hivatalos nyelv ismeretének hiányából adódó problémákat, ezért esetükben csupán érintőlegesen említjük a nyelvhasználat sajátosságait.

Összegzésképp az egyetemi közeggel kapcsolatban az a különbség mutatható ki a vizsgált intézményekben, hogy míg a Partiumi Keresztény Egyetemre elsősorban a hátrányos helyzetű, anyanyelven tanulni vágyó fiatalok jelentkeznek, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet a színvonalas képzésért választják a hazai környezetben magyarul tanulni vágyó diákok. A Debreceni Egyetemre elsősorban migrációs szándékkal érkeznek a jelentkezők. A Partiumi Keresztény Egyetem családi légkört teremt a diákok számára, a tanári segítségnyújtáson keresztül pedig segíti az oda járó hallgatók felzárkózását. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen az informális csatornákon keresztül alakulnak ki a közösségek. A Debreceni Egyetemen jól érzik magukat a megkérdezettek, de esetükben nem rajzolódik ki egy jól körülhatárolható csoport, egyfajta szociális identitásvesztés jellemzi őket.

A külföldi tanulmányutak iránt elsősorban a hazai egyetemek köréből választó diákok érdeklődnek. A Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói előszeretettel vesznek részt magyarországi részképzésen, kiemelik a magyarországi képzés színvonalát. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai kedvelik európai Erasmus programokat, azonban hasonlóan vélekednek a hazai és a külföldi egyetemek színvonalával kapcsolatban. Mindkét csoport megkérdezettjei kiemelik a saját egyetemükön található családi közeget. A Debreceni Egyetemen tanuló interjúalanyok csekély mértékben érdeklődnek a külföldi ösztöndíjak iránt, legtöbbször úgy érzi elég volt egy földrajzi mozgás az életükben. Esetükben nem jelennek meg a nyelvhasználatból eredő problémák, hiszen migrációjuk következtében ez a kérdés automatikusan megoldódott. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai különböző módokon élik meg azt, hogy néhány tantárgyat románul kell tanulniuk. Érdekes módon a két tannyelvű, Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatási közegében a diákok nem találkoznak az ország hivatalos nyelvével, kivéve a nyelvszakokon. Mindhárom intézmény megkérdezettjeire az jellemző, hogy anyanyelvükön működő informális közösségekben vesznek részt, melyekhez való kötődéseiket a következő fejezetben tárgyaljuk.

V. 2. 3. Kötődések

Ebben a fejezetben megvizsgáljuk a megkérdezett diákok önazonosságát, ezt követően pedig saját nemzetiségükhöz, a lokális és a területi, a vallási illetve

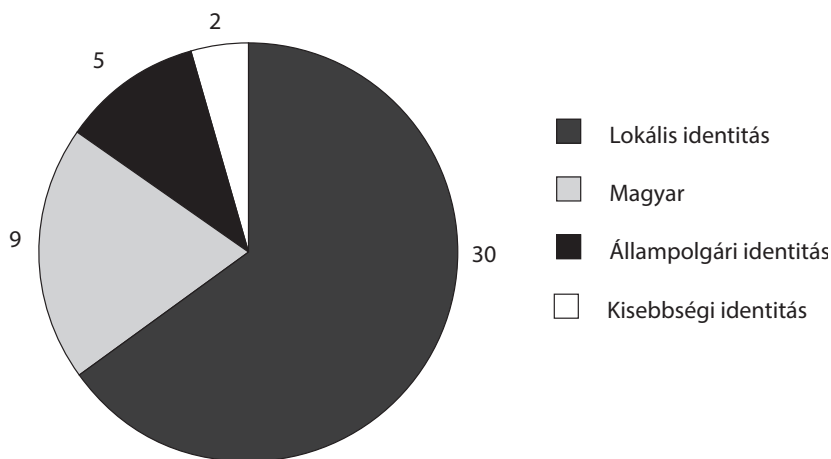
más nemzetekhez való kötődéseiket. A kisebbségek esetében gyakori jelenség a bipolaritás, azaz kettős kötődés. A domináns és a kisebbségi kultúra vonzásterében közeledések és távolodások folytonos változása figyelhető meg. Egyéntől függően egyik vagy másik irány lehet a mérvadó a mindennapi élethelyzetekben és az azokkal járó döntési szituációkban. Ritkán előfordulhat az is hogy valaki a vonzástér közepén, teljes egyensúlyban éli életét.

A másokhoz való viszonyt nagymértékben meghatározza az, hogy az egyén hogyan viszonyul önmagához. Minek tartja, hogyan identifikálja önmagát. Abban a társadalmi miliőben, amelyben mozog, melyik csoporthoz csatlakozik, melyik közösség önazonosságát vállalja fel. A határon túli magyar diákság előtt ez a kérdés nagyon is nyitva áll, hiszen az identitástípusok sokaságából választhatnak. Sodródhatnak a hivatalos közeg irányába az asszimiláció útján, vallhatják kisebbségi identitásukat, azonosulhatnak állampolgárságukkal vagy nemzeti hovatartozásukkal. Kisebbségi identitásukat megélhetik alsóbbrendű, veszélyeztetett formában, vagy bátran vallhatják, hangoztatva kisebbségi kultúrájuk értékeit. Vajon a leendő erélyi magyar értelmiség beleillik-e a Péntek (2005) felállított védekező identitás kategóriájába? Vajon az anyanyelvű felsőoktatás ad-e akkora szárnyakat, hogy egyéni, és közösségi szinten a kisebbségi tagok feladva védekező identitásukat az önmegvalósító identitás felé mozduljanak?

A megkérdezettek válaszait kvantifikálva, az SPSS program futatásainak eredményeit láthatjuk a 17. ábrán, melyből kiderül, hogy a *Mozaik 2001 és 2011*-es kutatások eredményeivel szinkronban, saját megkérdezettjeink is elsősorban a lokalitás mentén határozták meg önazonosságukat. A szóban elhangzott narratívák elemzése során egy interjúalanyt egyetlen kategóriába soroltunk. Harminc megkérdezett, erdélyinek illetve székelynek tartotta önmagát. A többi válaszlehetőség jóval kevesebb említést kapott. Kilenc fővel a második leggyakoribb említést a magyar önidentifikáció kapta. A harmadik helyen az állampolgári identitás áll, melyet öt fő említett. A sort a kisebbségi identitás zárja, melyre csupán két fő hivatkozott. Az eredményekből az derül ki, hogy az általunk megkérdezett alanyok közül kevesen élik meg egyfajta elnyomásként identitásukat. Az állampolgári identitás, pedig inkább a kétnyelvűekre, a vegyes házasságban születettekre vagy az eltérő kultúrákat nagymértékben elfogadó személyiségtípusokra jellemző. A válaszolók büszkeséggel beszélnek önazonosságukról, nem szabadkoznak vagy védekeznek hovatartozásuk miatt. Valószínűleg a nyelv leépülése ellenébe ható Péntek

(2007) által felvázolt XX. századi pozitív változások nem álltak meg a nyelvi hatásoknál, hanem azon keresztül továbbgyűrűzve a mai felsőoktatásban résztvevő hallgatók identitására is befolyással bírnak.

17. ábra: Identitás típusai (fő)

A narratívák kvalitatív tartalomelemzése alátámasztja a kvantifikált változók futtatásainak eredményeit. Az interjúalanyok többsége a lokális identáshoz kapcsolja hovatartozását. Pozitívumként élük meg magyarságtudatukat, amely büszkeséggel tölti el őket. Ez igaz mind a lokalitást, mind a magyarságot hangsúlyozó interjúalanyok esetében. A vegyes házasságban született illetve az állami egyetemen továbbtanulók állnak a legközelebb a többségi nemzet tagjaihoz. Ezt kifejezi az is, hogy magyar nemzetiségű hovatartozásukat kiegészítik azzal, hogy ezzel egy időben Románia állampolgárai is.

*„Általában azt mondom, hogy **erdélyi vagyok**. Igazából mások vagyunk. Sok mindenben különbözünk, mentalitásba, gondolkozásformában a magyarországi magyaroktól. Igazából ezért mondom, hogy **erdélyi magyar vagyok**.” [P03, szociológia szakos, fiú]*

*„**Én székely vagyok**. Tartozom valamihez. Elmondom, hogy **székely vagyok az olyan jó nekem, és büszke vagyok valamire, hogy tartozok egy megyéhez, egy nemzetiséghez, egy kultúrához**.” [P13, teológia-szociális munka szakos, fiú]*

„*Én székeleynek tartom magam. Mindenki azt mondja, hogy a székeleyk magyarok, de ez szerintem két külön nép.*” [P09, reklámgrafika szakos, fiú]

„*Magyar vagyok. Úgy is vagyok a népszámlálásban számon tartva. Romániai magyarnak vagy erdélyi magyarnak most ez a legújabb szlogen. Magyar és kész.*” [P02, szociológia szakos, fiú]

Ezzel szemben a vegyes házasságban született interjúalanyok másképp vélekednek ebben a kérdésben. P08 például román nemzetiségűnek ugyanakkor magyar anyanyelvűnek tartja önmagát, melyre a következő magyarázatot adja:

„*Én román állampolgár vagyok. Magyar nemzetiségű, román anyanyelvű. ... Nálunk a magyar nyelv, a magyarság dominált a házban. Mivelhogy apuka után veszik a vallást, én római katolikus vagyok és magyar. Az apa neve, az apa vallása és az anyanyelv. Nekem az anyanyelvem, az román. Én római katolikus vagyok és magyar.*” [P08, szociológia szakos, fiú]

„*Erdélyinek. Nem akarnám se magyarnak, se románnak mondani magam. Mindkettőnek van pozitívuma is és negatívuma is. Inkább ilyen kis erdélyi, az olyan is-is.*” Egy másik beszédkörnyezetben pedig a következőket mondja: „*Az az érdekes, hogyha románból volt egy rossz jegyem, mindenki azt mondta, de anyád román. Hogyha magyarból volt egy rossz jegyem, akkor senki nem mondta, te magyar vagy, édesapád magyar; bátyád magyar; nagyszüleid magyarok vagy ilyesmi. Olyan érdekes.*” [P04, reklámgrafika szakos, lány]

„*Én magyarnak tartom magam és próbálok is az maradni. Rájöttem arra, hogy kell egy hely, ahol otthon érzem magam.*” Az identitás tárgyi kifejeződéseire láthatunk példát esetében, egy piros fehér zöld színű karkötőt visel, mellyel kifejezi nemzeti hovatartozását, és annak fontosságát: „*Olyan, mint egy kabala, mikor ránézek tudjam, hogy magyar vagyok. Ugyanakkor másoknak is mutatom azt, hogy én hova is*

tartozom, milyen nemzetiségű vagyok, milyen nyelvet beszélek.” [P10, turisztika szakos, fiú]

P08 párhuzamosan éli meg román és magyar identitását. Ez megjelenik az iskolai pályafutásában és kapcsolathálójában is. Korábban az állami egyetemen végzett, román és magyar tagokból álló baráti körrel rendelkezik. P04 és P10, gyermekéveiket magyar ajkú nagyszüleiknél töltötték, így esetükben erős nagyszülői hatás figyelhető meg, ami hatással van identitástudatuk alakulására. P10 határozottan magyarnak tartja magát, ami kapcsolatban áll azzal az életrajzi elemekkel fellelhető ténnyel, hogy szülei különélése miatt, román nemzetiségű apjával korlátozott a kapcsolattartása. P04 a lokális hovatartozással hidalja át a nemzeti kérdést. Ugyanakkor egy másik beszédkörnyezetben, önkéntelenül is magyarnak nevezi önmagát és testvérét is. A család mellett az oktatás közege szintén az identitás háttérváltozójának tekinthető. Tehát akik a két nemzet közötti középső ponton helyezkednek el, azok identitása is a többi magyarázó változó mentén sodródik. Ez megfigyelhető román nyelvű állami egyetemre járó P14 esetében, aki nemzeti identitása mellett állampolgári identitását is kiemeli.

„Magyar nemzetiségű, és román állampolgár. Mindkét szülőm magyar.” [P14, szociológia szakos, lány]

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megkérdezett interjúalanyok önmeghatározásban is fontos helyet képvisel a lokalitás, melyhez büszkeség társul. Csupán egy-két interjúalany esetében jelenik meg az állampolgári identitás. Például B08 esetében, aki az informális kapcsolatok terén is arra utal, hogy szívesen barátkozna a többségi nemzet tagjaival, ő az aki ebből a csoportból a legtoleránsabb velük szemben. Illetve B03 esetében, aki rezignált hangnemben teszi oda a romániai jelzöt magyarsága elé, és aki többször is kiemeli, nehezen éli meg, hogy a határmódosítások alkalmával éppen lakóhelyük közelében húzták meg az új határvonalat.

„Én büszke vagyok arra, hogy erdélyi magyar vagyok. Én örülök neki, hogy ott vagyok. Ad nekem valami erőt, hogy ott vagyok magyar.” [B01, informatika szakos, lány]

„**Mi magyarnak tartjuk magunkat, büszkék vagyunk arra, hogy magyarok vagyunk.** Mert én igenis büszke vagyok rá.” [B04, angol szakos, lány]

„Én úgy nőttek fel, hogy igenis magyar vagyok. ... Olyan mintha nem is Romániába élnék, mert nem szólók senkihez románul, mindenki magyarul beszél. Mintha Magyarországon lennék legalábbis. [...] A tanárok is úgy neveltek, hogy magyar színházba járjunk. **Arra voltunk nevelve, hogy maradjunk meg magyaroknak.**” [B07, informatika szakos, lány]

„Különböző úrlapok kitöltése során a magyar vagyok, de **román állampolgár, tudatosult bennem.**” [B08, informatika szakos, fiú]

„**Romániai magyarnak tartom magam, ezzel együtt kell élni.** Ez a Trianon dolog mindig elkésérít.” [B03, informatika szakos, lány]

A Debreceni Egyetemen tanuló megkérdezettek körében, a fent bemutatott narratívákhoz hasonlóan a lokális identitás jelenik meg leggyakrabban, azonban idővel egyre meghatározóbbá válik a magyarság.

„Magyarnak tartom magam mindenféleképpen, **erdélyi magyar.** Erre büszke vagyok, mert nagyon szép helyről származom.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

„Én büszke vagyok arra, hogy oda születtem, szeretem mindenkivel tudatni. **Magyar vagyok.** Annyi, hogy román állampolgár vagyok, ott nőttek fel nem érzem magam románnak, magyar vagyok.” [D14, biológia szakos, lány]

„Nekem sokat jelent hallani a Himnuszt és a Szózatot. Nekem vigyázva áll a lelkem is.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]

„**Magyar, én ezt mondom.** Néha hozzá teszem, hogy kárpátaljai magyar, de ez lényegtelen.” [D22, történelem szakos, fiú]

„**Még mindig erdélyinek.** Mert még mindig többet éltem ott, mint itt. Igaz, hogy tudatos életemet már itt, mert mégiscsak ide jártam középiskolába, egyetemre.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„**Erdélyi magyarnak tartom magam.** Mindenképpen és erre nagyon büszke vagyok. Sosem fogom elfelejteni, hogy én ott születtem. Meg tényleg mindenki tudja rólam az egyetemen is. És tényleg nagyon szeretem, mondom már ez az otthonom, de mindig megmaradok erdélyi magyarnak.” [D25, orvosi, lány]

D17 identitása szempontjából egyszerűen magyarnak tartja magát, „nem kell erre címkét tenni”. Úgy véli Magyarországon ez természetes, elsősorban azok tudják ezt értékelni, akik külföldön élnek. Viszont fontos számára a magyarság. D24 büszke származására, erdélyi magyarságára, bár identitásában megjelenik egyfajta bizonytalanság. Azt mondja, hogy még mindig erdélyinek tartja magát, mely időhatározóban benne foglaltatik a jövővel kapcsolatos bizonytalanság, talán valamikor eljön az az idő, amikor már nem teszi oda az erdélyi jelzőt. Mindenesetre pozitívumként gondol származására, melyre büszke és cselekedeteinek meghatározója. D25 a legelkötelezettebb ebben a tekintetben, ő rendelkezik a legkarakterisztikusabb véleménnyel. Büszke származására és határozottan erdélyi magyarnak tarja magát. Mindenkivel tudatja származását, és a jövőben is ragaszkodni kíván hozzá. Pedig ő az, aki a legkorábbi életévben, két évesen települt át családjával Magyarországra, ennek ellenére, erős elkötelezettséget mutat szülőföldje iránt. Vélhetően az áttelepüléskor betöltött életkor mellett a szülői attitűdök is jelentős mértékben befolyásolják, az áttelepültek szülőföldjükhöz való viszonyát, identitását.

Annak ellenére, hogy jelen csoportba tartozó megkérdezettek is kiegészítik magyarsághoz való hovatartozásukat az erélyi, kárpátaljai jelzőkkel, származási helyre való utalással. A Magyarországra áttelepült interjúalanyok a magyarországi magyarokról elkezdnek többes szám első személyben, a határon túli magyarokról pedig többes szám harmadik személyben beszélni. Az integráció jele az, hogy a magyarországi magyarokkal azonosulnak. Ezért jelen fejezetben teszünk egy rövid kitekintés a többes szám harmadik személyt alkotó határon túli magyarokról formálódó vélemény tekintetében.

„Talpraesettek. Én mondom a kárpátaljaiakon, de akár az erdélyiek is észreveszem messziről, hogy nem itteni magyarok, kiszúrom a

tömegeből őket. De hamar alkalmazkodnak.” [D22, történelem szakos, fiú]

„Ott meg a mindennapi élete benne van, hogy nekik harcolniuk kell azért, hogy magyarok és ez nekik nagyon fontos. Meg annyira nem tört be a nyugati kultúra. És szerintem természetesebbek meg egyszerűbbek az emberek. Minden téren. Lelkileg is, öltözködésben is, mindenben egyszerűbben és szerintem ez nagyon jó.” [D25, orvosi, lány]

A megkérdezettek tiszteletet és nagyrabecsülést éreznek a határon túli magyarok iránt. D22 úgy gondolja a határon túli magyarok megbízhatóak és talpraesettek. D25 pedig kiemeli az egyszerűségüket mind anyagi mind érzelmi síkon. Pozitívumként hangsúlyozza a globalizációtól való elhatárolódásukat. Annak ellenére, hogy Kárpátaljáról, illetve Erdélyből származnak, és identitástudatukban megjelenik lokális származásuk, érdekes módomban többes szám harmadik személyben beszélnek szülőföldjükön maradt rokonaikról, illetve társaikról. Már nem velük alkotnak egy mentális közösséget, hanem a magyarországiakkal, hiszen a magyarországiak jellemzése során használják a többes szám első személyt. Azok az interjúalanyok, akik önállóan érkeztek a magyarországi egyetemre, tanulmányaik ideje alatt határon túli lakóhellyel rendelkeznek, a következőképpen élték meg magyarságukat hazai környezetükben:

„Mókás volt, mert olyan volt, mint egy titkos társaság nem értették, mit beszélünk. Érdekes volt, én nagyon örülök, hogy oda születtem végül is ott magyarnak lenni teljesen más, mint itt magyarnak lenni. Semmiképpen nem hátránynak tartom, hanem inkább előnynek. ... A magyarok között ez ilyen cinkosság lehet. Ez egy plusz. – És mi az, ami összetartja a magyarokat? – Barátság. Mélyebb barátságok alakulnak.” [D14, biológia szakos, lány]

„Egymás közt összetartóak a szerbek is, és a magyarok is. Magyarországon pedig nem összetartóak. Nálunk nem volt ilyen, hogy kicsúfolni a másikat, hanem összetartás volt.” [D15, biológia szakos, fiú]

„Inkább előnyben volt részem, mert sok nyári táborot szerveztek. A magyar társaság nagyon aktív volt. Csak összegyűltünk délutánonként, esténként játszottunk magyarul beszélhettünk. Néha magyar filmeket nézhettünk. Inkább előnyt jelentett a magyarság, mint hátrányt én úgy érzem. [...] Mindenki mindenkivel tartotta a kapcsolatot, barátságok is abból szövődtek. Mostanában is összejárunk.”[D16, magyar szakos, lány]

A megkérdezettek úgy gondolják, hogy a hazai környezetükben összetartóbb közösségek szerveződnek, mint Magyarországon. A magyarságot pozitívan élik meg. *D13* inkább előnynek, mint hátránynak tartja, a kisebbségi létet pedig érdekesnek és izgalmasnak. *D15* kiemeli, hogy Szerbiában mind a magyarok mind a szerbek összetartóbbak és bizakodóbbak. Hasonlóan vélekedik az Észtországból érkező *D16* is, aki az észtországi magyar közösségekben pozitívumként élte meg kisebbséghez való tartozását. A legszélsőségesebb *D18* véleménye, akinek büntudta van amiatt, hogy elhagyta hazáját. Szaktudását pedig a magyarság javára szeretné fordítani. *D11* esetében a magyarság szülőföldön való megőrzése vallásos színezettel bír. Szeretne tenni valamit az otthoni magyarság ügyéért, hiszen több lelkész is felhívta erre a figyelmét. Összességében a megkérdezett interjúalanyok pozitívan élik meg magyarságukat, főként kisebbségi közegükben, ahol a kisebbségi lét az összetartozás és a közösségépítés fő szervező eleme.

A narratívák utalásai szerint a szülőhelyükön szorosabb kapcsolatok, összetartóbb közösségek alakulnak ki. A magyarországiak távolságtartását határon túli származásuknak tulajdonítják, melynek formai megjelenését a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás eredményeiben látják. A hazai egyetemeken tanuló megkérdezettek úgy vélik, hogy a magyarországi magyarok románok, a románok pedig magyaroknak tartják őket. Ez kettős elhatárolódást eredményez, ami erős lokális identitásukban és közösségi hovatartozásukban jelenik meg. Ezáltal mind a magyarországi magyaroktól, mind a románoktól elkülönülnek, és saját mikroközösségeikben élik meg mindennapjaikat. A magyarországi magyarokkal kapcsolatos reflexiókat egyfajta vágyakozó távolságtartás jellemzi. A megkérdezettek úgy gondolják, hogy a magyarországi magyarok nem tanúsítanak kellő mértékű érdeklődést irántuk. Ezt főként a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás eredményeire alapozzák. melyre úgy tekintenek, mint egy olyan eseményre, amely egy népcsoport identitásán egyfajta sérülést eredményezett.

„Elég nehéz erről mesélni, nem szeretem ezt a témát felhozni, mert kellemetlen, de nagy arcúletés volt minden esetre. Szerintem arról kérdezte meg a magyarországi magyarokat, hogy magyar-e a magyar és ők azt mondták, hogy nem.” [D12, biológia szakos, fiú]

„Nem tudok azonosulni azzal, hogy Bukarest a fővárosunk, azzal sem, hogy tulajdonképpen én is ide tartozok. Folyamatosan arra tekintünk, Budapestre tekintünk. Nekünk az a lényeges, hogy veletek mi történik. Nem is vagyunk annak az országnak a része. Azt megmondták, hogy nem vagyunk egy nemzettest sem. Mégis mindig az a lényeges, hogy mi történik Magyarországon. [...] **A fordulópont december ötödike volt. Én azóta különböztem magam, azóta mondom szóban, de tudatban még mindig nem tudok azonosulni vele, hogy vagytok ti abban az országban, és vagyok én ebben az országban. Szóban használom. De még mindig az a lényeges, hogy ti ott mit csináltok, vagy Budapesten mi folyik.**” [P01, szociológia szakos, lány]

Lokális identitástudatuk megjelenik más csoportoktól való elhatárolásukban és elkülönülésükben is. Leginkább a saját régiójukból származó hallgatókkal tartanak intenzív kapcsolatot. A Kolozsváron tanuló hallgatók szülőhelyüktől távol eső területen is megtalálták a kapcsolatot és a kötődést a saját régióból származó társaikkal. Ez az erős csoportidentitás megjelenik a románoktól, a magyarországi magyaroktól, sőt más erdélyi magyar kisebbségi csoportoktól való elkülönülésükben. A közös mentalitás, a közös kultúra és gyökerek összetartják őket, ugyanakkor választóvonalat jelentenek más csoportoktól. A többi közösségtől való elkülönülés adja meg a csoport határait, és erős összetartozást eredményez, ami a gyakorlatban a barátok megválasztásában nyilvánul meg.

Az interjúalanyok identitásának kettős arculata van. Egyrészt erős magyarságtudatukban, másrészt erős lokális kötődésükben nyilvánul meg. Erős magyarságtudatuk az identitás etnicitást megőrző funkciójával kapcsolatban a többségi nemzet tagjaitól határolja el a megkérdezetteket. Erős lokális kötődésük, az identitás meghatározásában megjelenő erdélyi jelző, a magyarországi magyaroktól való megkülönböztetés eszköze. Kiemelendő, hogy egyikük sem használja a partiumi jelzőt. Identitásuk és annak ereje tehát kettős alapon

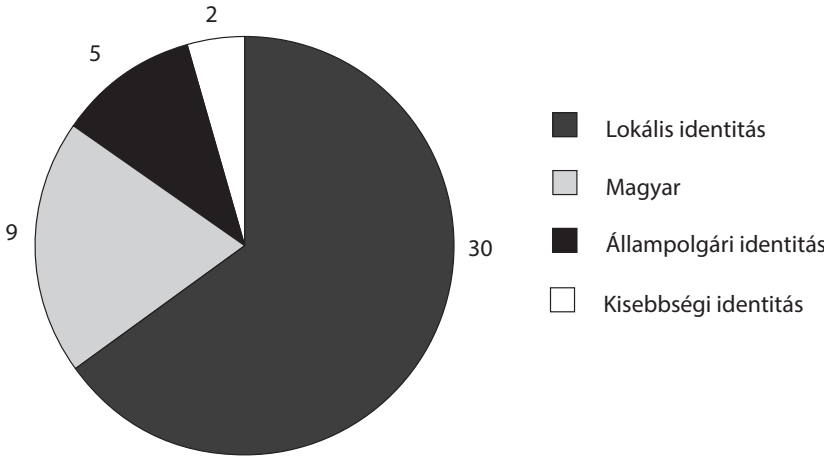
nyugszik, amit viselkedésük és beszámolóik is alátámasztanak. Ez a gyakorlati életben úgy jelenik meg, hogy szabad idejüket legszívesebben együtt töltik, szórakozási helyeiket a magyar nyelv használatának lehetőségei alapján szelektálják, továbbá barátaikat kizárólag a magyar ajkúak köréből választják. Ez összhangban van a Mozaik kutatások eredményeivel, mely szerint a határon túli magyar ifjúság nem egyszerűen magyarnak tartja magát, hanem területileg meghatározott magyarsággal rendelkezik (Szabó et al. 2002b). A narratívákon keresztül viszont az is kimutathatóvá válik, hogy az a szűk réteg, amely Románia állampolgárságának tényét is hozzáteszi magyar nemzetiségéhez, a vegyes házasságból származó, illetve a többség nyelvén tanuló interjúalanyok esetén fordul elő a leggyakrabban.

A fenti hozzáállás nem csupán a magyarságtudatra jellemző. A megkérdezettek alapvetően a szakmai identitás szempontjából is erős elkötelezettséget mutatnak. Ez abban is megmutatkozik, hogy legtöbbször szakmai érdeklődésének megfelelően választott szakot. A negyvenhat interjúalany közül heten doktori képzés keretében is továbbtanultak. Egy interjúalany nyilatkozta csupán azt, hogy a Partiumi Keresztény Egyetem az utolsó pillanatban adta meg számára a továbbtanulás lehetőségét, a család anyagi deprivációja miatt, ezért a szak megválasztása nem jelentett szempontot, csupán a továbbtanulás ténye. Egy interjúalany választotta volna inkább a pszichológiát, azonban az anyanyelven való továbbtanulás fontosabb tényezőt jelentett, ezért szociológiára jelentkezett a Partiumi Keresztény Egyetemre. Két interjúalany tett említést arról, hogy szülői hatásra nem jelentkeztek az általuk preferált Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemre. Ezért egyikük a Debreceni Egyetem pedagógia, a másik megkérdezett a Partiumi Keresztény Egyetem szociológia szakára járt a megkérdezés idején. A megkérdezettek többsége elégedett szakjával. Erős szakmai identitásuk abban is megmutatkozik, hogy a munkát találók többsége (39 fő) szakmájának megfelelő munkakörben helyezkedett el az utánkövetés idején. Csupán négy fő, nem talált a szakmájának megfelelő állást.

A szakmai identitás szempontjából a következő csoportokat alkottuk (18. ábra):

- Műszaki: informatika, (kutató) biológus, orvosi szak (17 fő)
- Szociális és egyéb segítő: szociológia, teológia, turisztika szak (15 fő)
- Tanári: angol, magyar, pedagógia, történelem szak (8 fő)
- Művészi: reklámgrafika, zene szak (6 fő)

18. ábra: Szakmai identitás (fő)

Intézmények szerinti bontásban a szakmai identitás a következő megoszlásokat mutatja: A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei elsősorban a leendő műszaki értelmiség tagjaiból kerültek ki (10 fő), akik ennek megfelelően helyezkedtek el később a munkaerőpiacon. Egy fő kivételével, aki angol szakos, és az utánkövetés idején az Eötvös Lóránd Tudományegyetem doktorandusz hallgatója. A Partiumi Keresztény Egyetem interjúalanyai elsősorban a szociális és egyéb segítő (15 fő), másodsorban a művészi szakokról (6 fő) kerültek ki. Ennek megfelelően a személyes megkeresés idején is empatikusak és segítőkészek voltak, érdeklődést tanúsítottak kortársaik és a külföldi tanulmányutak iránt is. A Debreceni Egyetemről kikerülő megkérdezettek egyenlő arányban oszlanak meg a tanári és a műszaki értelmiség között 7-7 fővel képviseltetve magukat.

Tovább folytatva Pusztai (2010, 2012) gondolatmenetét, az empirikus fejezetek eredményeiből azt látjuk, hogy a vallásos baráti kötések, és a vallásos értékrend és hozzáállás hatásai nem állnak meg a középiskolai és a felsőfokú tanulmányok szintjén, hanem a tanulmányi eredményesség mutatóin túl kihatnak az egész szakmai pályafutásra és a szakmai identitásra. A vallásosság szakmai identitásra gyakorolt hatását a megkérdezettek vallásos baráti körének meglétéből, vallásos értékreferenciáinak mutatói által mérhetjük, melyeket az a következő sorokban mutatunk be.

A Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjeinek értékrendjében vezet a család és a hagyományok követésének fontossága. Az interjúalanyok

többsége előtérbe helyezi a családot a karrierrel szemben és a tradíciót a nyugati értékeket közvetítő globalizációval szemben. Bár a *Mozaik kutatások* eredményei azt mutatják, hogy a határon túli fiatalok többsége előnyösnek tartja az Európai Unió csatlakozást, jelen kutatás alanyai azt csupán Erdély politikai önállósodásának reményében támogatják.

„Arra vágyom, az az élelcélom – nem az, hogy nagy karriert csináljak – hanem az hogy legyen egy szerető férjem, éljek egy meleg otthonba, s éljek szépen. S megélejem az életemet, ne csak leéljem. S minél több értéket megtapasztaljak, s átörökítsek, s szeretetben éljek. [...] Abszolút az a boldogságom, amit mondtam, hogy gyerekeket neveljek. S célom csakis az, hogy jó feleség legyek, s jó anya.” [P12, szociológia szakos, lány]

*„Én ultrakonzervatív vagyok, bár nem úgy tűnik, de, akik ismernek, azok tudják. **Az álmom az a tipikus, család, gyerek, feleség.** Tudom, hogy nekem kell egy nyugodt ház, fészek, ahol csinálom a dolgaimat. Este hazamenjek nyugodtan és szeretetben. A lényeg, hogy legyen egy stabilitás az életembe.”* [P03, szociológia szakos, fiú]

A család-karrier értékpárban, egy fő kivételével, a többség, a karrierrel szemben a családot részesíti előnyben. Továbbá elhatárolódnak a nyugati értékektől és az azt közvetítő globalizációtól. A Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjeihez hasonlóan, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai szintén családcentrikusak. Ez megmutatkozik abban, hogy a jövőtervek és a szülőföldről való ragaszkodás egyik magyarázó változója a nukleáris családhoz való kötődés. A globalizáció-tradíció értékpárban a megkérdezett interjúalanyok egyértelműen a hagyományápolást pártolják, például néptánc és népdaléneklés formájában. A globalizációval beáramló nyugati értékrendre és életmódra úgy tekintenek, mint a szokások végleges kiirtásának eszközére. A beszélgetések részletei szemléltetik, azt, hogy a megkérdezett hallgatók, hogyan viszonyulnak a globalizáció kérdésköréhez.

„Egyáltalán nem vagyunk mi europánizálódva, szerencsére. [...] Az elveinket tényleg nem adjuk fel olyan könnyen. Nem multisodunk el annyira. Nem olyan gyorsan. Ez a globalizáció egyszóval. Jobban

meggondoljuk azt, hogy kimenjünk-e külföldre dolgozni vagy ne.” [P12, szociológia szakos, lány]

„Próbálják átírányítani gazdasági kapcsolatokra a határon túli magyar kapcsolatokat, hogy ne kulturális szempontokra épüljön. Az valóban nem olyan érzelmi és húsbavágó, ez is a globalizációval jön.” [P01, szociológia szakos, lány]

„A régi székelek sokkal életrevalóbbak. Nem ilyen technológizált környezetben nőttek fel. Megmaradtak emberekként, nem lettek ilyen divatemberek.” [P08, szociológia szakos, fiú]

P13-at a globalizáció vívmányai tartották vissza attól, hogy letelepedjen egy nyugat-európai országban, ahol egy évet töltött, misszionárius hallgatóként:

„Mert az egy nagyon más világ számomra, túlságosan jó és fejlett világ, globalizáció szemszögből. Ott mindenki azzal törődik, hogy minél jobb és vagányabb dolga legyen, elfeledkeznek bizonyos dolgokról. Félttem, hogy elfelejtem az itthoni kultúrát, ami nekem nagyon fontos, én nagyon hazafias vagyok, és nagyon szeretem.” [P13, teológia-szociális munka szakos, fiú]

A fenti idézetből láthatjuk, hogy a hagyományokhoz, szokásokhoz, egy szóval a tradícióhoz való ragaszkodás, a hovatartozás egyik fontos építőeleme. Ez az attitűd, az erős nemzeti és szociális identitástudattal együtt véd a nemzetek olvasztótégelyével szemben. Legyen az akár a többségi nemzet tagjai közé való asszimilálódás, akár az anyaország vagy a külföldi országok vonzása, akár az értékek és kultúra mentén egységesítő tendenciával bíró globalizáció, melyet negatív dolgokkal azonosítanak. Ez az attitűd egyszerűen hozzájárul identitásuk megőrzéséhez, és véd a beolvadástól. Ez egy erőteljesebb identitástudatban manifesztálódik, mely a nyugati értékektől is elhatárolja tagjait, hiszen az elhatárolódás jelenti a közösség megőrzésének egyik forrását. Azonban Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei az Európai Unióhoz való csatlakozást pozitív színben tüntetik fel, a nemzeti elmentétek megszüntetésének eszközét látják benne.

„Van román magyar konfliktus, de nincs háborúskodás vagy ilyesmi, és úgy érzem, hogy ez az egész letűnőben van. Még néhány év és el fogjuk ezt felejteni. Bekerülünk az Európai Unióba, valahol egy kicsit egységesebbek leszünk a többi állammal.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

A vallásosság tekintetében a Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákokat általában véve az jellemzi, hogy hisznek Istenben és rendszeresen imádkoznak. Fontosabb számukra az Istenben való hit, a vallás formális kifejeződéséinél. Nem tartják fontosnak a hagyományos értelemben vett vallásosságot, a templomba járást, a felekezeti különbségeket. A megkérdezettek közül hárman, rendszeresen járnak tanplomba. Szintén hárman vannak, akik egyáltalán nem tartják magukat vallásosnak és nem hiszek Istenben.

„Vallásos vagyok abban az értelemben, hogy elhiszem és vallom azokat az elveket, amelyek le vannak írva a Bibliában. Néha szoktam imádkozni. Nem vagyok vallásos abban az értelemben, hogy minden vasárnap vagy minden szombaton elmenjek a templomba vagy a zsinagógába” [P02, szociológia szakos, fiú]

„Imádkozni szoktam. Sosem kötötten, kivéve a Miatyánk. Egy beszélgetést szoktam folytatni. A lényeg, hogy tisztázza a gondolataimat, olyankor jobb gondolatok, válaszok jutnak az eszembe.” [P03, szociológia szakos, fiú]

„Hiszek Istenben, elmondom minden este az imát, de nem járok minden vasárnap templomba, hanem amikor utamba esik, akkor bemegyek, imádkozom, teszek pénzt a perselybe. Este imádkozom, megköszönöm az eltelt napot. Nem abba nyilvánul meg, hogy ki mennyit ül templomban, hanem abba, hogy mi az, amit érzel.” [P16, szociológia szakos, lány]

„Református vagyok. Annyira vallásos nem vagyok, elég ritkán járok templomba, de minden este szoktam imádkozni lefekvés előtt.” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

„Vallásos ember vagyok. Hiszek Istenben. Szoktam Bibliát olvasgatni, hetente háromszor, négyszer. Imádkozni is szoktam. Templomba nem szoktam gyakran járni.” [P07, szociológia szakos, fiú]

A három nem vallásos interjúalany a következőképpen nyilatkozik erről a kérdésről:

„Reformátusnak kereszteltek meg de, nem tartom a vallást fontosnak sőt, pogánynak vallom magam. Nem járok templomba, nem adózók.” [P09, reklámgrafika szakos, fiú]

„Spirituális vagyok, de nem vallásos. Szeretek elfilozofálni a dolgot, de nem láttam értelmét, hogy elmenjek templomba. Én úgy tartom, hogy a Biblia egy etikai kód.” [P10, turisztika szakos, fiú]

„Nem, de vannak dolgok, amikhez tartom magamat. A húsvéti ételszenteltetés. Én nem vagyok vallásos, egyáltalán nem imádkozok, nem járok templomba. Nem tartom ezt számomra fontosnak, mert én nem hiszek Istenbe. De szokás szintjén én nagyon szeretem. Például a húsvéti ételszenteltetés nálam egy kötelező dolog. Reggel hatra én ott vagyok a templomba. Kijön a pap, mond egy pár szót, viszik a szentelt vizet körbe, s hintik meg szentelt vízzel körbe a korsarakat.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

A fenti idézetekből láthatjuk, hogy az önmagukat a vallástól elhatároló interjúalanyok esetében is megfigyelhetőek a vallásos kötődések. Az egyiküket megkeresztelték, ennek ellenére nem tartja követendő értéknek. A második a spiritualitáshoz vonzódik. Míg a harmadik a szokások szintjén ragaszkodik a valláshoz, például a húsvéti ételszenteléshez.

A vallásosság szintén közösségteremtő erővel bír. Így a felekezeti képzésben résztvevő, döntően vallásos interjúalanyok közösségé szerveződését, a kisebbségi lét és a tanári hozzáállás mellett a vallásosság is indukálja. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai körében, a vallásosság mentális és gyakorlati szinten egyaránt meghatározó. Kivétel nélkül minden interjúalany vallásosnak tartja magát. Többségük római katolikus.

„Vallásosnak tartom magam (római katolikus). Járok templomban és Szatmáron egy közösségbe. Nagyon fontos a vallás, ha nem voltam templomban, zavar. Az egyházi esküvő a fontos, nem igénylem az állami esküvőt.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

„Mélyen nem, de minden vasárnap elmegyek templomban.” [B03, informatika szakos, lány]

„Én mindig úgy vagyok, hogy amit adott a jó Isten azt úgy kell vinni, mert azt úgy adta. [...] Én úgy érzem, hogy nem véletlenül vagyunk mi ott, és én hiszek, abban, hogy valaki irányít minket és azért tett oda, mert nekünk ott a helyünk. És én jól érzem ott magam. Van valami varázsa az ottani magyaroknak, valahogy összetartóbbak. Szeretem őket. Ha ide születtünk, ha itt is van ugyanolyan lehetőség, mint odaát akkor miért ne csináljuk itt. Úgy érzem, hogy magyarul tanító tanárra mindig szükség lesz.” [B01, informatika szakos, lány]

A narratívákból kiderül, hogy a megkérdezettek számára, a vallás mind tartalmi, mind formai szempontból fontos. B01 hozzászólásában megjelenik a vallás és az identitás kapcsolata. Hisz abban, hogy nem véletlenül született arra a helyre ahova szültetett, és abban, hogy valaki fentről irányítja és kézben tartja sorsát. Ebből kifolyólag úgy gondolja, hogy szülőhelyén van a helye és a feladata. B02-t zavarja, ha nem megy el a vasárnapi Istentiszteletre. B03 pedig saját bevallása szerint nem mélyen vallásos, viszont heti rendszerességgel jár templomba. Ez szinkronban van a *Mozaik kutatások* eredményeivel, melyek szerint a határon túli magyar fiatalok döntő többsége vallásos (Szabó et al. 2002b).

A Debreceni Egyetemen tanulók esetében a legkevésbé a szerbiai származású interjúalany tartja magát vallásosnak, legerősebben pedig a lelkeszi szülővel vagy nagyszülővel rendelkezők. Három interjúalany életében meghatározó jelentőséggel bír a vallásosság, míg a többiekre elsősorban az jellemző, hogy a kibocsátó országban még gyakorolták, míg a célországban már kevésbé. Hogyha az Istenben való hitet tekintjük a vallásosság kritériumának, akkor egyedül a szerbiai származású interjúalany nem tekinthető vallásosnak.

„Én nem látom ellentmondásosnak a vallásosságot és a biológiát. Van evolúció, de az nem önmagától, hanem az Isten keze által, és ezáltal meg tudtam maradni vallásosnak, úgy hogy biológus vagyok. Inkább otthon szoktam templomba járni. Kisváros, ahol nem kell felvenni ezt a rohanó tempót.” [D12, biológia szakos, fiú]

„Reformátusok vagyunk, de amióta Debrecenben vagyok nincs időm járni, de vallásosnak tartom magam. Imádkozok minden este, de a túlzott vallásosság nem vall rám.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

„Már kicsi koromtól templomba jártam. Római katolikus vagyok. Első osztályos koromtól jártam hittan órára. [...] Még itt egyetemen néhányszor elmentem templomba. Itt most nem gyakorlom a vallásomat.” [D14, biológia szakos, lány]

A szerbiai születésű, DE15 nem tartja magát vallásosnak: „Szüleim meg vannak keresztelve, mi a tesómmal nem. Sose jártunk templomba.” [D15, biológia szakos, fiú]

D17 nagyapja kezdetben református lelkész, majd politikai meghurcoltasások miatt baptista lelkész lett. Szabadideje nagy részét a baptista gyülekezetben folytatott tevékenységek töltik ki, vagyis bibliaóra, zenetanulás, táborozás. A vallásosság „beleivódott a mindennapokba életvitelszerűen, nagyon meghatározó volt.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]. D11 erős vallási elköteleződése mutatkozik meg abban is, hogy ennek a mutatónak mentén szerveződnek a barátságai.

„Itt is sikerült megismerkedni keresztény emberekkel. Jobban örülök, ha keresztényeket ismerek meg. Akkor olyan nagy baj nem érhet. Valahogy biztonságot ad, hasonlóan gondolkodnak. A barátok kiválasztásának az elsőrendű a kereszténység a másodrendű a nemzetiség, erdélyi.” [D11, informatika szakos, fiú]

„Járunk templomba rendszeresen, reformátussághoz kötődünk.” [D18, informatika szakos, fiú]

Ebben a csoportban a vallásosság tekintetében a legerősebb elköteleződést *D11*, *D17* és *D18* mutatják. *D17* nagyapja, *D18*-nak, apai nagyapja és apja egyaránt lelkészek voltak. *D11* pedig keresztény közösségekből választ barátokat. A románok magyarok közötti ellentétben is fontos magyarázó erőt képvisel vallásossága, melyet a nemzeti kérdések fölé helyezett. Barátait szándéka szerint a vallásosság, nem a nemzetiség különbségei mentén választja. A fenti három interjúalany kivételével a többiek kiemelik azt, hogy hazai környezetükben, ahol egyébként is vallásosabbak az emberek, többet jártak templomba. Viszont a magyarországi közegben egyre ritkábban. A vallásosság tekintetében legalacsonyabb intenzitást a szerbiai születésű *D15* mutatja. Sem ő maga, sem szülei nem vallásgyakorlók. Ez a tendencia is összhangban van a *Mozaik 2001*, *2011* kutatások eredményeivel, hiszen a határon túli magyarok közül összességében a szerbiaiak a legkevésbé vallásosok, őket követik a magyarországi magyarok. A Magyarországra áttelepült interjúalanyokra az jellemző, hogy vallásosnak tartják magukat, hisznek Istenben viszont a vallásosság formai kifejeződéseit már kisebb mértékben gyakorolják.

„Református vagyok, gyakorolom is, bár elég ritkán jutok el templomba.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Mi is rendszeresen járunk templomban. Én nem, nekem nincs rá lehetőségem. Van rá lehetőségem csak időm nincs. Viszont szüleim rendszeresen járnak.” [D22, történelem szakos, fiú]

A határon túli felsőoktatásban résztvevő interjúalanyoknál azt láthatjuk, hogy a vallásosság formai kifejeződése fontosabbak, mint a Magyarországra áttelepült interjúalanyok esetében. Számukra az Istenben való hit fontosabb a vallás formai kifejeződésénél. Az egyetemre érkezők csoportja tulajdonképpen átmenetet képez, hiszen véleményükben annak adnak hangot, hogy a szülőföldjükön még gyakrabban, magyarországi egyetemi éveik alatt azonban már egyre ritkábban, járnak templomba. Összesen három interjúalany tartotta meg vallásosságát a célországban is. A többi megkérdezettel kapcsolatban azt látjuk, hogy a magyarországi közeg gyengíti a vallásosság formai kifejeződéseinek mindennapi életben való alkalmazását, mely a Magyarországra települt interjúalanyok esetében a legdominánsabb, hiszen vallásosnak tartják magukat, azonban ritkán gyakorolják azt a mindennapokban.

A szülőföldhöz való viszony *D11* és *D18* esetében összhangban van a fenti sorokban tárgyalt vallásos meggyőződésükkel. *D18*-nak büntudata van amiatt, hogy nem az otthoni magyarság javát szolgálja. Ebben a tekintetben, ugyanígy, ahogy erős vallásos meggyőződésével is közel áll *D11*-hez. Úgy gondolja:

„Úgy érzem, felelőséggel tartozom, az ottani magyarokért. Lelkiismeret furdalásom van, hogy ott kellene helyt álljak, viszont nem teszem, ezért valamennyire áruháznak is érzem. [...] Igazából az értelmiségi réteg az, amelyik meg tudja tartani az ottani magyarságot. Inkább ott kéne maradni és erősíteni az ottani közösséget. ... Azzal, hogy eljöttem Szlovákiából, azzal az ottani magyaroknak rosszabb lett valamennyivel, úgy érzem.” [D18, informatika szakos, fiú]

„Fontos a magyarságom, mert magyarnak neveltek, a legjobb itt Magyarországon magyarul. Ez is érdekes, hogy erdélyi magyarnak lenni azt jelenti ott kitartani. Lelkészek mondják azt, hogy fontos az, hogy ne menjen el az értelmiség és én mégis eljöttem. De azért én még tudok tenni az otthoniakért, tehát ez bennem van.” [D11, informatika szakos, fiú]

„A szívem mindenképp szatmári. De az a helyzet, hogy már annyira gyökértelennek érzem magam, mivel a barátaim már nem egy helyre tömörülnek. Szatmár az mindig a szívem csücske lesz. Szeretek ott lenni. Mégiscsak ismerem azt a várost, ismerem az embereket.” [D14, biológia szakos, lány]

„Ha befejezem az egyetemet, haza kell menni katonának, ha nem, akkor nem mehetek haza többet. [...] Nem mondanék le az állampolgárságról, mert szeretem a földet meg a várost. Ha az országot nem is annyira, magát a földet, a várost szeretem. [...] Amikor az ember elkezd az egyetemet alig várja, hogy megszabaduljon Szerbiától, a nyomortól. És akkor átmentem Pestre ott tanultam, ott meg már alig vártam, hogy hazamenjek. Szeretek haza járni.” [D15, biológia szakos, fiú]

A fenti interjúidézetekből kiderül, hogy a táj szépsége, a társadalmi és a földrajzi környezet egyaránt a szülőföld iránti ragaszkodást váltja ki az interjúalanyokból. A megkérdezettek úgy gondolják, ott van az a társadalmi közeg, ahol igazán jól érzik magukat, ahol az igazi barátaik vannak. A földrajzi mozgás viszont szétmorzsolja ezeket a közösséget. Ahogy *D14* és *D15* is megállapítja nem csupán ők, hanem informális kapcsolathálójuk többi tagja is elvándorolt. Így hazlátogatásuk már nem nyújtja azt az élményt, amit ott lakásuk ideje alatt megszoktak. Ennek ellenére kivétel nélkül, az idézett és a nem idézett interjúalanyok is, szívesen térnek vissza időről-időre szülőföldjükre. Ebben a beilleszkedési folyamatban egyrésről a szülőföldhöz, másrésről a célországához való ragaszkodás figyelhető meg. Az idő elteltével egyre inkább csökken az első és egyre inkább erősödik a második. A következőkben megvizsgáljuk milyen kötődésekkel rendelkeznek a tanulmányi céllal érkező interjúalanyok szülőföldjükkel kapcsolatban.

„A rokonság az, ami odaköt anyukámnak a testvérei ott laknak és szerintem ott is fognak maradni, és velük nagyon jóban vagyunk, meg nagymamám, meg a térség. Nekem rosszul esik ez a hortobágyi puszta ahhoz képest, hogy én a Kárpátok tövében csücsültem. A hegyek és a környezet miatt jól esik visszamenni, igazából már barátok nem nagyon kötnek oda.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Időnként úgy érzem, hogy innen többet tehetek az ottaniakért, mintha ott maradtam volna. Azt hogy hogyan tudok segíteni, azt még nem tudom. De akarok tenni valamit majd. [...] De ha most lenne egy olyan lehetőségem, hogy Erdélyben autonómia lenne, akkor én szerintem visszaköltöznék. Legalábbis így részidőben, mert nagyon hiányzik.” [D24, angol-néerlandisztika szakos, lány]

„Én örülök, hogy itt élek és, hogy itt képviselhetem Erdélyt, meg talán valamilyen szinten én is tovább adhatom egy kicsit. Biztos ennek is célja van tényleg, hogy én is hirdessem, hogy mi van ott.” [D25, orvosi, lány]

„Rokonaim, családom, nagyszüleim, az a ház ahol felnőttem. Az még a mienk. Maga a hely, maga Mihályfalva, olyan levegő sehol a világon nincs máshol. Eltávolodtam onnan, de még mindig az az alfa meg az

omega, még mindig ott a legjobb. Csalódok egyébként, amikor hazamegyek, mert várok valamit, és nem azt kapom. De jó lenne már hazamenni, és amikor ott vagyok, fű remek, de most mit kezdjek magammal, de jó lenne már visszamenni Kisújszállásra. Ez egy kicsit rossz, hogy istenigazából sehol nem érzed magad otthon, ez rossz. De még mindig inkább Mihályfalva, mint Kisújszállás.” [D26, angol szakos, lány]

Az interjúalanyok elsősorban az otthon maradt családtagok, rokonok, és a földrajzi környezet miatt ragaszkodnak szülőföldjükhöz. Az előző – a szülőhely és a célország között ingázó – csoporthoz képest a barátok alacsonyabb számban kerülnek említésre, a már Magyarországon lakók körében. A megkérdezettek büszkék származásukra, szülőföldjükre, az ott élőkre. A földrajzi közeget, a tájat szebbnek tartják. *D24* és *D25* is megemlíti, hogy szeretne valamit tenni a határon túli magyarság ügyéért, tehát szülőföldjükhöz való ragaszkodásuk jövőterveikben is kifejeződik.

A szülőföldhöz való ragaszkodás bemutatását követően, jelen alfejezetben rátérünk annak vizsgálatára, hogy mennyire illeszkedtek be az interjúalanyok az anyaországban, a választott célországban. Jelen csoport tagjai nem magyarországi migránsok, hiszen a felsőoktatásba való bekapcsolódás miatt érkeztek Magyarországra. Mégis a fentiekben vázolt tendencia miatt, az oktatást egy állomásnak tekinthetjük a migrációs folyamatban, ezért fontos a célországba való integráltságot is szemügyre venni. *D11* esetében megfigyelhetjük azt a pontot, amikor már szülőhelyéhez sem kötődik annyira, viszont új lakhelye még nem tölti be az előzőét. Így egyik helyen sem érzi igazán otthon magát. Ennek ellenére azonban nem szeretne egy harmadik országban lakni.

„Magyarországon nem igazán vagyok még otthon, azért megvan, hogy erdélyi magyar vagyok. [...] Nem kötődöm annyira ide. Hova kötődöm? Elvesztettem az otthonot. Haza se kötődök már annyira. Ennyi erővel mehetnék tovább is, de nem szeretnék.” [D11, informatika szakos, fiú]

Nem elhanyagolható tényező, hogy a megkérdezés idején *D11* nem rendelkezett tartós párkapcsolattal, ami fontos magyarázó változó a megkérdezettek új környezetben kialakulandó otthonosságérzésében. *D14* számára sok tekintetben nem teljesültek előzetes elképzelései:

„Rájöttem, hogy mégiscsak, amire ráépítettem az életem az nem létezik. Ez Magyarország, ide tartozunk, ide húz a szívünk, ez a hazánk. Már nem érzem így. Sok minden megváltozott, nem szeretek itt lenni, én otthon szeretek lenni. Otthon jól érzem magam, itt nem.” [D14, biológia szakos, lány]

A fenti példa is azt mutatja, hogy a társadalmi integráltság elsődleges magyarázó változója a párkapcsolat megléte. Amióta D14 párkapcsolatban él, jelentős mértékben változott lakóhelyéhez való viszonya, bővült informális kapcsolathálója. Párkapcsolatának következtében kezdi otthon érezni magát Magyarországon. Integráltság érzete viszont nem éri el azt a szintet, hogy Magyarországon akarjon letelepedni, viszont abban az országban nagyon jól érzete magát, ahova külföldi ösztöndíjjal ellátogatott, ezért egy harmadik célországban tervezi jövőjét, egyetemi éveinek befejezését követően.

„Most kezdem igazán azt a szót használni, hogy otthon. Most érzem először, hogy otthon vagyok, amióta M. van. Most már itt is otthon. Egyre jobban érzem itt magam. Kezdem itt otthon érezni magam, hogy emberek vesznek körül. Bővül a társaság. Valószínűleg ez is közrejátszik, hogy inkább otthon érzem itt magam. Ugyanúgy el tudok már itt is beszélgetni emberekkel. Most már úgy annyira nincs bennem különbség. Egyre több ember van. Komfortosabbá teszi az ittlétet, itt is van kihez szólni. [...] Végül is most már kezdenek barátaim lenni, de igazi barátaim még mindig otthon vannak, pedig kilenc éve itt vagyok. [...] Én nem szeretek itt lenni, én el akarok innen menni. Akárhová, akár külföldre akár haza, én itt nem szeretek lenni, már várom, hogy végezzek és elmenjek innen, Magyarországról.” [D14, biológia szakos, lány]

„Sehova sem tartozom, mindig haza vágyom, pont azért mert sehol sem vagyok otthon. Hova is tartozom? Ha átültetik a gyökereket, akkor van ez így. Amíg a mami élt addig éreztem, hogy otthon vagyok. Most a kis saját családom az ahol végül is otthon vagyok. De más az, amikor több generáció él együtt.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]

D17 véleménye összhangban van D11 és D14 véleményével, a lakhelyváltás miatt gyökértelennek érzi magát, nem érzi igazán otthon magát

Magyarországon. *D15* úgy érzi származása miatt távolságtartóbbak vele az emberek. Kívülállóság érzete idővel gyengült, amikor Budapestről Debrecenbe költözött, viszont nem szűnt meg teljesen. A korábbi megszólalásokkal ellentétben *D16* otthon érzi magát választott célországában. Bár egy távolabbi országból érkezett, úgy hogy nem ismerte a magyarországi körülményeket, viszonyokat. Az egy éves külföldi ösztöndíjprogram keretében megtetszett neki Magyarország, ahol letelepedett és családot alapított.

„De végül is azért maradtam itt, merthogy férjhez mentem, és nem tudom számomra tényleg ez az otthon és ez a haza. Talán ebben annak is van nagy szerepe, hogy Észtországban duplán idegenek voltunk, mert az oroszok számára magyarok voltunk, az észtek számára oroszok voltunk. Magyarországon nem így érzem, itt tényleg otthon érzem magamat. Ez is nagy szerepet játszott ebben, hogy végül is így döntöttem, hogy itt maradok.” [D16, magyar szakos, lány]

„Nem voltak ismerőseim, de könnyen akadtak, azért én sem vagyok egy zárkózott ember. ... Jól érzem magam itt. Szeretem a munkám és a környezetet, ahol dolgozhatok.” [D12, biológia szakos, fiú]

D11-gyel szemben, akivel együtt egy városból érkeztek az egyetemre, *D12* jól érzi magát célországában, ahová az oktatási mobilitáson keresztül került. Az egyetemválasztással kapcsolatos kérdésre adott válaszában is megjelenik a hosszú távú migráció célja, az utánkövetés idején ez már meg is valósult, akkori párjával összeházasodtak, és PhD hallgató a Debreceni Egyetemen. A fenti megszólalásokból láthatjuk, hogy *D12* és *D16* otthon érzik magukat választott országukban. Ehhez a csoporthoz tartozik *D13* is, akinek korábban idézet mondataiban láthatjuk családias környezetre talált az oktatási mobilitás útján, és jó társaságra. *D18* átmenetet képez ebből a szempontból, mert úgy érzi, beilleszkedett, nem érzi idegennek magát, viszont megjegyzi, a gyökértelenség egy kicsit zavarja. *D11*, *D14*, *D15* és *D17* kifejezetten rosszul érzik magukat Magyarországon. A gyökértelenség érzetével küzdenek, nem találtak olyan közösségre, melyben otthon érezhetnék magukat. *D14* éppen ezért harmadik külföldi országba szeretne menni.

A beilleszkedéssel kapcsolatos nehézségek közt az interjúalanyok megemlítik a kapcsolatok elvesztését, a kulturális különbségeket, akár a beszédben

akár az öltözködésben. A hivatali ügyek intézésének problémáját, a szülők munkakeresésének procedúráit, az iskolai és a társadalmi környezetben való beilleszkedés akadályait. Mindannyian arról számolnak be, hogy a kezdeti időszak volt nehezebb, a kezdeti váltás, ami egyre inkább könnyebbé vált, a kibocsátó ország kötődéseinek gyengülésével, a fogadó ország kötődéseinek erősödésével. D25 gyermekkorában került Magyarországra, ezért számára könnyű volt a beilleszkedés, ez is azt bizonyítja, hogy a társadalmi integrálódás másik fontos magyarázó változója az idő. Minél korábbi életkorban költözik valaki, annál könnyebben szokja meg az új közeget, az új környezetet. Másrésztől minél több idő telt el a költözés óta, annál nagyobb mértékű társadalmi integráció figyelhető meg. A fogadó országban az új kapcsolatok kiépülésével, a barátságok kialakulásával egyre jobban beilleszkednek az interjúalanyok.

„Én úgy gondolom, hogy már itt Debrecenben 'itthonabb' vagyok, itt jobban érzem magam, mint ott. Ott meg a környezet, ami közelebb áll hozzám. De azt hiszem, hogy néhány év és azt fogom mondani, hogy Debrecennek a környezete áll közelebb. [...] Én abszolút beilleszkedtem, nem volt ezzel gondom, szerintem azért is volt könnyebb, mert középiskolában is ide jártam és ez abszolút megkönnyítette a dolgomat.”
[D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Teljesen olyan volt mintha itt születtem volna. [...] Hét éve kerültem ide Debrecenbe, szeretem ezt a várost, megszoktam, nem is szeretnék innen elmenni. Nagyon szép városnak tartom. A szellemiségét szeretem, hogy civis város, a szívem csücske volt. Azt nagyon szeretem, hogy diákváros.” [D22, történelem szakos, fiú]

„Debrecen nagyon hozzám nőtt. Debrecenben kezdtem el gyökerezni. Most már így itthon és otthon Erdélyben. Azt se mondhatom, hogy kétlaki vagyok, de Erdély az mindig otthon lesz. Haza megyek, és itthon vagyok.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„Én már itt nőttem fel, itt alakult ki a baráti köröm. Ő miattuk nagyon szeretem Debrecen, szép városnak tartom. Olyan jó itt lakni. [...] Úgy

gondolom, hogy nekem meg a nővéremnek már Debrecen az otthon, de anyuék sohasem fognak teljesen ide tartozni.” [D25, orvosi, lány]

„Három éve kezdtem megbékülni ezzel a helyzettel, nagyon nehezen szakadtam el. Három éve találkoztam a barátommal. Miatta megváltozott a véleményem, egyre nehezebben hagytam őt itt, és egyre ritkábban mentem haza, és egyre rövidebb ideig. Vágytam vissza, hogy lássam, meg velem legyek. És az ő révén nagyon sok embert ismertem meg, akik mai napig nagyon jó barátaim. Egyre könnyebb lett.” [D26, angol szakos, lány]

Összességében az interjúalanyok már inkább Magyarországon érzik magukat otthon. *D24* úgy fogalmaz, hogy itt is itthon és ott is otthon, ellentétben *D11*-gyel, akinek dilemmáját az anyaország és a szülőföld közötti választás problémája jelenti. Tehát az előző csoportban még láttunk olyan példákat, melyek a választással járó vagy-vagy helyzetet hordozták, míg jelen csoport megkérdezettjei, már választottak, már letelepedtek Magyarországon, választásuk idővel a társadalmi integráció által megerősítést nyert. Kettős kötődésük inkább abban nyilvánul meg, hogy szívesen beszélnek szülőföldjükéről, büszkéek származásukra, szívesen látogatnak el oda, és szeretnének tenni valamit az ott lakó emberek ügyéért. Integrálódtak a cél országba. Fontos különbség, hogy összességében jelen csoport megkérdezettjei korán és családjukkal együtt, míg az előző csoport megkérdezettjei későbbi életkorban és egyedül, az oktatási intézményekben való részvétel miatt kerültek Magyarországra. Az adatfelvétel idején még a döntésmeghozatal időszakában voltak, a tanulmányaik során szerzett tapasztalatok és barátok pedig elősegíthetik a végleges letelepedést, hiszen ők a felsőoktatásban szerzett tapasztalatok és kialakult lehetőségek következtében hoznak meg egy végleges döntést. Míg jelen csoport tagjai azért tanulnak magyarországi felsőoktatásban, mert már letelepedtek. Esetükben lezárult a döntési procedúra, már nem mérlegelnek, hanem pozitív visszaigazolásokat keresnek döntésük helyénvalóságára. Már nem a jó választásra, hanem az integrációra figyelnek elsősorban, ami megkönnyíti számukra a beilleszkedést az előző csoport tagjaihoz képest.

Csupán *D23* számolt be arról, hogy a kibocsátó országhoz képest, súlyos anyagi tőkevesztést szenvedtek, esetükben az integráció anyagi téren ütközött nehézségbe. A többiek elsősorban a társadalmi tőkevesztést és a kulturális

különbségekből eredő integrációs nehézségeket említik. Abban is közös az interjúalanyok véleménye, hogy úgy gondolják, számukra könnyebb volt az integrálódás, mint szüleik generációjának. Ők már itthon érzik magukat Magyarországon, de úgy látják, szüleik sohasem fogják igazán otthon érezni magukat a fogadó országban. Ez is visszavezethető az életkor társadalmi beilleszkedésre gyakorolt magyarázó erejére.

Hasonló eredményekre jut Gál Gyöngyi (2013) A Magyarországra áttelepedett pedagógusok szakmai és társadalmi integrációja című disszertációjában. Kutatása rávilágít arra, hogy az általa vizsgált erdélyi pedagógusok az áttelepedés folyamatát egyfajta traumaként élték meg, ami talajvesztettség és gyökértelenség érzésében manifesztálódott. A társadalmi integrációt elősegítő változók az idő, a kapcsolatháló, párkapcsolat, a biztos önkép, a szerepekhez való alkalmazkodás képessége és az új társadalmi környezetben való eligazodást segítő személy jelenléte. A fenti kutatás interjúalanyai kiemelik a szülőföld fontosságát és az ahhoz való ragaszkodást a migrációt követő életszakaszban is. A megkérdezettek között van olyan személy, aki a szülőföld hiányát az édesanya hiányához hasonlítja. Ebből következtethetünk az erdélyi magyarok erős földrajzi tér iránti kötődésére. Továbbá Gál megkérdezettjei is kiemelik az eredeti lakóhelyen kötött barátságok erősebb emocionális funkcióját, melyet az új lakóhelyen nem találtak meg. Ennek ellenére a megkérdezettek többsége sikeres szakmai integrációt és pedagóguspályát futott be. Összehasonlításképp elmondhatjuk, hogy az általunk megkérdezett diákok könnyebb helyzetben vannak, amennyiben szakmai pályafutásukat megelőző diákéveiket is a célországban töltik, hiszen ezalatt lehetőségük nyílik szakmai és baráti kapcsolatok létesítésére. Összességében elmondható, hogy a diákévek alatt könnyebb és mélyebb integráció valósítható meg, mint a szakmai pályafutás közben történt migráció esetében.

Végezetül megvizsgáljuk interjúalanyaink jövőterveit. A hazai környezetben tanuló diákok elsősorban szülőhelyükön tervezik jövőjüket. Erős lokális identitással és szülőföldhöz való ragaszkodással rendelkeznek. Többségük csak abban az esetben költözne külföldre, ha hosszabb távon sem találna munkát jelenlegi lakóhelyén. Ez esetben migrációjuk elsődleges célországa Magyarország lenne. Viszont egy-két évre szívesen elutaznának külföldre tapasztalatszerzés céljából.

„Inkább itt élek Romániában, mint Magyarországon. Mert nézzük a román nemzetet, annak is van egy kultúrája. Én szeretem Romániát ebből a szemszögből, mert mindig felmozgat valamit.[...] Nagyon szeretem Romániát földrajzilag is, kellemes, szép helyen van, Magyarország olyan kis lapos. Emiatt élnék itt Romániában, Erdélyben.” [P13, teológia-szociális munkás szakos, fiú]

„Szeretem ezt a várost, mindenképpen szeretem és büszke vagyok rá, hogy váradi vagyok. Váradon szeretnék maradni, maximum tanulni, vagy rövid időre dolgozni mennék ki külföldre” [P02, szociológia szakos, fiú]

„Itt születtem. Ez az ország biztosított tanulási lehetőséget. Ennek az országnak a javára szeretném használni a tudásom. Egyedüli gyermek vagyok, nem szeretnék messze kerülni.” [P16, szociológia szakos, lány]

„Hosszútávon nem vágyom el. Barátok ismerősök, rokonaim nagy része itt él Váradon. Nekem ez számít, nem szeretném elveszíteni teljesen a gyökereimet.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

P13 testvére Budapesten lakik, mégis szilárdan ragaszkodik szülőföldjéhez. P19 a hátrahagyott társadalmi tőke hiányára hívja fel a figyelmet. Kiemeli azt, hogy a család, a rokonok és a barátok jelentik elsődlegesen azt a kapcsolatot, ami a szülőhelyéhez kötik. Úgy gondolja, ezek pótolhatatlanok. Az után követés idején a legtöbben hazájukban helyezkedtek el, viszont P11 Walesben töltött egy évet, a Christian Holiday Centerbe. P06 Brüsszelben, P19 pedig Budapesten dolgozik. A fent bemutatott tervekkel szemben, elvágódást tükröz P15 hozzászólása:

„Én Budapestre szeretnék menni, vagy Pécsre vagy még távolabbra, nem tudom.” – mesterizni – „Pécsen vagy Sopron van, úgy tudom. Sopron meggyőzött tíz éve voltam ott és nagyon szeretnék visszamenni, Pécsen meg egy fél éve. Tetszett a város, ott el tudnám képzelni, meg vannak ismerősök.” [P15, reklámgrafika szakos, lány]

A jövőtervekben megmutatkozik az erőteljes szülőföldről való ragaszkodás. Az interjúalanyok döntő többsége nem szeretne elszakadni attól a közegtől, amelyben él. Ezt a kötődést a rokonok és a barátok kapcsolata, illetve magához a földrajzi helyhez és a kulturális közeghez való ragaszkodás motiválja. Ez alól kivételt jelent *P15*, aki Magyarországra vagy akár más nyugat-európai országba vándorolna. A jobb lehetőségek miatt szinte mindegyik interjúalany felveti kérdést, hogy bizonyos ideig külföldön kell munkát vállalnia. Viszont amíg ez a többi interjúalanynál inkább egyfajta kényszerpályát jelent, amivel csak rövid ideig kívánnak élni, addig *P15* hosszú távon keresi ennek lehetőségét. Egyfajta optimista jövőkép jellemző rájuk, Románia fellendülésével kapcsolatban. *P03* megjegyzi, hogy Románia egyre több lehetőséget nyújt, fejlődik. Ez az optimista jövőkép összhangban van a *Mozaik 2001, 2012-es* kutatások eredményeivel.

„Most úgy néz ki Románia sokkal több lehetőséget nyújt, mint külföld. Fejlődik, kell a munkaerő és azok az emberek, akik megragadják a lehetőségeket.” [P03, szociológia szakos, fiú]

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem tizenegy megkérdezettjének többsége a megkeresés idején azt tervezte, hogy az egyetemi éveket követően visszatér születési helyére és ott helyezkedik el. Az otthon maradás szándékát firtató kérdésekre adott válaszok a következő főbb okok köré csoportosíthatóak: a család, a barátok, az ismerősök megtartó ereje, illetve az idegen környezettől és az ismeretlentől való félelem. Az utánkövetés során kiderült, hogy heten Romániában maradtak. Közülük négyen visszaköltöztek Szatmárnémetibe, hárman Kolozsváron telepedtek le. Négyen Magyarországra költöztek, együk Szegedre, hárman pedig Budapestre. Az egyetemi éveket követően lokális környezetükben hazatérő interjúalanyok a következő gondolatokat mondták a megkérdezés idején:

„Menjek egy ezer idegenbe, új környezet, új barátok, új szokások, új hely. Mikor már itt tudom, hogy milyen, megszoktam, nem érzem magam rosszul. Félek az idegentől, hogy ott hogy fognak fogadni vagy, hogy esetleg kudarcot vallok, nem fogom jól érezni magam.” [B06, informatika szakos, fiú]

„Itt van a nagy ház, itt van apukám, anyukám, és nekik is kell öreg korokra valaki, és BB06-nak ugyanúgy. Ott vannak a szülei, egyetlen gyerek. Vagy kiviszed őket is, de ők már hova menjenek, nem is nagyon vágnak ki.” [B07, informatika szakos, lány]

„Ha befejezem, szeretnék tanár is lenni. Inkább Károlyban szeretnék tanítani, főleg abban az iskolában ahol én végeztem szívesen tanítanék. Nem akarok Magyarországra menni, én nem vagyok az a típus. [...] Hát barátaitk nincsenek ott az embernek azért az csak számít, meg a család. A szüleimet, most hagyjam itt vagy őket is vigyem.” [B08, informatika szakos, fiú]

Elsősorban a szülői háttér, a barátok és az újrakezdéstől való félelem motíválja választásukat. A fenti kötődések határozzák meg döntéseiket. Számukra ezek a legfontosabb a kötődések. A Kolozsváron maradó interjúalanyok a következő véleményt fogalmazták meg az adatfelvétel idején:

„Szatmárra szeretnék visszamenni mindenképp, mert nekem Kolozsvár túl nagy város. Szatmár egy kisváros, de nekem pont megfelelő.[...] Hogyha az ember talál egy olyan állást, amire vágyik, és amit Szatmáron nem kapna meg, akkor nem tartom lehetetlennek, hogy Kolozsváron maradjak. De nem ott képzelem el az életemet és a barátaim se. Mindenki azt mondja, hogyha egy mód van rá akkor hazamegyünk.” [B01, informatika szakos, lány]

„Az a végleges konklúzióm, hogy én nem akarok innen elmenni. Szerintem nagyon jól meg lehet itt élni, nincs probléma. Magyarországon is ugyanígy élnek az emberek. Itt is megveszik a lakást, az autót. [...] Szatmárra visszamegyek mese nélkül. Utálom ezt a nagyvárost, poros zajos, mindenki nacionalista. Sokkal több veszélyt stresszt hord magában. Az én otthoni kis városomat szeretem, ott otthon érzem magam, itt nem tudom. Szerelmes vagyok a szülőhelyemben.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

„Egy időre ki akarok menni külföldre pénzt keresni. Itt szeretnék élni mindenképpen, anyagilag is megéri, ez az ország a lehetőségek országa.

Nyugatabbra telítettebb a piac. De itt még nagy lehetőségek vannak, nagyot lehet fejlődni főleg a technika terén. Viszont nincs összehasonlítási alapom, de szertetem ezt a helyet annak ellenére, hogy tele van románokkal.” [B11, informatika szakos, fiú]

A választott egyetem helyszínén maradók közül ketten az adatfelvétel idején azt tervezik, hogy visszatérnek szülőföldjükre, a Partium területére. Azonban az egyetem befejezését követően mindketten Kolozsváron találtak munkát, egy olyan cégnél, amelynek közvetítésével egy-egy félévre, külföldre mehetnek dolgozni. Ennek keretében töltöttek néhány hónapot Svédországban, Olaszországban és Budapesten. Azt követően Kolozsváron alapítottak családot. *B11* jövőterveit illetően egy-két évre szívesen menne külföldre dolgozni pénzszerzés céljából, viszont az ott szerzett tőkét hosszú távon hazájában kívánja kamatoztatni. Ennek a csoportnak a döntését kevésbé befolyásolja az ismeretlentől való félelem, azt inkább a szülőföld szeretete és a jövőbe vetett bizalom határozza meg. Románia számukra a lehetőségek országa. Bizakodóbbak, határozottabbak és nem keresik annyira a biztonságot és a biztos családi hátteret. Ez abban is megmutatkozik, hogy *B01* számára a szülők és a születés helye közül az utóbbi bizonyult erősebbnek. Annak ellenére, hogy édesanyja, Magyarországon kötött házasságot, az otthonmaradást választja.

„Édesanyám most fog februárba férjhez menni, Magyarországra. Tulajdonképpen nekem ott (Szatmárnémetiben) most már csak a nagymamám marad, meg a párom. [...] Az a kérdés: »Nem akartok átjönni ide? Segítek nektek, majd szerzünk nektek is munkahelyet.« És mondtuk, hogy nem.» [B01, informatika szakos, lány]

A Magyarországra költözött interjúalanyok a megkeresés idején a következőket válaszolták a jövőtervekkel kapcsolatos kérdésekre.

„Az igazat megmondva sajnálnám is a szüleimet, de Romániát nem. Szívesen élnék ott. Amikor egyszer-egyszer jön, hogy mondanék valamit a románoknak, de nem tudok, akkor mindig azt fogadom meg, hogy ki-költözök Magyarországra.» [B04, angol szakos, lány]

„Mikor kisebb voltam azt mondtam, hogy én biztos ki fogok menni Magyarországra, csak az anyanyelvemen beszélnek. Viszont ott sem érezném magam otthon. Most már itt születtem, akkor maradjak is itt. [...] Én itt megtaláltam a helyem. Itt könnyebb lenne, aztán lehet, hogy egy év múlva kimegyek, de most így gondolom. Kimehetek, hogyha lesz egy munkám, amit szeretek és jól érzem magam. Itt is jól érzem magam.” [B09, biológia szakos, lány]

Közülük hárman már a megkeresés idején határozottan vágytak Magyarországra. B03 párkapcsolata révén, testvére B04 pedig tanulmányai révén került Budapestre, az Eötvös Loránd Tudományegyetem ösztöndíjas doktorandusz hallgatója. B10 párját követve Szegedre költözött, ahova B09 munkalehetősége miatt került. Később B10 Pesten vállalt munkát. A Magyarországra költözött pár kapcsolata megszakadt. Míg a két otthonmaradó pár házasságot kötött és családot alapított.

Az anyaországba továbbtanulási céllal érkező megkérdezettek egy döntési folyamat valamely lépcsőfokán állnak. Vannak köztük olyanok, akik tudatosan döntöttek a magyarországi felsőoktatási intézmény mellett a végleges letelepedés céljából, vannak akik bizonytalanok a végleges döntést illetően és olyanok is, akik egy harmadik országba szeretnének menni. A jövőtervek szempontjából ez a csoport mutatja a legnagyobb szórást, ami összhangban van azzal, hogy lakóhelyük szerint még kötődnek a kibocsátó országhoz, a képzésben töltött idő alatt pedig egyre nagyobb mértékben Magyarországhoz is. Egyetemi éveik befejezését követően különösebb kötöttségek nélkül választhatnak otthont maguknak. D16 Magyarországon talált otthonra és függetlenségre, itt alapított családot. A felsőoktatásban való részvétele során kialakuló körülményei pedig tovább könnyítették letelepedéssel kapcsolatos döntésének meghozatalát. D13 a legcéltudatosabb, ő az, aki a legjobban érzi magát Magyarországon. Hozzá hasonlóan határozott álláspontot képvisel D12, aki az után követés idején a következőket mondja:

„Igazából véve, már amikor magyarországi egyetemre jelentkeztem, nagyon valószínű volt, hogy nem fogok otthon munkát vállalni. A könnyebb utat és a jobb megélhetési lehetőségeket választottam.” [D12, biológia szakos, fiú]

„Miután a párom megkérte a kezemet el kellett döntenem, hogy vele maradok, itt maradok. De talán még korábban is, nem tudom, megszoktam, hogy itt vagyok és már nem is vágytam haza. Nagyon tetszett ez az önállóság, ez a szabadság. Nem volt nehéz döntés, mert egy folyamat volt, és a végén magától adódott.” [D16, magyar szakos, lány]

„Szeretem ezt a várost és nem szeretném elhagyni. Nem szeretnék innen elmenni, eleve azért is jöttem ki, mert Magyarországon szeretnék letelepedni. Szeretném megkapni az állampolgárságot. Nekem itt jó, én már barátokat szereztem, elég nagy kört, én már nem szeretnék innen elmenni.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

D13 már első éves hallgatóként nagyon jól érzi magát választott célországban, ahová szeretné, ha szülei is követnék. Vele ellentétben D14 nem érzi jól magát Magyarországon, végleges letelepedésének helyszínét illetően bizonytalanság jellemzi. D14-hez hasonlóan D15 sem érzi jól magát új környezetében, a lakhelyváltás gyökértelenséget eredményezett életében. Ő is bizonytalan végeleges lakóhelyét illetően, szeretne világot látni és megtalálni azt a helyet, ahol otthon érzi magát.

„Utazok, megnézem a világot. Ha már kiutaztam magam valahol letelepedni. Igazából nem érzem magam sehol otthon, régen otthon éreztem magam Szerbiában, de ahogy telt az idő ott se éreztem magam otthon, amikor eljöttem otthonról, akkor már sehol nem éreztem magam otthon. Pesten se, itt se érzem magam otthon. De ha hazamegyek, akkor se érzem azt, hogy otthon vagyok. Úgyhogy valahogy meg kéne találni, hogy hol érzem azt.” [D15, biológia szakos, fiú]

„Úgy érzem, hogy nem én döntöttem el, hogy itt Magyarországon akarok lakni, csak így jöttek ki a dolgok.” [D18, informatika szakos, fiú]

„Én azt fogom megtanulni, hogy itt hogyan kell tanítani, és ha visszamegyek otthon nehezebb lesz. Ha hazamegyek, akkor még románul is le kell vizsgázni és ez egy kicsit rémisztő. Azon szoktak megbukni az emberek. [...] Körvonalazódik, hogy inkább itt, de még itt nem vagyok teljesen otthon.” [D11, informatika szakos, fiú]

D11 esetében erős a végleges letelepedéssel kapcsolatos bizonytalanság. Identitása szempontjából erdélyi magyarnak tartja magát, azonban nem rendelkezik olyan mértékű kötődéssel a szülőföldjéhez, mint a korábbiakban bemutatott kolozsvári diákok. Dilemmája viszont elárulja, hogy szülőföldjének vonzása egyáltalán nem elhanyagolható. Az utánkövetés idején Magyarországon talált munkát és kötött házasságot. Új kötése választott intézménye helyszínén tartják. *D18* esetében is kimutatható az, hogy az egyetem helyszíne hatással van a végleges letelepedés helyszínére. A magyarországi képzésben való bekapcsolódás gyengíti a hazai kapcsolatok továbbélését, melyet a lassan kialakuló, új kapcsolatok váltanak fel. A magyar nyelv szakmai ismerete, a Magyarországon történő kapcsolati tőke kialakulása és a megnyíló lehetőségek determinálják az anyaországban történő munkavállalást. Az egyetem helyszínén kialakult párkapcsolatok szintén ezt erősítik, segítve a magyar társadalomba való integrálódást és az otthonosság érzésének kialakulását. A külföldi országok hivatalos nyelvismeretének hiánya és a magyarországi diploma különbözeti vizsga útján történő elismerése nehezíti a Magyarországon érettségizett vagy diplomázott hallgatók szülőföldre való visszatérését, és erősíti az interjúalanyok Magyarországon való letelepedésének szándékát. A választott egyetem helyszíne nagymértékben hozzájárul a hallgatók jövőjének alakulásához. Ezzel ellentétes választás elsősorban *D14* és *D15* esetében merül fel. Jelen kvalitatív vizsgálatból nem kívánunk általános érvényű konklúziókat levonni, tekintettel a vizsgálati módszer jellegére. A fenti interjúidézetek során olyan diákok életébe és életérzésébe tekinthetünk be, akik az otthonvesztés, otthonteremtés dimenziójának valamely lépcsőfokán helyezkednek el. *D11* esetében láthatjuk, hogy a kezdeti bizonytalanság a körülmények miatt, idővel biztos választássá alakul. A kezdeti otthontalanság érzése, az évek során otthonosság érzésbe fordul, különösen a házasságkötés és a családalapítást követően.

A következő csoportban láthatjuk azt, ahogy a szülőföldhöz való ragaszkodást idővel, a választott ország ragaszkodása váltja fel. Azok az interjúalanyok, akik családjakkal együtt már korábban döntöttek letelepedésükkel illetően, a jövőben nem szeretnék megváltoztatni a szüleikkel együtt meghozott döntést, és nem szeretnék egy harmadik célországba vándorolni. Jövőterveinek elődleges helyszíne Magyarország, azon belül is tanulmányaik helyszíne, Debrecen. Erős elköteleződést mutatnak a helyben maradással kapcsolatban. Már nem szülőföldhöz, hanem választott országhoz ragaszkodnak

elsősorban. Magyarország migrációs veszteségeit számba véve elhanyagolhatatlan fontosságú ennek a csoportnak a kötődése. *D22*, aki hét éve került Debrecenbe, a következőképp nyilatkozik a városról:

„Én biztos nem megyek külföldre, én Magyarországon maradok. Itt itt-hon vagyok és nem áll szándékomban innen elmenni, bármilyen rosszra fordulna is a helyzet Magyarországon. Én itt fogok maradni, mert a nehézségek elől nem menekülni kell, hanem megoldani őket meg leküzdeni. Az identitástudatom, magyarságtudatom miatt is elég nehéz volna külföldön maradni. Az nekem egy kudarc, egy börtön lenne, hogyha ki-kényszerítenének külföldre.” [*D22*, történelem szakos, fiú]

„Én mindenképpen itt maradok. Nem mennék külföldre száz százalék. Nekem nagyon fontos, hogy magyar vagyok. És az is akarok maradni. És nem szeretnék elmenni külföldre. Egyáltalán nem. Nyaralni világot látni lehet, de oda költözni, meg ott dolgozni egyáltalán nem, sose.” [*D25*, orvosi, lány]

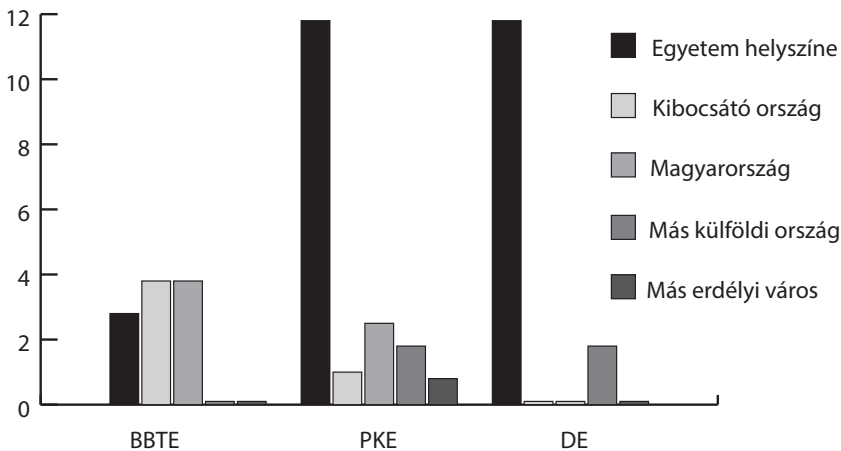
„Most már nem mennék vissza semmi értelme. Ez már butaság lenne. Mikor kicsi voltam ez volt a mániám, de nem. Nagyvárosba szeretnék élni, például Debrecen. Nem vágyom külföldre, talán kimenni egy évet Angliába. De itt maradnék, elég volt nekem így egyszer leszakadni, még egyszer új embereket szerezni, nem. Jó itt.” [*D26*, angol szakos, lány]

A megkérdezettek véleménye összecseng. Debrecenben képzelik el jövőjüket, elhatárolódnak egy harmadik külföldi országba való migráció lehetőségétől. Az áttelepült interjúalanyok esetében szülőföldhöz való ragaszkodást felváltja a célországhoz, Magyarországhoz való ragaszkodás. *D26* megfogalmazza, hogy az integrációs nehézségek leküzdése után már nem lenne értelme visszamenni a kibocsátó országba. Főleg azért, mert párkapcsolata kialakulását követően Magyarországon is otthonra talált. *D22* és *D25* kiemelik, hogy magyar hovatartozásuk miatt mereven elhatárolódnak egy külföldi országba való migrációtól. Bár nem idéztünk *D24*-től a korábbi megszólalásai-val szinkronban, Debrecenben tervezi jövőjét párjával, akivel az utánkövetés idején már házasok. Ennek megfelelően egyetemi éveit követően Debrecenben vállalt munkát.

Jelen csoportba tartozó megkérdezettek elsősorban abban különböznek egymástól, hogy áttelepülésük következtében a társadalmi integráció mely fokán állnak. Valamilyen szempontból nehézséget okozott számukra a kezdeti időszak, akár a költözéssel járó anyagi, illetve kapcsolati tőke veszteség, akár a hivatali ügyintézés miatt. Azonban mindannyian egyre inkább integrálódnak a célországba, ahol egyre inkább otthonra találnak.

A 19. ábra összesíti az utánkövetés eredményeit. Intézményi bontásban tárja elénk, a jövőtervekhez viszonyítva a letelepedés helyszínét. A válaszok alapján, ötféle csoportba soroltuk a megkérdezetteket: a felsőoktatási tanulmányok helyszínén maradók, a születés helyére visszatérők, Magyarországra költözők, külföldre vagy más erdélyi városba átköltözők. Az eredmények azt mutatják, hogy ebből a szempontból a legerősebb magyarázó változónak a felsőoktatás intézményének helyszíne tekinthető. A Megkérdezettek majd 30 százaléka abban a városban talált munkát és alapított családot, ahol felsőfokú tanulmányait végezte. Ez a változó a legerősebb hatást a Debrecenben tanuló diákcsoportra fejt ki. Közülük csupán ketten nem integrálódtak be a fogadó ország anyanyelvi közösségében és egy harmadik célország felé mozdultak el. Senki sem tért vissza a kibocsátó közegbe. Tehát a határon túli magyarok számára Magyarország elsősorban cél, nem pedig tranzit országot jelent. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai a legtöbb esetben szintén diákéveik helyszínét, Nagyváradot választották (12 fő).

19. ábra: Az intézmény hatása a letelepedés helyszínére (fő)

Ezt a tendenciát az egyetem integráló hatása mellett erősíti, hogy a megkérdezettek 20 százaléka (9 fő) szüleivel élt a felsőfokú tanulmányok idejében, az intézmény helyszínén, 26-an albérletben és csupán 11-en kollégiumban. Tehát akik albérletben, vagy a szüleikkel laknak, már a felsőfokú tanulmányok alatt integrálódnak az oktatás helyszínének helyi társadalmába, lakókörnyezetébe. Ez erősíti a kapcsolatháló és a társadalmi tőke kiépülését vagy erősödését, ami könnyebb jövőbeli munkaerő piaci integrációt eredményezhet.

A nagyváradi diákok alacsony számban és nagyjából egyenlő szórásban választottak más erdélyi várost, Magyarországot vagy a konkrét szülőhelyre való visszatérést. A Kolozsváron tanuló leginkább összetartó, legerősebb kapcsolathálóval rendelkező diákcsoport mutatja a legnagyobb szórást ebben a kérdésben. Körülbelül egyharmaduk maradt az egyetem helyszínén, további egyharmaduk Magyarországra, vagy Szatmárnémeti környékére költözött az egyetem befejezését követően.

Összességében a megkérdezett diákokat elsősorban az jellemzi, hogy identitástudatukban elkülönülnek mind az anyaországbeliektől, mind a többségi nemzet tagjaitól. Önazonosságuk elsősorban a lokalitás mentén szerveződik. Lokális kötődésük a csoportszerveződés formáiban, informális kapcsolathálóikban is megmutatkozik. Magyarságukra büszkék, jellemző rájuk saját nemzetük pozitív tulajdonságokkal történő felruházása. Vallásosnak tartják magukat, az Istenbe vetett hit fontosabb számukra a vallás formai kifejeződésénél. A földrajzi helyhez való ragaszkodásukat elsősorban az jellemzi, hogy legtöbbször ahhoz a területhez kötődnek, amely életük jelenlegi helyszínét is jelenti. Ez megmutatkozik a jövőterveikben is, hiszen egy-két kivételtől eltekintve jelenlegi lakhelyükön tervezik életüket és munkába állásukat. A határon túl lakó hallgatók jelenlegi lakóhelyükhöz ragaszkodnak, míg a Magyarországon élők esetében ez a ragaszkodás az anyaországhoz való erősödő kötődésben jelenik meg.

V. 2. 4. A főbb vizsgálati csoportok összehasonlítása

Jelen fejezetben összehasonlítjuk az előzőekben vizsgált csoportok főbb jellegzetességeit. Azokat a diákokat, akik határon túli származásúak, de a magyarországi képzési rendszer hallgatói, és azokat a diákokat, akik a hazai

– jelen esetben az erdélyi – képzési lehetőségek kínálatából választottak. Hat olyan diákkal készítettünk interjút, akik erdélyi születésűek, de Magyarországon telepedtek le, és a magyarországi felsőoktatási intézményekben vesznek részt. Nyolc interjút készítettünk olyan diákokkal, akik erdélyi születésűek, és ott rendelkeznek állandó lakhellyel, azonban a magyarországi felsőoktatásban vesznek részt. Tizenegy interjú felvételére került sor a hallgatók azon csoportjával, akik a szülőhelyük területén lévő egyetemek kínálatából választottak. Ezek a diákok a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói, viszont a Partium területén, Szatmárnémetiből illetve a környező településekről származnak. További huszonegy olyan diákkal készítettünk interjút, akik a Partiumi Keresztény Egyetemen tanultak a megkérdezés idején.

Összehasonlítva a Partiumi Keresztény Egyetem, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Debreceni Egyetem meginterjúvált diákjait, az *anyagi helyzet* szempontjából az rajzolódik ki, hogy míg a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai inkább hátrányos helyzetű családi háttérrel rendelkeznek, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megkérdezett diákok az anyagi dimenzió köztes skáláján helyezkednek el. Megengedhetik maguknak a romániai magyar egyetemek köréből a színvonalasabb, de drágább egyetemen való továbbtanulást. Viszont a magyarországi képzőhelyek anyagi szempontból már nehezen lennének elérhetőek a számukra. A Magyarországon tanuló diákok tekinthetőek anyagilag a leginkább jól szituáltaknak. Hiszen ők megengedheti maguknak egy külföldi országban való továbbtanulást. Ez a háttérváltozó meghatározó, hiszen az egyetemválasztást tekintetében döntő szempontot jelent az anyagi helyzet. Az anyagilag jobb helyzetben lévő családok diákjai választják a Kolozsváron működő egyetemet, míg a hátrányosabb helyzetű diákok a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemet. Közös vonás, hogy mindkét csoport tagjai a hazai magyar nyelvű felsőoktatás kínálatából választottak. A Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok hátrányosabb helyzetű családokból származnak, ezért esetükben fontos a felzárkóztatás, melynek eszközei az otthonos hangulat, a családias légkör, a segítőkész tanárok. Ennek megvalósításának kedvez a kis létszámú intézmény. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen is megfigyelhető a tanári hatás, viszont ott inkább az attitűd formálójaként jelenik meg, nem a közvetlen segítségnyújtásban. Az órai előadásokon elhangzott informális tanári véleményen keresztül formálja a nemzettudatot és erősíti az otthon maradás szándékát.

Mindhárom csoport esetében kirajzolódik egy domináns **középiskola**, amelyben a megkérdezettek többsége végzett. A Szatmárról és környékéről származó Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanuló diákok esetében ez a középiskola, a Kölcsey Ferenc Főgimnázium, mely meghatározó jelentőséggel bírt az interjúalanyok véleményalkotásában. A Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban a nemzeti ünnepek megtartása és a tanári hatás jelentősen befolyásolta az interjúalanyok identitástudatának formálódását és fontosságának felértékelődését. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai esetében ez a középiskola a Szent László Római Katolikus Líceum és az Ady Endre Líceum. Az előbbi a diákok beszámolóí alapján egy kellemes hangulatú kis létszámú felekezeti középiskola, ahol szintén megtartják a nemzeti ünnepeket, és amely a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói utánpótlásának bázisának tekinthető, a hátrányos helyzetű diákokat felzárkóztató programja és felekezeti jellege miatt. Körükben a második legnépszerűbb középiskola az Ady Endre Főgimnázium, mely egy nagyobb létszámú iskola, ahol az előbbihez képest kevesebb tanári figyelem jut egy diákra, és kevésbé tartják otthonosnak. A Magyarországon tanuló diákok előszeretettel választják a Debreceni-, illetve a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumát. Mindhárom csoport megkérdezettjeinek körében közkedvelt a felekezeti oktatás.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai a leginkább elégedettek az **oktatás színvonalával**. Szerintük a romániai magyar nyelvű képzés követelményei magasabbak a magyarországinál. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai ellenben úgy gondolják a magyarországi képzés színvonalasabb a hazai képzésnél. A diákok véleménye összhangban van az Európai Egyetemek Szövetségének hivatalos besorolásával. Az európai kritériumok alapján felállított rangsor szerint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem a legjobbakk közt, a Partiumi Keresztény Egyetem pedig a mezőny végén található.⁹

Míg a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai, az egyetem akkreditációs problémái miatt nem kapcsolódhattak be az Erasmus programokba, ezért magyarországi **tanulmányutakon** vettek részt. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói Erasmus programok segítségével látogattak Magyarországra és más európai országokba. A fenti két oktatási intézmény megkérdezettjei között a magyarországi tanulmányutak a legnépszerűbbek. A Magyarországon tanuló azonban csekély számban érdeklődnek a külföldi országok iránt.

⁹ http://eduline.hu/felsooktatas/2011/9/8/20110908_romania_ egyetemi_rangsor Letöltés ideje: 2011. 09.08.

A *közösségszervező erő* meghatározása során arra az eredményre jutunk, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen, amelyik kisebbségi, felekezeti felsőoktatási intézmény, a közösségek az egyetem formális közegében teremődnek meg. Akár az óralátogatás, akár a kollégium, akár a diákszövetség esetében. A Debreceni Egyetemen a megkérdezett diákok között nem mutatható ki ilyen jellegű kapcsolatháló. Az itt tanuló megkérdezettek integrálódnak az anyaországi egyetem közösségébe. Az együtt érkező interjúalanyok kapcsolata is feloldódik ebben a közegben. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem ebből a szempontból félutasnak tekinthető, hiszen a többségi és kisebbségi szakok egymással párhuzamosan működnek. Így a közösségszervező erő is félutasnak tekinthető, hiszen a közösségi kapcsolatok az informális kapcsolathálón keresztül teremődnek meg illetve formálisan a csoportos óralátogatások alkalmával.

A Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói közül leginkább a humán beállítottságúak, főleg a szociológia szakosak tekinthetőek a legaktívabbaknak, aki a diákszövetségekben tevékenykednek. A kolozsvári minta leendő műszaki értelmisége ebből a szempontból nem tanúsít különösebb aktivitást, ahogy a Debreceni Egyetem megkérdezettjei sem. Viszont az *identitás* fontossága minden csoportnál hasonló jelleget ölt. Cohen (1994) eredményeire hasonlóan saját kutatásunkban is azt tapasztaltuk, hogy az egyéni identitásválasztások, a szociális identitás patternjét jelentős mértékben meghatározzák. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezett diákjai elsősorban ugyanarról a területről származókkal barátkoznak. A Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok ezzel szemben vegyesen, származási helytől és lokális identitástól függetlenül barátkoznak egymással. Ebből a szempontból a kollégium egyfajta olvasztótégelynek tekinthető, hiszen az Erdély különböző területeiről érkező magyar diákokat integrálja, sajátos kollektív identitást teremtve. Az így kialakult csoportok valóban jelentős mértékben különböznek a többi közösségtől, és a kollektív identitás meghatározói. A Magyarországon tanulók esetében nem mutatható ki erős szociális identitás. A Magyarországon tanuló diákok kezdetben a velük együtt érkezőkkel alkottak szerves közösséget, idővel azonban ezek a közösségek feloldódnak a Magyarországon kialakuló kapcsolati tőke vonzásai által. Ezért a megkérdezettek harmadik csoportjában nem rajzolódik ki egy jól körülhatárolható és összetartó csoport.

A *vallásosságot* tekintve mindhárom csoport tagjait az jellemzi, hogy előtérbe helyezik az Istenbe vetett hitet az egyházi közösségben folytatott

vallásgyakorlattal szemben. A Partium területéről származó Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanuló interjúalanyok vallásossága mutatja a legerősebb intenzitást, a Magyarországon tanulóké pedig a legalacsonyabbat. Többen megemlítik, hogy az anyaországban kevésbé gyakorolják a vallásukat, mint eredeti lakhelyükön. Ez a tényező alapvető fontosságú, hiszen az egyházi közösségek az identitás megélésének szinterei. Romániában a nemzeti identitás a felekezeti hovatartozásban is megjelenik. A többségi nemzet tagjai főként ortodox, a kisebbségi tagok, pedig elsősorban református, másodsorban katolikus felekezetekhez tartoznak. Tehát a vallási hovatartozás és a nemzeti identitástudat változó szignifikáns korrelációt mutatnak. Például egy református közösségbe ellátogató magyar fiatal további magyar személyekkel találkozhat és barátkozhat. Saját felekezetükben saját nemzetükhöz tartozó egyénekkkel ismerkedhetnek meg, és velük alkotnak szerves közösséget. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi magyarok és románok informális kapcsolathálói etnikai hovatartozás tudaton alapuló szegregációt mutatnak. Ezen keresztül a felekezeti hovatartozás vagyis a vallásosság is hozzájárul a nemzeti és szociális identitás ápolásához és megőrzéséhez.

A megkérdezettek sérelmezik a december ötödikei népszavazás eredményét. Ennek következtében úgy gondolják, hogy a románok mellett az anyaországbeliek is kirekesztik őket. Ezért élesen elhatárolódnak elsősorban a román, másodsorban a magyarországi magyaroktól. Saját mikrokörnyezetükben élnek meg magyarságtudatukat. Az *identitás* tekintetében, mindhárom csoport tagjai, hasonlóan a Mozaik kutatások eredményeihez, kiemelik erdélyi magyar hovatartozásukat. A hazai egyetemeken tanuló interjúalanyok ezt a hétköznapi életükben is megtapasztalják. Saját mikrokörnyezetük tekinthető életterük elsődleges helyszínének. Míg az anyaországba vándorló megkérdezettek említést tesznek ugyan származásuk regionális jellegéről, viszont a magyarországi magyarokkal azonosulnak. Az ő esetükben elsősorban a nemzeti identitás domináns, míg a szülőföldön maradók számára mind a nemzeti mind a szociális identitás meghatározó. A lokális identitás tekintetében a szülőföldhöz való ragaszkodás az otthon maradók körében erős, ami a lakóhelyet változtatók közt áttevéődik a Magyarországhoz való ragaszkodásra.

A *jövőterveket* illetően szintén megjelenik a párhuzam a fent vizsgált csoportok között. A megkérdezettek elsősorban tanulmányaik helyszínéhez ragaszkodnak. Adott esetben szülőföldjükhöz, adott esetben Magyarországhoz. Erős körükben a lokális kötődés. A helyben maradt csoport tagjai esetében

optimista jövőképpel találkozhatunk, saját életükkel, elhelyezkedési lehetőségeikkel és az ország gazdasági felzárkózásával kapcsolatban egyaránt.

A *nyelvhasználat* kapcsolatban szülőföldjükön maradó interjúalanyok esetében megjelennek az ország hivatalos nyelvének használatából adódó problémák és nehézségek. Ilyenekkel a lakóhelyet változtató interjúalanyok esetében már nem találkozunk, hiszen számukra a problémát a kapcsolati tőke hiánya jelenti. Míg az előbbi csoport tagjai erős társadalmi tőkével és kapcsolati hálóval rendelkeznek. Ez az oda születés tényéből, a saját és családi múlt gyökereiből táplálkozik. A kisebbségi lét, az összetartozás és a többségi nemzettől való különbözőség és elkülönülés tudata is erősíti. Érdekes különbség a hazai egyetemeken tanuló diákok csoportjai között, hogy a magyar-román tannyelvű Babeş-Bolyai Tudományegyetemre járó diákok arról számolnak be, hogy úgy érzik, egy teljesen magyar nyelvű közegben mozognak. Minden órájuk magyarul van, a hivatalos nyelvet csupán a hivatalos ügyek intézésénél kell használniuk az egyetemen. A magyarországi alapítású, magyar tannyelvű egyetemen tanuló diákok viszont arról panaszkodnak, hogy az akkreditáció problémái miatt románul kell államvizsgázniuk – külső bizottság előtt – és románul kell szakdolgozatot írniuk. Az anyanyelvű oktatók hiánya miatt pedig néhány órájuk románul van megtartva az állami-, vagy akár a Partiumi Keresztény Egyetemen.

A nyelvhasználat kérdésköréhez hozzátartozik az is, hogy azok, akik Magyarországon tanulnak, kisebbségi léthelyzetből, többségi léthelyzetbe kerülnek, ahol anyanyelvük többségi és hivatalos nyelvnek számít. Ehhez társul, hogy legtöbb esetben plusz nyelvtudást hoznak magukkal, kibocsátó országuk hivatalos nyelvét. Mivel a magyarországi képzések keretében nem helyeznek hangsúlyt a kelet-európai nyelvek oktatására, így mind a felvételinél, mind a diplomához szükséges nyelvvizsgák megszerzése terén illetve a munkaerőpiacokon is előnyt élvezhetnek a Magyarországon született, de kelet-európai nyelvet nem beszélő társaikkal szemben (*Ring 2005*).

Ezzel szemben a szülőföldön élők anyanyelve kisebbségi nyelvnek számít. A többségi környezetben szerveződő, anyanyelvi beszélőközösségeket erős kapcsolathálók jellemzik, ami az identitás megélésének, ápolásának, és az szociális identitás kialakulásának fontos feltétele. Ebből a szempontból az áttelepültek egyfajta szociális identitásvesztéssel küzdenek. Esetükben az integráció magyarázó változója a migrációt követő idő és a családalapítás. Továbbá a társadalmi integráltságot jelentősen befolyásolja az áttelepülés

idején betöltött életkor. Minél fiatalabb korban kerül sor a mobilitásra, annál nagyobb mértékben integrálódik az egyén a célországban.

Azt feltételeztük, hogy a felsőoktatás képzésének nyelve meghatározó jelentőséggel bír. Azonban nem csupán a nyelvvel kapcsolatban beszélhetünk meghatározó jelentőségről, hanem a képzési intézmény területi elhelyezkedését illetően is. Feltételezésünk szerint azok a hallgatók, akik Erdélyben laknak, de magyarországi felsőfokú intézményekben szerzik meg képesítésüket, nem egyszerűen az oktatás nyelve miatt választják ezeket az intézményeket, hanem a jövővel kapcsolatos terveik, és letelepedéssel kapcsolatos szándékaik miatt is. Ezek a tervek kifejezésre jutnak az intézményválasztásukban. Azoknál a diákoknál, akik már korábban letelepedtek Magyarországra, migrációs szándékaikban a gazdasági motiváció mellett a kulturális indíttatások játszották a főszerepet. Tehát az anyanyelvi képzés és munkába állás lehetősége jelentette számukra az elsődleges mozgatóerőt. Feltételezésünk szerint az iskolaválasztás területe és a migrációs szándék erős kapcsolatot mutat. A Magyarországra letelepedni vágyók előszeretettel választanak magyarországi egyetemeket, míg az erős lokális kötődéssel rendelkezők, a szülőföldön maradás mellett döntenek, elsősorban az erdélyi egyetemek köréből választanak. Tehát a választott felsőfokú képzés területi elhelyezkedése kifejezi a mobilitási szándékokat és migrációs attitűdöket. Ezek mellett a választott intézmény helyszínére a lakóhely közelsége is hatást gyakorol.

A vizsgálat során készített interjúkban megfigyelhető, hogy a mobilabb személyek a *migrációt* választják még akkor is, ha az lemondásokkal jár az anyagi és a társadalmi tőke területén. Az interjúalanyok legtöbbször a magyar nyelvű, színvonalas képzés miatt hozta meg ezt a döntését. Az interjúk beszélgetésekben megjelenik a párválasztás magyarázó ereje a letelepedés területi megválasztásával, és az integrációval kapcsolatban. Arra is láthattunk példát, hogy a szülőhelyen maradás és a magyarországi képzésben való részvétel miatt kialakuló kettős kötődés milyen dilemmákkal jár. Az áttelepültek már részt vettek egy migrációs folyamatban, ami megkülönbözteti őket az otthon maradtak csoportjától, ezért jobban ragaszkodnak lakóhelyükhöz. Ennek ellenére mindkét minta fő jellemvonása, hogy alanyai nem kívánják elhagyni jelenlegi életüket. Terveik közt nem szerepel a migráció. A Magyarországon lakók esetében legfőképp azért, mert ezáltal értelmüket veszítik a már meghozott migrációs áldozatok, és a korábbi lakhelyváltogatás. Elmondásuk szerint elég volt egy nagy horderejű változás az életükben. Így nem tervezik a

külföldön való tanulást és munkavállalást sem ideiglenesen, sem véglegesen. A szülőföldön található egyetemek köréből választó minta alanyai szintén ragaszkodnak jelenlegi lakóhelyükhöz. Esetükben ez egyet jelent a szülőföldön maradás szándékával. Kötődésük erős lokális identitásukra utal, mely a magyarság megőrzésének vágyából és a jövőbe vetett fejlődés reményéből táplálkozik.

V. 2. 5. Az interjúkból kirajzolódó válaszadói típusok

A csoportalkotás, melyhez igazodnak a válaszokból kirajzolódó típusok, tulajdonképpen már a mintavételi eljárás során megtörtént. Hiszen elsősorban a szülőföldjükhez ragaszkodó interjúalanyok választottak a hazai egyetemek köréből. Az elvagyódóak pedig a magyarországi egyetemet látogatják. A harmadik csoport tagjai már döntöttek, Magyarországon telepedtek le. Szülőföldhöz való ragaszkodásukat felváltotta az anyaországhoz való ragaszkodásuk. Ezekben a csoportokon belül vannak eltérések, fokozatok, átmenetek. Például a szatmárnémeti származású, Debreceni Egyetemen tanuló *DI4*, hasonlóan a többi szatmárnémeti származású, viszont Kolozsváron tanuló interjúalanyhoz, erősen ragaszkodik kibocsátó közegéhez. Ő az, aki a legkisebb mértékben integrálódott a célországba, aki a legkevésbé érzi ott otthon magát. Ezért válaszai közelebb állnak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjaiéhoz, mint saját csoportjához, ami összhangban van azzal, hogy ugyanarról a területről származnak.

1. táblázat: Az interjúkból kirajzolódó válaszadói típusok

	1. típus	2. típus	3. típus
Szülőföldjükön tanulók	Aktív kisebbségi	Kapcsolatteremtő	Éber, a lehetőségekre figyelő
Oktatási mobilitás szereplői	Tudatos migráló	Körülményektől vezérelt	Elvagyódó
Magyarországra költözők	Aktív cselekvő	Elvegyülő, beilleszkedő	Nehezen elszakadó

Az első csoportban megkülönböztethetjük a mindenképp otthonmaradók alcsoportját. Akik csak otthoni környezetben érzik jól magukat. Elkötelezettek az erdélyi magyarság ügyéért, amiért tenni is szeretnének valamit. Ennek megfelelően nemzeti identitástudatuk erős. Ide tartozik például *P01* és *B01*. Ez a típus alkalmas az aktív kisebbségi mag kialakítására, ezért *aktív kisebbségnek* neveztük.

Az első csoporton belül a második típust jelentik azok az interjúalanyok, akik szeretnének hazájukban maradni, viszont számukra kevésbé fontos a magyarságtudat. Hazájukhoz, elsősorban, mint földrajzi helyhez ragaszkodnak. Ebbe a típusba sorolható például *P03*, aki minden nemzetből a pozitív értékeket tartaná meg, és kiemeli a saját nemzetére jellemző negatívumokat is, továbbá azt hogy Románia fejlődik, és mind gazdaságilag, mind földrajzilag alkalmas életteret és színteret jelent jövője szempontjából. Ide tartoznak még a vegyes házasságban született interjúalanyok, a román tannyelvű állami egyetemre járó *P14*, és *B08*, aki kiemeli a táj földrajzi értékeit, szívesen bárátkozna a többségi nemzet tagjaival. Ez a csoport a kisebbségi tagok azon rétegét jelenti, amelyik alkalmas a többségi nemzettel való hatékony kommunikációra, párbeszédre, mely révén segíti a kisebbség érdekeinek érvényesítését. Ezt a típust *hidnak* neveztük el, hiszen saját identitásának megtartása mellett, hatékony kommunikációt, zökkenőmentes együttélést teremt a többségi nemzet tagjaival. Hidat jelent a többségi és a kisebbségi nemzet tagjai között.

A harmadik típusba a bizonytalanok tartoznak, akik elvágódna hazájukból a jobb lehetőségek reményében. Érzelmileg mégis kötődnek szülőhelyükhöz, nehezen hagynák ott barátaikat, társadalmi környezetüket. Kevésbé domináns értékrendjükben a magyarságtudat, toleránsabbak más nemzetek iránt. Ide tartoznak például a reklámgrafika szakos *P15* és *P18*, akik jobb lehetőségek esetén Magyarországon vállalnának munkát. Illetve *P19*, aki a részképzés során megszerette Magyarországot. Elgondolkodik azon, hogy Budapestre költözzön, bár nehezen hagyná ott azt a társadalmi közeget, amelyben él. Ide sorolható még a Kolozsváron tanuló *B03* és *B04* testvérpár, illetve *B09*, akik már egyetemválasztásukat megelőzően elgondolkodtak a magyarországi képzés lehetőségén. Az utánkövetés idején *B03*, magyarországi párja miatt Budapesten él, *B09* pedig Szegeden vállalt munkát. Ezeknek az interjúalanyok a jó lehetőségeket keresik. Ezért ezt az alcsoportot *éber; a lehetőségekre figyelő* típusnak neveztük el.

A második csoport, vagyis a Magyarországon tanuló, de állandó lakhellyel szülőföldjükön rendelkező interjúalanyok első típusa, már eldöntötte, hogy a jövőben Magyarországon szeretne letelepedni, ezzel a határozott szándékkal, választott magyarországi képzőhelyet. Ebbe a típusba tartozik például *D12* és *D13*, akik már jövőterveikkel összhangban választottak magyarországi képzőhelyet, így az oktatási mobilitás csatornáján keresztül könnyebben integrálódhatnak a fogadó országba. Már korábban elhatározták, Magyarországon szeretnének letelepedni, így a kapcsolódási pontokat keresik, ami segíti beilleszkedésüket. Szándékukkal összhangban jól is érzik magukat Magyarországon. Őket *tudatos migrálóknak* nevezzük, akik önszántukból, egyedül, családjukat hátrahagyva választották az oktatási mobilitáson keresztül a Magyarországra történő migrációt. Nem gyűjtenek érveket és ellenérveket a maradás-visszatérés tekintetében. Szemben a következő típussal melynek tagjai egyetemi éveik alatt kívánják eldönteni, hogy Magyarországon vagy hazájukban vállaljanak-e munkát és telepedjenek le.

A következő típus jellegzetes példája *D11*. Érveket és ellenérveket gyűjt a romániai, illetve a magyarországi letelepedéssel kapcsolatban. Felveti az otthon vagy itthon dilemmáját, hiszen úgy érzi, nehezen tud választani a két hely között, nehezen mondana le bármelyikről is. Ugyanakkor egyik helyen sem érzi igazán otthonosan magát. Még nem érett meg benne a döntés, a körülmények alakulására vár. Ennek a típusnak tipikus példája *D18* élethelyzete, aki a körülményektől vezérelve Magyarországon telepedett le és alapított családot. Érzelmi síkon viszont ezzel a döntéshelyzettel kapcsolatos dilemmája nem ért véget. Felveti, hogy a határon túli magyarság ügyében igazán a kisebbségi értelmiségnek van döntő szerepe, mely szerepet Magyarországon való letelepedésével hátra-, vagyis cserbenhagyott, ami feszültséget okoz az számára. Bár erre a típusra jellemző a nehezen meghozott döntés, mégis *körülményektől vezérelt* típusnak nevezzük, hiszen ezt a nehezen kiforrott döntést, mind *D11*, mind *D18* esetében a körülmények alakulása formálta, a körülményekre alapozva hozták meg végső döntésüket. Jelen csoport harmadik típusát *D14*, *D15* és *D17* alkotja. Nem érzik otthonosan magukat a választott egyetem társadalmi közegében. *D14* és *D15* még nem döntöttek a végleges letelepedést illetően. A szülőföld és egy harmadik külföldi ország vonzása közt mozognak. *D17* már választott, családot alapított a cél országban ezért nem gondolkozik azon, hogy egy harmadik országban telepedjen le. Viszont társadalmi integrációja nem valósult meg, családalapítása ellenére sem érzi

igazán otthon magát. *D14* és *D15* keresik azt a helyet, ami az otthont jelenti, akár egy harmadik célországba. Ezt a típust *elvágyódónak* neveztük el.

A gyermekkorukban Magyarországra települt interjúalanyok esetében az idő és az életkor függvényében a társadalmi integráció eltérő fokozatait láthatjuk. Nincs körükben olyan, aki szembehelyezkedne szülei döntésével, és az áttelepülés ellenére visszatérne szülőföldjére, vagy egy harmadik országban menne. Viszont érzelmileg mindannyian ragaszkodnak eredeti lakóhelyükhöz. *D23* főleg a középiskola hatására tanúsított fokozott érdeklődést szülőföldje iránt, a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumába járt. *D24* és *D25* rajongással telve beszélnek szülőföldjükről, melyért tenni is szeretnének. Ezt a típust *aktív cselekvőknek* nevezzük, akik az anyaországból szeretnék segíteni a külhoni magyarságot.

D21 és *D23* viszonylag könnyen beilleszkedtek a célországban, ahol jól érzik magukat. Érzelmi síkon sem élik meg különösebb veszteségnek hazájuk elhagyását, nem vágnak vissza, nem él bennük az a vágy, hogy tegyenek valamit az ottani magyarság ügyéért. Ezért ez a típus az *elvegyülő, beilleszkedő* nevet kapta. *D26* nehezen integrálódott a célország viszonyai közé, évekig visszavágyott szülőföldjére. Párkapcsolatának kialakulását követően kezdte el jól érezni magát a fogadó országban, ezért ezt a típust *nehezen elszakadónak* nevezzük. Ez utóbbi csoport tagjai, a határon túli magyarokról többes szám harmadik személyben, a magyarországi magyarokról többes szám első személyben beszélnek. Tehát ők már a magyarországi magyarokkal azonosulnak, büszkéek származásukra, viszont magyarországi közegből szemlélik a határon túliak ügyét. Az integráció mélységében találunk köztük különbséget, azonban e téren is viszonylag együtt mozognak az interjúalanyok. Otthonra találtak a célországban, ott tervezik jövőjüket, már nem dilemmáznak a döntést illetően. Az *1. táblázatban* összefoglaljuk az egyes csoportokhoz tartozó típusokat.

Mindhárom csoport első típusára egyfajta tudatos és aktív hozzáállás jellemző. Az *aktív kisebbségi* mag tudatosan választja a helyben maradást, és a kisebbségi közegben való aktív tevékenységet, a kisebbség hatékonyabb önérdek érvényesítésének céljából. A *tudatos migrálók*, önként és határozott szándékkal választják Magyarországot. Az *aktív cselekvők* pedig az anyaországból szeretnék támogatni a külhoni magyarság ügyét. Mindhárom csoport második típusát a jó alkalmazkodóképesség jellemzi. A *kapcsolatteremtő* csoport hatékonyan alkalmazkodik a többségi környezethez, mellyel

nem konfrontálódik. A multikulturalizmus pozitívumaira figyel. A hatékony kommunikáció és érdekérvényesítés képviselői. A *körülményektől vezérelt* típus azokhoz a lehetőségekhez és körülményekhez alkalmazkodik, melyek az oktatási mobilitás során adódnak. Az *elvegyülő, beilleszkedő* típus a migrációt követően teljes egészében alkalmazkodik új életteréhez, a magyarországi közegehez, ahol tevékeny életet él. Mindhárom csoport harmadik típusára a lassú beilleszkedés, és a nehéz elszakadás ugyanakkor a folyamatosan felmerülő változás a jellemző. Az *éber, lehetőségekre figyelő* típus nehezen szakadna el attól a társadalmi miliőtől, amelyben él, ugyanakkor mégis elvágódik a körülmények miatt. Az *elvágyódó* típus még nem illeszkedett be Magyarországra, de már szülőhelyén sem találja hátrahagyott otthonát, további migrációs lehetőségeken gondolkodik. A *nehezen elszakadó* típusra pedig a beilleszkedési nehézségek és a szülőföldhöz való erős ragaszkodás jellemző.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

Az összegző fejezetben visszatérünk a kiindulópontként megfogalmazott kutatási kérdésekhez. *Az első kérdésünket az jelentette, hogy melyek lehetnek az eredeti közeg és egy új ország vonzása közötti választás főbb magyarázóváltozói?* A modern kor rugalmas identitása az egyéni választás szabadságára épül. A kisebbségi helyzetben élő megkérdezettjeink az alábbi opciók közül választhatnak: romániai egyetemet magyar vagy román tannyelvű képzéssel, magyarországi felsőoktatási intézményt teljes vagy részleges képzési idővel. A Románia területén élő magyarok identitását hármas hatás éri. Egyrészt maga a kisebbségi közösség, másrészt az ország amelyben élnek, harmadrészt pedig az anyaország (*Brubaker et al. 2011*). Kutatásunk helyszínén vonzások és taszítások keresztútjében kell meghozniuk az ott élőknek ezeket a személyes döntéseket. A vonzás tényezői a szülőföldön tartják, a taszítás tényezői az anyaország felé mozdítják a megkérdezett fiatalokat. A vonzás tényezőjének tekintjük a társadalmi közeg megtartó erejét. Vagyis az informális kapcsolathálókat, a barátokat, a családot és a tágabb rokonságot. Ide soroljuk a földrajzi hely szeretetét és az új közegtől, a migrációtól való félelmet is. Az elvándorlás irányába ható taszítás tényezőinek tekintjük az anyanyelvű társadalmi környezet, anyanyelven való továbbtanulás, anyanyelven való munkába állás biztos lehetőségét, a kedvezőbb életkörülményeket és munkaerőpiaci lehetőségeket.

Összességében azt láthatjuk, hogy többségüket erős lokális identitásuk, szülőföldjükhöz való ragaszkodásuk köti. Az elvágódás alacsony mértékben jellemzi a megkérdezetteket, viszont többen megemlítik, hogy a lehetőségek függvényében, néhány évet szívesen külföldön töltenének tapasztalatszerzés céljából, azonban többségük ezt követően hazatérne. A szülői háttér és az informális kapcsolatháló, a megszokott közeg, a földrajzi táj szépsége az otthonmaradás szándékát erősíti, melyet az újtól és a beilleszkedéstől való félelem növel. Ugyanakkor az egzisztenciális fellendülés és a magyar többségi környezetben való élés lehetősége az anyaország vonzását növeli. Az egyéni

sorsok a személy attitűdjének és a kínálkozó lehetőségek magyarázó változó párja mentén alakulnak. A választott egyetem helye már önmagában is tükrözi a végleges letelepedéssel kapcsolatos szándékot. A magyarországi egyetemek köréből választó diákok többsége az egyetem helyszínén tervezi jövőjét, ami összhangban van azzal, hogy Magyarország elsődleges célországot jelent a határon túli megkérdezettek körében.

Második kérdésként felvetettük, a felértékelődött regionális identitás és az e köré szerveződött csoportok informális és formális hálója mennyire jelent erős vonzást a globalizációs hullám migrációs erejével, a jobb megélhetést kínáló külföldi országokkal szemben? A narratívákból kirajzolódó típusok mentén azt a választ fogalmazhatjuk meg, hogy a hazai közegben továbbtanuló hallgatók többsége erős lokális identitással rendelkezik, ennek megfelelően szülőhelyükön tervezik jövőjüket. Ez a tendencia azzal magyarázható, hogy kisebbségi közegben megerősödik a nemzeti identitástudat. A makrocsoporttól – többségi nemzettől – elkülönülő, nemzeti különbségek mentén szerveződött mezocsoport – magyar kisebbség – tagjai közös tudatuk mentén összetartoznak, ezt a közös tudatot pedig az ennek alapján szerveződött mikrocsoportokban – diákszervezet, baráti társaság – élik meg. Az így kialakult nemzeti identitás megteremti a kisebbség szülőföldön maradásának igényét. A többségi nemzet kulturális közegében létrejött kisebbségi szubkultúra erősebb kötést jelenthet az anyaország vonzásánál. Kisebbségi helyzetben a kulturális elfogadottság, az asszimiláció olvasztóerejével bírhat, egy-egy kisebbségi közegben élő embercsoport éppen identitásbeli különbözőségének hangsúlyozásával őrizheti meg nemzeti létét, adott területen való megmaradását pedig szubkultúrájához való ragaszkodásával: a szülőföld értéként való meghatározásával és az ahhoz való feltétlen ragaszkodásával. Tehát a kisebbségi közegben szerveződött erős csoportidentitás véd az asszimilációtól.

Az országhatárok átjárhatóságával könnyebbé válik a földrajzi mozgás és helyváltogatás, amely egymás kultúrájának megismerése és megcsodálása által csökkenti az országok közötti kulturális különbségeket. Azonban az egy országon belüli, országhatárok által korábban sem elválasztott többségi és kisebbségi viszonyokra kevésbé hat, hiszen annak kulturális különbségei nem a különböző országok specifikus jogi és oktatási rendszereiben gyökereznek, hanem a személyiség mélyén az önmeghatározásban. Kisebbségi helyzetben a többségi nemzetiségű tagoktól való elkülönülés az asszimilációval szembeni

védekező mechanizmusnak tekinthető, amely megóvja az adott nemzeti közösséget a beolvadástól, elősegíti hosszabb távon való fennmaradását. Lehetséges, hogy az elmosódó és felbomló, „*légiessedő*” országhatárok által ez a tendencia még fontosabbá válik azáltal, hogy nem engedi a nemzeti közösség tagjait Európa-szerte szétvándorolni a mobilitást támogató politika ellenére sem. Előfordulhat, hogy a kisebbségi közösségekben már kiépült, szétvándorlástól és asszimilációtól megóvó, védekező mechanizmusok következtében a már meglévő kisebbségi közösségek, az Európai Unió kulturális és nemzeti olvasztótégelyében jobban meg tudják óvni kulturális, nemzeti és identitásbeli másságukat. Ez az olvasztótégely a mobilitási és harmonizációs európai uniós politika szellemében felkészületlenül éri azon országok és nemzetek közösségeit, melyeknek eddig nem kellett a fent említett védekező mechanizmust kiépíteniük kulturális és nemzeti identitásuk közösségi szinten való megőrzése céljából. Lehetséges, hogy az eddig hátrányokkal bíró kisebbségi lét az előnyére konvertálható, az országhatárok helyett, regionális határokat hangsúlyozó uniós politikai törekvésben? A kisebbségi tagok elkülönülése nem az országhatárokból, nem a földrajzi elkülönülésben rejlik, hanem a kulturális és nemzeti identitás eltérő voltában. Ez az eltérő nemzeti identitás a többségi környezetben a kisebbségi tagok összetartozását eredményezi.

Harmadik kérdésünkben az anyanyelven működő felsőoktatás szerepére voltunk kíváncsiak. A kutatás eredményei szerint napjainkban is erős a határon túli magyar ifjúság identitástudta, továbbra is közösségszervező erővel bír a nemzeti hovatartozás. A határon túli magyar fiatalok ragaszkodnak szülőföldjükhöz. Fontosnak tartják a magyar kultúra és a nemzeti értékek ápolását, a hagyományok és a szokások őrzését. Igény van körükben az anyanyelvű oktatásra, ezen belül az anyanyelvű felsőoktatásra, mely alkalmas és nélkülözhetetlen közege a kisebbségi értelmiségek utánpótlásának, és a kisebbségi önrendelkezés megteremtésének, és eszköze többségi környezetben megmaradásuknak. A többségi nyelven való értelmiségi integrálódás az első lépcsőfokon nyelvcsere, majd identitásváltást és végül asszimilációt eredményez. Ez az anyanyelv közösségi szinten történő leépüléséhez vezet. Amely mind a kisebbségi identitás, a kultúraápolás és az anyanyelvű oktatás megőrzésének lehetőségeit szűkíti (*Péntek 2007*).

Eredményeink szerint a romániai magyar nyelvű felsőoktatásra szükség van, hiszen ez a társadalmi mező képes az aktív, önrendelkező, önérvényesítési képességgel bíró, erős nemzeti és szociális identitással és a szülőföldön

maradás szándékával rendelkező értelmiségi réteg utánpótlására. Legyen szó akár a humán, akár a műszaki értelmiségről, akár egy multikulturális nagy egyetemen, akár egy felekezeti kis létszámú egyetemen. A kisebbségi egyetem, olyan közeget teremt, amely hozzájárul az identitás megőrzéséhez és ápolásához. A diákok aktív közösségi tevékenységeikkel elhatárolódnak, távolságot tartanak a többségi nemzet tagjaitól, ezáltal egy olyan homogén csoport alakul ki, ahol szociális identitástudatuk tovább erősödik. Ezt a jelenséget magyar szigetnek neveztük el.

Végül a többségi magyar környezetet választó diákok társadalmi integrációjának kérdéskörét vetettük fel. A Debreceni Egyetemen tanuló diákok vizsgálatának egyik legfontosabb konklúziója az, hogy a magyarországi képzésben való részvétel szinte determinálja az anyaországban való meggyökeresedést, a kialakuló társadalmi tőke, az oktatás nyelve és a bizonyítványok magyarországi elismertsége folytán.

Magyarország esetében, a magyar nyelvű oktatásban való részvétel lehetősége jelenti a vonzerőt. A társadalmi integráltságot pedig jelentősen befolyásolja a házasságkötés és a családalapítás. Az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy hosszútávon, Magyarországon tervezik életüket. A határon túli magyar kisebbségek számára az elsődleges célországunk Magyarország tekinthető. Többségük nem szeretne tovább vándorolni, egy harmadik országban új életet kezdeni. Az Európai Unió mobilitást elősegítő politikáját figyelembe véve, ez is egyfajta „*otthon, illetve szülőföldön maradásnak*” tekinthető, hiszen leginkább az anyaországba nem a gazdaságilag fejlettebb nyugat-európai országokba migrálnak. Összességében minden interjúalany erősen ragaszkodik a szülőföldhöz, vagy legalább a magyar földhöz és a magyarsághoz, továbbá a családhoz, barátokhoz, vagyis a társadalmi tőke igen fontos szerepet tölt be életükben, meghatározza választásaikat.

Az agyelszívás fogalma mellé Bhandari és Blumenthal (2009) által bevezetett „*elmecsere*” a fenti esetekben nem valósul meg, hiszen az általunk megkérdezett, végzett diákok nem térnek vissza hazájukba. Viszont erőteljesen ragaszkodnak a tanulmányaik helyszínét jelentő célországához, ezért mondhatjuk, hogy egyfajta *agyttömörítés* valósul meg, hiszen a képzés csatornáján keresztül, egy helyre, az anyaországba tömörülnek a magyar nyelven végzett diákok.

Bár a kutatási kérdések során nem vetettük fel, mégis központi kérdéskört jelent a megkérdezett kisebbségben élő diákok számára az ország hivatalos

nyelvén való kommunikáció. Annak ellenére, hogy Ring (2005) szerint éppen ők jelentik azt a csoportot Magyarországon, akik az anyaországba való migrációjuk esetén beszélnek a környező országok nyelvét. A megkérdezettek inkább arról számolnak be, hogy problémát és nehézséget okoz számukra a többségi nyelvhasználat. A nyelvi különbségek mentén szerveződött kapcsolathálókat erős közösségi tudat jellemzi, ahol a diákok jól érzik magukat. Ez alapján levonhatjuk azt a következtetést, mely szerint a kisebbségi lét közösségteremtő erővel bír. A magyarországi képzőhelyet választó diákok számára már nem okoz nehézséget a többségi nemzet nyelvének használata, körükben éppen a kapcsolati tőke hiánya jelenti a fő problémát, legalábbis a cél országba való beilleszkedés első szakaszában.

VII. FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANGHELESCU, Gina (2011): Külföld 3D-ben. Hasonlóságok és különbségek az erdélyi magyar fiatalok és a román fiatalok migrációs viselkedésében. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 213-233.
- ARONSON, Elliot (1996): *A társas lény*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- ASSMANN, Jan (1999): *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Kiadó
- BABBIE, Earl (2000): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó
- BAKK MIKLÓS (2008): *Politikai közösség és identitás*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó
- BÁLINT Blanka – DEMETER Gyöngyvér (2002), *Mozaik2001. Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Székelyföld*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, <http://kutasok.adatbank.transindex.ro/download/kapcsolodo77.pdf>, (letöltés 2009. 11. 23.)
- BALÁZS D. Attila (2006): A határon túli magyar online médiumok tartalomfejlesztési trendváltásai. *Médiakutató*, téli sz. 73-95.
- BARNA Gergő (2011): Szabadidő, kultúra, média, internet – román és magyar fiatalok fogyasztási szokásai. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 91-151.
- BAUMEISTER, Roy F. – Muraven, Mark (1996): Identity as adaptation to social, cultural, and historical context. *Journal of Adolescence* 19. 405-416.
- BECK, Ulrich – GRANDE, Edgar (2007): *A kozmopolita Európa. Társadalom és politika a második modernitás korszakában*. Szeged, Belvedere Meridionale
- BERÁCS József (2010): A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók összetétele. In: KURUCZ Katalin (szerk): *Bologna Füzetek 4. Mobilitás*

- Magyarországon. *Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói.* Budapest, Tempus Közalapítvány, 15-21.
- BERÁCS József (2009): Egyetemek nemzetköziesedése és a diákmobilitás. In: KURUCZ Katalin (szerk): *A nemzetköziesedés folyamata a magyar felsőoktatásban. Bologna Füzetek 3.* Budapest, Tempus Közalapítvány, 13-25.
- BERNÁT Anikó (2012): A bevándorlókkal szembeni feszültségek. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok.* Budapest, TÁRKI 31-43. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2013. 03. 04.)
- BERNÁT Anikó – SIMONOVITS Bori – SZALAI Boglárka (2012): Bevándorlók társadalmi integrációja. A Budapesten élő harmadik országbeli migránsok, valamint helyi vezetők és civilek szemszögéből. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok.* Budapest, TÁRKI 159-201. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2013. 03. 04.)
- BERNÁTH Krisztina – BÖGRE Zsuzsa (2011): Nagyvárad a lokális és a nemzeti identitás keresztszélén – élettörténeti kutatás alapján. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 185-211.
- BHANDARI, Rajika – BLUMENTHAL, Peggy (2009): **Global Student Mobility: Moving Towards Brain Exchange.** In: BHANDARI, Rajika – LAUGHLIN, Shepherd (eds): *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility.* Institute of International Education, New York, 1-17.
- BIRÓ A. Zoltán (1996): Egyéni és kollektív identitás a kilépési gyakorlatban. In: BODÓ Julinna (szerk): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 123-143.
- BODÓ Barna (2013): Kisebbségi magyar fiatalok identitásváltozata. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk): *Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Szeged – Budapest, Belvedere, 199-247.
- BODOR András (1999): Az egyetem felszámolása. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján.* Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 295-302.

- BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT Margit – FOX, Jon – GRACEA, Liana (2011): *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest, L'Harmattan
- BUGOVICS Zoltán (2007): *Társadalom, identitás, területfejlesztés. A területi identitás és a regionalitás kapcsolata*. Budapest, L'Harmattan Kiadó
- CHIPEA, Floarea (2011): A román és magyar etnikum közötti szomszédsági kapcsolat építésének szociális keretei a Bihar – Hajdú-Bihar határmenti térségben. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 297-319.
- COHEN, Anthony (1994): *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*. London and New York, Routledge
- CSATA Zsombor – MAGYARI Tivadar – VERES Valér (2002), *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Belső-Erdély*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, <http://www.szmi.hu/images/dok/ifj kutatatas/MOZAIK/mozaik1.pdf>, (letöltés 2009. 11. 23.)
- DÁNIEL Botond (2013): Erdélyi magyar fiatalok jövőterveinek, munkaerőpiaci helyzetének, etnikai fogyasztásának vizsgálata. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk): *Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged-Budapest, Belvedere, 169-199.
- DERÉNYI András (2014) A felsőoktatás nemzetköziesítése: globális pillanatkép. In: VEROSZTA Zsuzsanna (szerk): *A mozgás tere. A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok*. Budapest, Balassi Intézet, 11-53.
- DOBRE, Raluca (2007): Băncile au oferte sărace de credite pentru studii. (Tanulmányutak alulfinanszírozása) *Compact*, 4. June
- ÉGER György (2000): Regionalizmus, határok és kisebbségek kelet-közép Európában. Ph. D. értekezés. Budapest, In: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/108/1/eger_gyorgy.pdf (letöltés 2014. 04. 25.)
- ERCSEI Kálmán – KISS Zita – SZABÓ Júlia (2011): Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Félisziget-vizsgálatok alapján. In: KISS Tamás – BARNÁ Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 233-261.
- FÁBRI István (2011): Demográfiai változások és a felsőoktatási intézmények rekrutációs stratégiáinak összefüggései. *Felsőoktatási Műhely*, 1. 13-29.

- FÁBRI István (2001): Magyar nyelvű felsőoktatás és tudományosság a Kárpát-medencében. *Régió*, 4. szám. 132-158.
- FITZPATRICK, Joseph P. (1987): Identity: the abiding problem. In: STIMSON, John – STIMSON, Ardyth (eds): *Sociology Contemporary Readings*, U.S.A. (Second Printing, 1988.) F.E Peacock Publishers, Inc.
- FÓRIS-FERENCZI Rita – PÉNTEK János (2011): A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re. In: BARTHA Csilla – NÁDOR Orsolya – PÉNTEK János (szerk): *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest, Tinta Könyvkiadó
- GAAL György (2001): *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kolozsvár, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság
- GÁBOR Kálmán – VERES Valér (2011): Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete. In: KISS Tamás – BARNÁ Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kritérium, 37-55.
- GAGYI Balla István (1999): A Bolyai Egyetem az 1956-os forradalom idején. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján*. Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 277-294.
- GÁL Gyöngyi (2013): *A Magyarországra áttelepedett pedagógusok szakmai és társadalmi integrációja*. Ph. D. értekezés. Budapest, In: http://nevelstudomany.phd.elte.hu/wp-content/uploads/2014/03/gal_gyongyi_disszertacio_ujraszedett.pdf (letöltés 2014. 11. 01.)
- GEREBEN Ferenc (1999a): Az erdélyi magyarok identitástudata – Egy tudászociológiai felmérés tanulságaiból, *Magyar Szemle*, 9-10. sz.
- GEREBEN Ferenc (1999b): *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Műhely, Osiris Kiadó
- GEREBEN Ferenc (1998a): *Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében*. www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1998/2/06GEREBEN_FERENC.DOC (letöltés 2007. 01. 14.)
- GEREBEN Ferenc (1998b): *Vallás és nemzeti identitás – Történelmi visszapillantás*. In: www.rel.u-szeged.hu/tomka/pdf/gereben.pdf (letöltés 2007. 01. 14.)

- HATOS, Adrian (2011a): Szocializációs modellek a román-magyar határmenti megyékben. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 215-223.
- HATOS, Adrian (2011b): Önkéntes részvétel a határmenti régióban. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 231-243.
- HATOS Pál (2007): *Nemzetközi hallgatói mobilitás: magyarországi helyzetkép*. In: <http://www.scholarship.hu/LinkClick.aspx?fileticket=1eAC6R-7PhM%3D&tabid=144&language=hu-HU> (letöltés 2010. 06. 23.)
- HUBERT József (2009): Nemzetköziesedés az intézményfejlesztési tervek tükrében. In: KURUCZ Katalin (szerk): *A nemzetköziesedés folyamata a magyar felsőoktatásban. Bologna Füzetek 3*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 26-39.
- HRUBOS Ildikó (2011): Örök felsőoktatási érték – változó hangsúlyokkal. *Educatio*, 2. 208-219.
- HRUBOS Ildikó – SZENTANNAI Ágota – VEROSZTA Zsuzsanna (2003): *A „Bolognai folyamat”*. Az Európai felsőoktatási térség gondolatának megjelenése és a megvalósítás esélyei. Budapest, Oktatókutató Intézet, Új Mandátum Könyvkiadó
- HUNYADY György (2010): *A társadalmi közérzet hullámverése*. Budapest, Napvilág Kiadó
- KASZA Georgina (2014): A nemzetközi hallgatói mobilitás statisztikai megragadása. In: VEROSZTA Zsuzsanna (szerk): *A mozgás tere. A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok*. Budapest, Balassi Intézet, 53-83.
- KASZA Georgina (2011): A hazai felsőfokú képzésekbe belépők és a hallgatók nemzetközi összehasonlításában. *Felsőoktatási Műhely*, 1. 43-53.
- KENDALL, Diana (2003): *Sociology in our times*. Fourth Edition. United States, Wadworth, Thomson Learning
- KISS Tamás – BARNÁ Gergő (2011): Erdélyi magyar fiatalok 2008. A vizsgálatról és a kötetéről. In: KISS Tamás – BARNÁ Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 7-29.

- KISS J. László (2005): Külpolitika és nemzeti identitás az euroatlanti térségben. In: KISS J. László (szerk): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 11-27.
- KOVÁCS László (2004): Quo vadis Európa? A népességszám alakulása a XX. században és a XXI. század első felében. *Magyar Tudomány*, 7. sz.
- KOZMA Tamás (2006): Regionális átalakulás és térségi visszhang. A „parti-umi” felsőoktatás helyzete. In: JUHÁSZ Erika (szerk): *Régió és oktatás. A „Regionális egyetem” kutatás záró konferenciájának tanulmánykötete*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 13-25.
- KOZMA Tamás (2005): *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- KREKÓ Péter – JUHÁSZ Attila (2012): Honnan jönnek, hányan vannak, mit csináljunk velük? In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk.): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI 6-31. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2012. 03. 04.)
- KRIPPENDORFF, Klaus (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest, Balassi Kiadó
- LANZENDORF, Ute (2006): Foreign students and study abroad students. In: KELO, Maria – TEICHLER, Ulrich – WACHTER, Bernd (eds): *EURODATA. Student mobility in European higher education*. Bonn: Lemmens Verlags- & Mediengesellschaft, 7-54. http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/publ/eurodata_en.pdf (letöltés 2012. 03. 14.)
- LÁSZLÓ János (1999): Társas tudás, elbeszélés, identitás. Martonvásár, Kairos
- LIICEANU, Aurora (2005): Alteritate etnică și imagină colectiv. In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 55-65.
- LUDASSY Mária (1998): A nemzet kétféle fogalmáról. In: CSATÓ Éva (szerk): *Mi a nemzet?* Budapest, Akadémiai Kiadó, 3-10.
- MAGYARI Tivadar (2005): Gyorsjelentés az erdélyi magyarok média használatáról. *Erdélyi Társadalom*, 1. sz.
- MAYRING, Philipp (2000): Qualitative Content Analysis. *Forum: Qualitative Social Research*. Volume 1. No. 2. Art 20. June.
- MELEGH Attila (2011): A globalizáció és migráció Magyarországon. *Educatio*, 2. 166-180.

- MITULESCU, Sorin (2011): A fiatalok és a család. In: KISS Tamás – BARNÁ Gerő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 171-181.
- MOTIVANS, Abert (2009): *Global Education Digest, Comparing Education Statistics Across The World*, Montreal, UNESCO Institute for Statistics, In: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183249e.pdf> (letöltés 2012. 03. 16.)
- MURÁNYI István (2006): *Identitás és előítélet*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- MURÁNYI István (2005): Tizenévesek nemzeti identitásának jellemzői az ezredvégi Magyarországon. *Erdélyi Társadalom*, 3. évf. 1. sz. 97-126.
- MURVAI László (2007): *Körkép az erdélyi magyar oktatásról 1990-2007*. Bukarest, Didaktikai és Pedagógiai Kiadó
- OBST, Daniel – BHANDARI, Rajika – WITHERELL, Sharon (2007): Meeting America's global education challenge: Current Trends in U.S. Study Abroad and The Impact of Strategic Diversity Initiatives. *Ile study abroad white paper series*. Issue Number 1. May
- ORTAN, Florica (2004): *Introducere în pedagogie și științele educației*. (Bevezetés a pedagógiába és a neveléstudományba.) Oradea, Editura Universității din Oradea
- PAP Szilárd István (2011): Kitekintő elemzések: Az új román oktatási törvény hozadéka a magyar kisebbség számára In: http://kitekinto.hu/downloads/kitekinto_elemzes_roman_oktatasi_torveny.pdf (letöltés 2015-05-21)
- PAPP Z. Attila (2002): A kisebbségi nyilvánosság sajátosságai. FEDINEC Csilla (szerk): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 189-206.
- PARRILLO, Vincent N. (1987): Minorities. In: STIMSON, John – STIMSON, Ardyth (eds): *Sociology Contemporary Readings*. U.S.A. (Second Printing, 1988.) F.E Peacock Publishers, Inc.
- PÁSZTOR Adél (2005): *Ellenszélben, Iskolázottsági egyenlőtlenségek a kisebbségi magyar fiatalok körében a rendszerváltozást követően*, Budapest, {s. n.}
- PATAKI Ferenc (1997): Nemzet karakterológia? *Magyar Tudomány*, 42. 2. 169-179.
- PAUL, Ioana – TUDORAN, Mirela – CHILARIU, Luiza (2005): Româniile și maghiarii. Reprezentări in-group, out-group în cazul grupurilor etnice din România. In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds):

- Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România.* Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 89-118.
- PÉNTEK János (2007): Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. *Hitel.* 7, 91–98.
- PÉNTEK János (2005): Magyarnyelvűség a mai Erdélyben. *Magyar Szemle.* XIV./2. sz. 91-100.
- POLÓNYI István (2011a): A külföldi tőke és munkaerő szerepe. *Educatio*, 2. 139-149.
- POLÓNYI István (2011b): Keresztúton a hazai felsőoktatás. *Felsőoktatási Műhely.* 2011/1. 29-43.
- PONGRÁCZ Kornélia (2011): „És mégis mobil a föld” – Nemzetközi hallgatói mobilitás a 21. század elején. *Educatio*, 2. 284-286.
- PUSZTAI Gabriella – BACSKAI Katinka – KARDOS Katalin (2012): Vallásos közösségekhez tartozó hallgatók. In: DUSA Ágnes – KOVÁCS Klára (szerk): *Hallgatói élethelyzetek.* Debrecen: Debrecen University Press
- PUSZTAI Gabriella – NAGY Éva (2005): Tanulmányi célú mobilitás Magyarországi keleti határvidékein. In: *Educatio*, 2. 360-384.
- PUSZTAI Gabriella – FÉNYES Hajnalka (2004): A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. In: *Statisztikai Szemle*, 82. évf. 6-7. szám. 567-582.
- RING Éva (2005): Kis európák és kis európaiak. In: RING Éva (szerk): *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösségek életében.* Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány
- ROBOTIN, Monica (2005): Stat și identitate etnică în România. O incursiune în percepțiile majorității și minorităților asupra acestei relații. (Etnikai identitás Romániában. (A többség és a kisebbség egymásról alkotott véleményének vizsgálata.) In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România.* Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 15-41.
- ROMAN, Monica – SUCIU, Christina (2007): International Mobility of Romanian Students in Europe: From Statistical Evidence to Policy Measures. (Romániai diákok nemzetközi mobilitása Európában: a statisztikai tényektől a

- politikai elemzéseikig.) *The Romanian Journal of European Studies*, No. 5-6. Special issue on migration
- SALAT Levente – PAPP Z. Attila – CSATA Zsombor – PÉNTÉK János (2010): Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. In: SZIKSZAI Mária (szerk): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához.* Kolozsvár, MTA, 9-127.
- SĂVEANU, Sorana (2011): A diszkrimináció. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 283-297.
- SEIDMAN, Irving (2002): *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer.* Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- SIMONOVITS Bori (2012a): Ali, Chen, Fatima és Sára esélyei a magyar munkaerő- és lakáspiacon. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok.* Budapest, TÁRKI 68-117. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2012. 03. 04.)
- SIMONOVITS Bori (2012b): Elutasítók és elutasítottak. A bevándorlókkal szembeni elutasítás vizsgálata a kérdőívbe ágyazott diszkriminációs szituáció technikájával. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok.* Budapest, TÁRKI 118-158. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2012. 03. 04.)
- SOREANU, Raluca (2005): Autodefinire și heterodefinire a românilor și maghiarilor din România. O analiză empirică a stereotipurilor etnice și a fundamentelor diferite de definire a identităților etnice. (A romániai románok és magyarok önazonossága és egymásról alkotott képe. Az identitások és sztereotípiák empirikus vizsgálata.) In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România.* Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 65-89.
- SÜLI-ZAKAR István (2006): Partium – a határokkal szétszabdalt régió. In: Juhász Erika (szerk): *Régió és Oktatás.* Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 25-43.

- SZABÓ Andrea – BAUER Béla (2008): *Ifjúság 2008*, Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, <http://www.szmi.hu/images/dok/ifjkitatas/ifjusag2008.pdf>, (letöltés 2009. 11. 27.)
- SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László (2002a): *Ifjúság 2000*, Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (2002b): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összegzés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, <http://www.szmi.hu/images/dok/ifjkitatas/MOZAIK/mozaik2.pdf> (letöltés 2009. 11. 23.)
- SZALAI Boglárka – SIMONOVITS Bori (2012): A személyes ismerős léte és a társadalmi távolság kapcsolata. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI, 44-67.
- SZÉKELY Tünde (2013): Erdély – Románia. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk): *Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged – Budapest, Belvedere, 115-127.
- SZOLÁR Éva (2008b): Egy kisebbségi intézmény metamorfózisa. A Partiumi Keresztény Egyetem esettanulmánya. In: KOZMA Tamás – PERJÉS István (szerk): *Új kutatások a neveléstudományokban*. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottsága, 339-355.
- Szomszédos országok magyar nyelvű képzést folytató felsőoktatási intézményei. (2010): (Függelék) In: *Felsőoktatási jelentkezések 2010 – TOVÁBBTANULÁSI TENDENCIÁKAT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK. Felsőoktatási műhely füzetek*. 1. 82-87.
- SZÜCS István (2003): A partiumi magyar nyelvű oktatás keretei és szerkezete. In: SZÜCS István (szerk): *Társadalomtudomány, Neveléstudomány*. Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, 11-33.
- TOMKA Miklós (1999): Erdélyi magyar vallásosság – összehasonlító perspektívában. *Magyar Szemle*. VIII. Évf. 1999. 5. sz.
- VARGHESE, N.V. (2009): GATS and Transnational Mobility in Higher Education. In: BHANDARI, Rajika – LAUGHLIN, Shepherd (eds): *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility*. Institute of International Education, New York, 17-29.
- VERES Valér (2005): *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban. Az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitásának sajátosságai, társadalmi rétegződési perspektívában*. Budapest, Akadémiai Kiadó

- VERESS Ilka (2011): A romániai fiatalok értékrendjéről. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 181-193.
- VICSEK Lilla (2006): *Fókuszcsoport*. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Budapest, Osiris Kiadó
- VÍZI Balázs (2005):** Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek. In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest, Rejtjel, 318-333.
- VOICU, Alexandru F. (2005): Percepția subiectivă a calității de cetățean român. (Szubjektív percepció a román állampolgársággal kapcsolatban.) In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 41-55.
- WACHTER, Brend (2009): Increasing Europe's attractiveness for international students: What can we learn from the Bologna Process? In: BHANDARI, Rajika – LAUGHLIN, Shepherd (eds): *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility*. Institute of International Education, New York, 49-65.

VIII. ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. **ábra:** *A romániai magyarok népességén belüli aránya 1992-ben. (Forrás: Sebők László és Kiss Tamás térképgyűjteménye In: Erdélyi magyar adatbank, <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/terkep1.php> letöltés 2015 01 19)*
2. **ábra:** *A magyarországi diákok olvasási szokásai nemek szerinti bontásban (százalék)*
3. **ábra:** *A határon túli és a magyarországi diákok templombajárási szokásai (százalék)*
4. **ábra:** *A határon túli és a magyarországi diákok imádkozási szokásai (százalék)*
5. **ábra:** *A Partiumi Keresztény Egyetem hermeneutikai környezete*
6. **ábra:** *A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hermeneutikai környezete*
7. **ábra:** *A Debreceni Egyetem*
8. **ábra:** *Kibocsátó régió (fő)*
9. **ábra:** *Hármas csoportfelosztás (fő)*
- ábra:** *Oktatási intézmény szerinti megoszlás (fő)*
11. **ábra:** *Hólabdamódszer*
- ábra:** *A BBTE megkérdezett diákjainak kapcsolathálója*
13. **ábra:** *Oktatási intézmény választásának összetevői (említések)*
14. **ábra:** *Oktatási intézmény választásának oka intézmények szerinti bontásban (említések)*
15. **ábra:** *Az egyetem légköre diákszemmel (fő)*
16. **ábra:** *Az egyetem légköre intézmények szerint (fő)*
17. **ábra:** *Identitás típusai (fő)*
18. **ábra:** *Szakmai identitás (fő)*
19. **ábra:** *Az intézmény hatása a letelepedés helyszínére (fő)*

Kiadta: Belvedere Meridionale, Szeged
www.belvedere.meridionale.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
Kiadóvezető: Dr. Jancsák Csaba
A szöveget gondozta: Szuperák Attila